

TK
16

TRINKOV KOLEDAR za leto 2016

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: LithoStampa – Pasion di Prato, 2015

kdivantrinko@kries.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica)

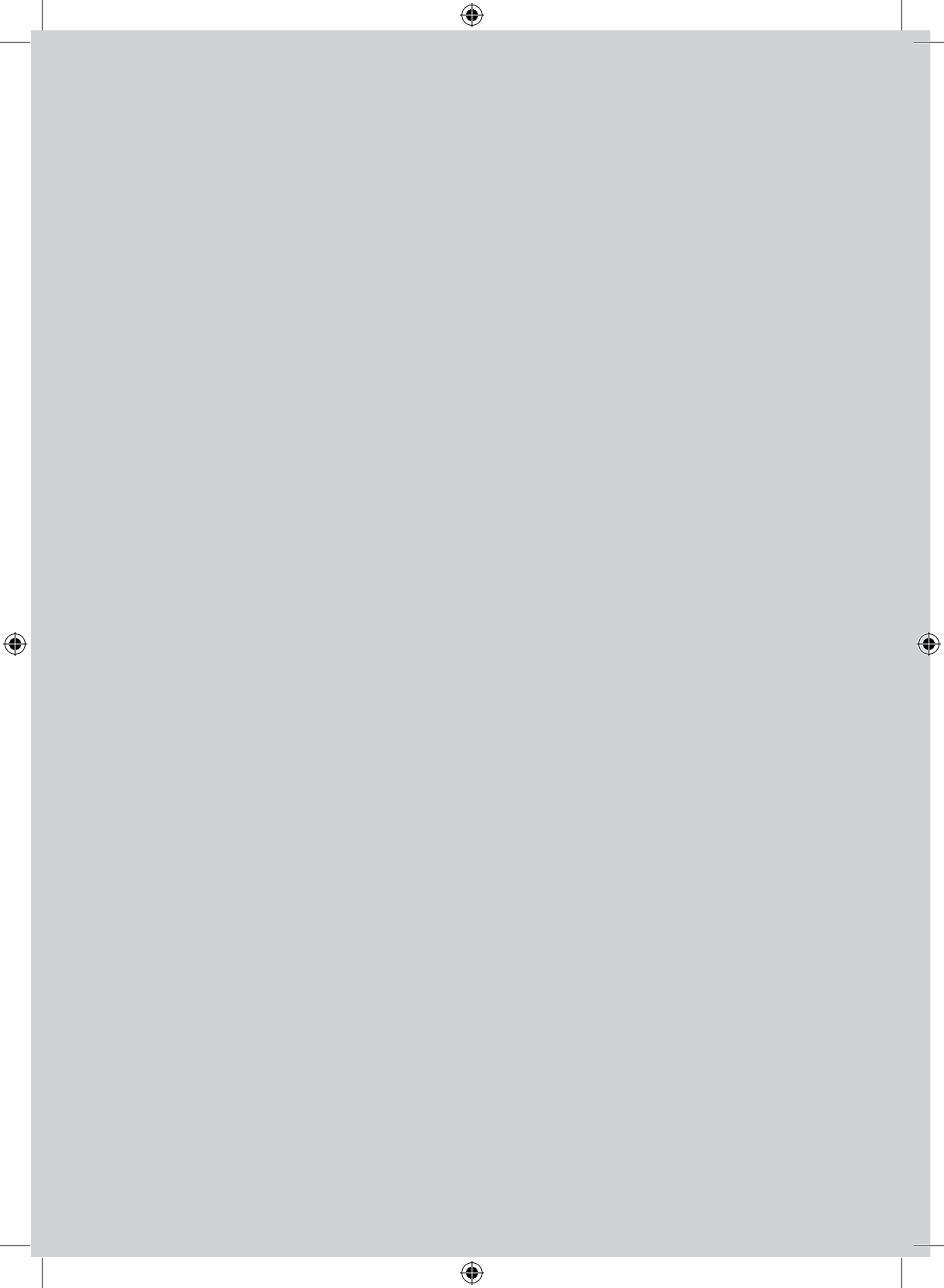
Prevodi: Živa Gruden, Iole Namor

Izdajo je omogočila

Dežela Furlanija Julijska krajina

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO – ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR
2016

KOLEDAR

Januar

1	P	Mati Božja Marija – Novo leto	
2	S	Bazilij Veliki – Gregor Nacijanski	●
3	N	2. ned. po Božiču – Presveto Jezusovo ime	
4	P	Hermes – Angela Folinjska – Elizabeta	
5	T	Amelija – Simeon – Emilijana	
6	S	Sveti trije kralji	
7	Č	Lucijan – Rajmund	
8	P	Massimo – Severin	
9	S	Hadrijan – Julijan	
10	N	Jezusov krst – Aldo	●
11	P	Pavlin Oglejski	
12	T	Cezira – Tatjana	
13	S	Hilarij – Veronika	
14	Č	Feliks – Odorik iz Pordenona	
15	P	Maver – Pavel Puščavnik	
16	S	Marcel	
17	N	2. nav. nedelja – Anton Puščavnik	●
18	P	Marjeta Ogrska – Priska	
19	T	Marij	
20	S	Fabijan in Sebastijan	
21	Č	Neža (Jana)	
22	P	Vincencij – Anastazij	
23	S	Emerencijana – Henrik	
24	N	3. nav. nedelja – Frančišek Saleški	○
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	T	Timotej in Tit	
27	S	Angela Merici	
28	Č	Tomaž Akvinski	
29	P	Konstanc – Valerij	
30	S	Jacinta Marescotti – Martina	
31	N	4. nav. nedelja – Janez Bosko	

Februar

1	P	Brigita Irska	☾
2	T	Darovanje Jezusa – svečnica	
3	S	Blaž – Oskar	
4	Č	Gilbert – Andrej Corsini	
5	P	Agata	
6	S	Pavel Miki in tovariši	
7	N	5. nav. nedelja – Rihard – Evgenija – debelinca	●
8	P	Hieronim Em.	
9	T	Apolonija – pust	
10	S	Sholastika – pepelnica	
11	Č	Lurška Mati božja	
12	P	Evlalija – Damijan	
13	S	Foska – Mavra – Jordan	
14	N	1. post. nedelja – Valentin (Zdravko) – Ciril in Metod	
15	P	Georgija – Favstin	☾
16	T	Julijana	
17	S	Donat – Silvin – Flavijan	
18	Č	Simeon Jeruz. – Janez iz Fiesole	
19	P	Mansueto – Konrad – Alvaro	
20	S	Silvan – Leon	
21	N	2. post. nedelja – P. Damiani – Eleonora – kvatrnica	
22	P	Sedež apostola Petra	○
23	T	Polikarp	
24	S	Edilbert	
25	Č	Calisto – Viktorin – Konstancij	
26	P	Viktor – Romeo – Paola – Aleksander	
27	S	Gabrijel	
28	N	3. post. nedelja – Roman – Timotej	
29	P	Osvald – Agostin	

Marec

1	T	Albin – Silvij	
2	S	Bazilij	●
3	Č	Marino – Tician	
4	P	Kazimir – Lucij	
5	S	Janez Jožef – Hadrijan	
6	N	4. post. nedelja – Koleta – Julijan	
7	P	Perpetua in Felicita	
8	T	Janez od Boga	
9	S	Frančiška Rimska	●
10	Č	40 mučencev iz Sebaste	
11	P	Konstantin	
12	S	Alozij Orione – Maksimilijan – Doroteja	
13	N	5. post. nedelja – Kristina – Patricija – tiha nedelja	
14	P	Matilda	
15	T	Klemen M. Dvoržak – Lojza	●
16	S	Hilarij Oglejski	
17	Č	Patrik	
18	P	Ciril Jeruzalemski – Anzelm	
19	S	Sveti Jožef	
20	N	Cvetna nedelja – Ojčinca – Klavdija – Marija Srca Jezuša	
21	P	Benedikt – Nikolaj iz Flüe	
22	T	Lea – Bernard	
23	S	Walter	○
24	Č	Veliki četrtek	
25	P	Veliki petek	
26	S	Velika sobota	
27	N	Velika noč	
28	P	Velikonočni ponedeljek	
29	T	Sekund	
30	S	Amedeo	
31	Č	Guido – Benjamin	●

April

1	P	Hugo – Gilbert	
2	S	Leopold	
3	N	2. velik. nedelja – Božje usmiljenje – bela nedelja	
4	P	Izidor	
5	T	Irene	
6	S	Pierina	
7	Č	Herman	●
8	P	Dionizij – Walter	
9	S	Marija Cleofe – Valtruda	
10	N	3. velik. nedelja – Ezekijel prerok	
11	P	Stanislav	
12	T	Julij	
13	S	Martin I. – Ida	
14	Č	Valerijan	◐
15	P	Helena	
16	S	Bernardka Lurška – Lambert	
17	N	4. velik. nedelja – Inocenc Tortonski – Simon	
18	P	Apolonij – Galdino Vescovo	
19	T	Leon IX.	
20	S	Agnes – Teotim – Sara	
21	Č	Anzelm – Konrad	
22	P	Aleksandra – Kajo – Hugo – Apolonij	○
23	S	Jurij	
24	N	5. velik. nedelja – Fidelis iz Sigmaringena	
25	P	Marko Evangelist – dan osvoboditve	
26	T	Marija, mati dobrega sveta	
27	S	Simeon Jeruz. – Cita – Hozana	
28	Č	Peter Chanel – Valerija	
29	P	Katarina Sienska	
30	S	Jožef Cottolengo – Pij V.	◑

Maj

1	N	6. velik. nedelja – Jožef delavec – praznik dela	
2	P	Atanazij	
3	T	Filip in Jakob, apostola	
4	S	Florijan	
5	Č	Gotard	
6	P	Dominik Savio	●
7	S	Roza – Gizela – Flavija	
8	N	Vnebohod – Viktor	
9	P	Pahomij Mlajši	
10	T	Antonin	
11	S	Ignacij – Fabij	
12	Č	Leopold Mandić – Pankracij	
13	P	Fatimska Mati Božja – Ema	◐
14	S	Matija ap. – Bonifacij	
15	N	Binkosti – Majenca – Zofija (Sonja) – Izidor	
16	P	Ubald	
17	T	Paskal Baylon – Jošt	
18	S	Feliks – Janez I. – Erik	
19	Č	Krispin – Celestin V.	
20	P	Bernardin Sienski	
21	S	Krištof Magallanes – Dino – Teobald	○
22	N	Rita – Julija – Sveta Trojica – kvatrnica	
23	P	Janez de Rossi – Dezider – Renata	
24	T	Marija pomočnica	
25	S	Beda – Gregor VII	
26	Č	Filip Neri	
27	P	Avguštin Canterb.	
28	S	Pavel Hann – Emilij – Ignacij	
29	N	Sveto Rešnje telo – Uršula	◑
30	P	Ivana Orleanska – Ferdinand	
31	T	Marijino obiskanje	

Junij

1	S	Juštin	
2	Č	Evgenij – dan republike	
3	P	Srce Jezusovo – Karel Lwanga in tov.	
4	S	Srce Marijino – Frančišek Caracciolo – Kvirin	
5	N	10. nav. nedelja – Bonifacij – Franko – Igor	●
6	P	Norbert – Pavlina – Rafael	
7	T	Robert	
8	S	Medard	
9	Č	Efrem	
10	P	Diana – Landerik – Marcela	
11	S	Barnaba, sodelavec ap.	
12	N	11. nav. nedelja – Gašper	◐
13	P	Anton Padovanski	
14	T	Elizej – Fortunat	
15	S	Vid – Germana	
16	Č	Marija Terezija Scherer – Avrelijan	
17	P	Ranierij – Gregor – Adolf	
18	S	Marina	
19	N	12. nav. nedelja – Gervasij in Protazij	
20	P	Silverij – Hektor	○
21	T	Rudolf	
22	S	Pavlin iz Nole – Tomaž More	
23	Č	Jožef Cafasso	
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	S	Viljem	
26	N	13. nav. nedelja – Vigilij	
27	P	Ciril Aleks. – Hema Krška	◑
28	T	Irenej – Ada	
29	S	Peter in Pavel ap.	
30	Č	Prvi rimski mučenci – Ladislav Ogrski	

Julij

1	P	Domicijan – Oliver	
2	S	Bernard – Oton – Frančišek Regis	
3	N	14. nav. nedelja – Tomaž ap.	
4	P	Elizabeta Port. – Urh	●
5	T	Edvard	
6	S	Marija Goretti	
7	Č	Antonin – Klavdij	
8	P	Hadrijan – Kilijan – Prišila	
9	S	Avguštin in drugi kitajski mučenci	
10	N	15. nav. nedelja – Rufina in Seconda – Silvan – Amalija	
11	P	Benedikt – Olga	
12	T	Mohor in Fortunat	◐
13	S	Henrik – Evgen škof	
14	Č	Kamil de Lellis	
15	P	Bonaventura (Bogdan)	
16	S	Karmelska Mati Božja	
17	N	16. nav. nedelja – Aleš	
18	P	Bruno – Friderik	
19	T	Bernold	
20	S	Elija prerok – Marjeta Antijoh.	○
21	Č	Lovrenc iz Brindisija	
22	P	Marija Magdalena	
23	S	Brigita Švedska	
24	N	17. nav. nedelja – Kristina	
25	P	Jakob Starejši ap. – Krištof	
26	T	Joahim in Ana	
27	S	Natalija – Lilijana	◐
28	Č	Viktor I. – Nazarij in Celzij	
29	P	Marta in Marija iz Betanje	
30	S	Peter Krizolog – Viljem	
31	N	18. nav. nedelja – Ignacij Lojolski	

Avgust

1	P	Alfonz Ligvorij	
2	T	Evzebij iz Vercellija	●
3	S	Lidija	
4	Č	Janez M. Vianney	
5	P	Marija Snežna (Nives) – Osvald	
6	S	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor	
7	N	19. nav. nedelja – Donat – Kajetan – Sikst II.	
8	P	Dominik	
9	T	Terezija Bened. od križa – Roman	
10	S	Lovrenc	●
11	Č	Klara – Jasna – Suzana	
12	P	Lelija – Ivana Šantalska – Julijan	
13	S	Hipolit in Poncijan – Irena	
14	N	20. nav. nedelja – Maksimilijan Kolbe	
15	P	Rožinca – Marijino Vnebovzetje	
16	T	Rok – Štefan	
17	S	Evzebij – Hijacint	
18	Č	Helena	○
19	P	Ludvik – Janez Eudes	
20	S	Bernard	
21	N	21. nav. nedelja – Pij X	
22	P	Devica Marija kraljica	
23	T	Roža iz Lime	
24	S	Jernej ap. (Bartolomej) – Emilija	
25	Č	Ludvik IX	
26	P	Aleksander	●
27	S	Monika	
28	N	22. nav. nedelja – Avguštin	
29	P	Janezov glavosek – Edmund – Sabina	
30	T	Fantin	
31	S	Rajmund – Pavlin	

September

1	Č	Egidij (Tilh)	●
2	P	Ingrid	
3	S	Gregor Veliki – Marino	
4	N	23. nav. nedelja – Rozalija	
5	P	Mati Terezija – Viktorin	
6	T	Diego	
7	S	Regina	
8	Č	Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	P	Peter Klaver – Dionizij	●
10	S	Nikolaj Tolentinski	
11	N	24. nav. nedelja – Prot in Hijacint – Suzana	
12	P	Marijino ime	
13	T	Janez Križ. Zlatousti	
14	S	Povišanje svetega Križa	
15	Č	Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	S	Robert Belarmin	○
18	N	25. nav. nedelja	
19	P	Januarij	
20	T	Frančišek M.	
21	S	Matej ap. in ev. – Mavra	
22	Č	Ignacij – Mavricij	
23	P	Pij iz Pietralcine – Lino	●
24	S	Marija rešiteljica jetnikov – Anton Martin Slomšek	
25	N	26. nav. nedelja – Nikolaj iz Flue – kvatrnica	
26	P	Kozma in Damijan	
27	T	Kajo – Vincencij Pavelski	
28	S	Venčeslav	
29	Č	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	P	Hieronim – Frančišek Borgia	

Oktober

1	S	Terezija	●
2	N	27. nav. nedelja – Angeli varuhi	
3	P	Ciprijan – Edmund Skotski	
4	T	Frančišek Asiški	
5	S	Marija Favstina Kowalska	
6	Č	Bruno	
7	P	Rožarska Devica Marija	
8	S	Ugo – Demetrij – Benedikta	
9	N	28. nav. nedelja – Dionizij – Abraham in Sara	●
10	P	Danijel – Florencij – Danilo	
11	T	Janez XXIII. – Filip Alexander	
12	S	Serafin – Maksimiljan Celjski	
13	Č	Edvard	
14	P	Kalist I.	
15	S	Terezija V. Avilska	
16	N	29. nav. nedelja – Marjeta Alacoque – Hedvika	○
17	P	Ignacij Antiohijski	
18	T	Luka evangelist – Isaac Jogues	
19	S	Kanadski mučenci	
20	Č	Irena – Marija Bertilla Boscardin	
21	P	Uršula – Hilarij	
22	S	Janez Pavel II – Donat – Marija Saloma	●
23	N	30. nav. nedelja – Janez Kapistran	
24	P	Anton M. Klaret	
25	T	Krizant in Darija – Krispin	
26	S	Lucijan – Marcijan	
27	Č	Evarist, Sabina in Kristeta	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	
29	S	Ermelinda – Kajetan – Narcis	
30	N	31. nav. nedelja – German – Marcel	●
31	P	Alfonz Rodrigues – Lucilla – Štuoblanč	

November

1	T	Vsi sveti	
2	S	Vse duše – Vahti	
3	Č	Silvija – Martin de Porres – Viktorin Ptujski	
4	P	Karel Boromejski	
5	S	Zaharija in Elizabeta	
6	N	32. nav. nedelja – Teobald	
7	P	Adeodat – Ernest	●
8	T	Bogomir	
9	S	Posvetitev lateranske bazilike	
10	Č	Leon Veliki	
11	P	Martin iz Toursa	
12	S	Josafat – Renato – Elsa	
13	N	33. nav. nedelja – Diego – Stanislav Kostka	
14	P	Nikolaj Tavelić	○
15	T	Albert Veliki – Rafael	
16	S	Marjeta Škotska – Geltrude	
17	Č	Elizabeta Ogrska	
18	P	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla	
19	S	Matilda – Favsto	
20	N	34. nav. nedelja – Kristus kralj	
21	P	Darovanje Device Marije – Gelazij	●
22	T	Cecilija	
23	S	Klemen I.	
24	Č	Janey od Križa – Firmina – Flora	
25	P	Katarina Alek.	
26	S	Leonard Port. – Konrad	
27	N	1. adv. nedelja – Virgil – Maksim	
28	P	Teodora – Jakob iz Mark	
29	T	Frančišek Anton Fasani	●
30	S	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	Č	Eligij – Aleksander Briant	
2	P	Bibijana (Živa)	
3	S	Frančišek Ksaver	
4	N	2. adv. nedelja – Barbara – Janez Damaščan	
5	P	Krispina – Saba	
6	T	Nikolaj – Miklavž	
7	S	Ambrož	●
8	Č	brezmadežno spočetje Device Marije	
9	P	Sirij – Valerija – Peter Fourier	
10	S	Loretska Mati Božja	
11	N	3. adv. nedelja – Damaz I.	
12	P	Guadalupska Mati Božja – Amalija	
13	T	Lucija	
14	S	Janez od Križa	○
15	Č	Marija od Križa – Valerijan	
16	P	Adelajda – Albina	
17	S	Olimpija – Janez de Matha – Lazar iz Betanije	
18	N	4. adv. nedelja – Gracijan – kvatrnica	
19	P	Anastazij – Favsta – Darijo	
20	T	Dominik – Evgen	
21	S	Peter Kanizij	●
22	Č	Frančiska Cabrini – Demetrij – Justina	
23	P	Ivo – Janez Kancij	
24	S	Sveti večer – Adam in Eva	
25	N	Božič	
26	P	Štefan	
27	T	Janez ap. in ev. – Fabijola	
28	S	Nedolžni otroci, mučenci	
29	Č	Tomaž Beckett – David	●
30	P	Rugero – Evgen – Sveta družina	
31	S	Silvester I.	

Leto 2016

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

Leto 2016 je prestopno leto, ima 366 dni, začne se v petek in konča v soboto. Februar ima 29 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo 29. novembra 2015 in traja do prve adventne nedelje 27. novembra 2016. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangelij iz leta C.

Letni časi

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Ovna ob 05.30'.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 00.34'.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 16.21'.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 11.44'.

Zimski solsticij. Začne se zima.

V poletni čas (ko premaknemo kazalce za uro naprej) stopimo v noči pred zadnjo nedeljo v marcu (27. marca); k sončnemu času pa se vrnemo pred zadnjo nedeljo v oktobru (30. oktobra), ko premaknemo kazalce za uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 10. februarja. Prva kvatrna nedelja: 21. februarja. Velika noč: 27. marca. Vnebohod: 8. maja. Majenca, Binkošti: 15. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 22. maja. Presveto Telo: 29. maja. Tretja kvatrna nedelja: 25. septembra. Prva adventna nedelja: 27. novembra. Četrta kvatrna nedelja: 18. decembra.

Leto 2016 je v znamenju Marsa, ki je četrti planet od Sonca in sedmi največji. Leta 1877 je ameriški astronom Hall odkril njegova satelita Fobos in Demos. Marsovo leto traja 687 zemeljskih dni, dan pa 24 h 37 min. Letni časi si sledijo podobno kot na Zemlji in trajajo približno šest mesecev.

Mars je dobro viden tudi s prostim očesom saj njegova luč je rdeča kakor ogenj, zato ga imenujemo tudi rdeči planet, in njegova velikost pada in raste kakor luna. Poznali so ga že v prazgodovinskih časih. Ime je dobil po grškem bogu vojne, Aresu, ki so ga Latinci preimenovali Mars.

Orbitalna sonda Mariner 4, ki je letela mimo Marsa 14. julija 1965, je prvič v zgodovini poslala na zemljo dvaindvajset slik tega planeta. Raziskovanje in odkritje značilnosti Marsa je tako zanimivo, da je Nizozemsko podjetje Mars One celo napovedalo, da bo do leta 2023 vzpostavilo prvo človeško naselbino na Marsu. V prvem krogu se je že prijavilo nad 200.000 kandidatov od katerih bodo končno izbrali le 24.

Vpliv Marsa

Mars v astrologiji predstavlja moški princip, energijo in moč do življenja, vpliva na osebno odločnost, vztrajnost in na naše praktično delovanje.

Če je Mars v osebнем horoskopu pozitiven, daje človeku moč, voljo za življenje, za delo, optimizem in dinamičnost.

Močni negativni aspekti v horoskopu pa lahko določajo, da je za človeka življenje težka bitka.

Vreme

Marsova leta, čeprav je dosti velikih, hudih in nevarnih neurij z vihrami in točo, so ponavadi bolj suha kot mokra. Nalivov ponavadi pa ni.

Pomlad je navadno suha, neugodna in mrzla. Večkrat se pojavljata slana in mraz, ki škodujeta sadežem in trti.

Poletje Marsovega leta je najbolj vroče, tudi noči so zelo tople, zaradi tega se v studencih, rekah in potokih voda niža in izgine in suša napade celo gozdove.

Jesen je ponavadi bolj suha kot mokra, tako da dozori dobro vino. Oktobra meseca zemlja večkrat malo zamrzne, novembra pa je spet topleje. Pred adventom ni prave zime in tudi snega.

Zima je bolj suha kot mokra, zelo spremenljiva je in hudo mrzla.

ZGODOVINA, LJUDJE, JEZIK, IZROČILO

Se bomo utopili v laško morje?

IOLE NAMOR

Za nami je delovno in dokaj uspešno leto, ki ga je zaznamovala vrsta pomembnih dogodkov. Na prvo mesto gotovo sodi tridesetletnica dvojezične šole v Špetru, za katero je v teku postopek za poimenovanje po njenem 'očetu' Paolu Petričiču. Praznovanje, z dokumentarno razstavo, nastopom malčkov iz vrtca in učencev osnovne in nižje srednje šole, s pesmijo priložnostnega zbora Faj nabanda, predvajanjem filma Dvojezična in a day, z rastavo izdelkov ex-tempora Po stezi Paola Petričiča in predvsem s številno publiko, je potekalo 5. junija. O velikem pomenu, ki ga dvojezična šola ima in ne le za Beneške Slovence je pričalo veliko število predstavnikov oblasti iz Italije in Slovenije, ki so se pridružili praznovanju, med njimi predsednica deželne vlade Debora Serracchiani in slovenski minister Gorazd Žmavc.

Skozi vse leto so se nadaljevala tudi obnovitvena dela na zgodovinskem poslopju šole, dežela FJK pa je Občini Špeter zagotovila dodatna sredstva (približno 760 tisoč evrov) za dograditev potrebnih prostorov. Šolsko leto 2015-16 je dvojezična šola, s podružnico vrtca v Sovodnji, začela ponovno na štirih lokacijah, obiskuje pa jo skupno 275 otrok.

Bogata je bera tudi za Inštitut za slovensko kulturo. Na predlog Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU je v prvi polovici novembra prejel Murkovo priznanje, ki ga podeljuje Slovensko etnološko društvo. Žirija je ocenila, da je delo, ki ga opravlja ISK na področju etnologije med Slovenci

Videnske pokrajine na taki ravni, da presega ljubiteljski nivo. Prestižno priznanje je zaslužil s svojim stalnim delom na teritoriju, posebej omenjena pa sta bila sodobni multimedijski muzej SMO in aktivno sodelovanje v čezmejnem evropskem projektu ZborZbirk. Le-ta je omogočil popis in odprtje 19 privatnih in javnih etnoloških zbirk oz. info točk po vsem teritoriju vzdolž italijansko-slovenske meje, od Kanalske doline preko Rezije do Terskih in Nadiških dolin. Med vsemi, naj omenimo Trinkov kotiček, ki je v okviru projekta ZborZbirk nastal v razstavnem prostoru na Vartačik tik pred rojstno vasjo beneškega buditelja. Izbor knjig, slik in razglednic predstavlja Ivana Trinka občasnim obiskovalcem in samim domačinom.

Inštitut je priredil vrsto kulturnih dogodkov in gostil številna politično-upravna srečanja. Med prvimi naj omenimo zelo dobro obiskano srečanje s pisateljem Borisom Pahorjem v Špetru, ki je skupaj s Tatjano Rojc in v dialogu z Antonello Bukovaz predstavil knjigo Tako sem živel. Življenjepisa stoletja. Glede pomembnih gostov velja posebej izpostaviti obisk podministra na Notranjem ministrstvu in predsednika rimskega manjšinskega institucionalnega omizja Filippa Bubbica ter slovenske ministric za kulturo Julijane Bizjak Mlakar, ki je pot nadaljevala v Tersko dolino in v Bardu prisostvovala začetku že tradicionalne poletne umetniške prireditve Planet Bardo, ki jo že več let organizira Občina Bardo, zanjo pa v prvi vrsti skrbi barski Center za kulturne raziskave.

ISK je uspešno opravljal svojo vlogo predstavnitva in promocije slovenske manjšinske skupnosti iz videnske pokrajine. S svojim promocijskim materialom je spomladi predstavil našo skupnost na turističnem sejmu v Ljubljani, jeseni pa na prireditvi Friuli Doc v Vidnu v sodelovanju z agencijo za furlanski jezik Arlef ter na Slofestu, ki ga prireja ZSKD v Trstu.

V sklopu večletnega projekta italijanskega Ministrstva za kulturo, ki je namenjen prikazu zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji, so 18. maja zastopniki ISK predstavili v Rimu slovensko manjšinsko skupnost s posebnim poudarkom na vidensko pokrajino. Spregovorili so o zgodovini,

kulturnem izročilu in sodobnim kulturnim snovanjem, o šolski dejavnosti ter o muzeju SMO.

Ob 70-letnici osvoboditve je bil v Špetru pomemben in zanimiv posvet, ki sta ga priredili zadruga Most in Združenje Blankin iz Čedadada. V središču pozornosti predavateljev, Giorgia Bankiča, Marina Qualizze, Fulvia Salimbenija in Zdravka Likarja, je bilo medvojno in povojno dogajanje v Benečiji s posebnim poudarkom na protislovenski kampaniji, iztočnica pa je bila nova izdaja Cuffolovega dnevnika. Glavna gosta na posvetu sta bila evropska poslanca Lojze Peterle in Isabella De Monte.

Skromno in zato nič manj občuteno in pomenljivo je bilo slavljenje štirih beneških zlatomašnikov, ki so konec julija somaševali v špetrski cerkvi. To so gospod Mario Gariup, msgr. Dionisio Mateucig, msgr. Marino Qualizza in gospod Božo Zuanella.

Praznovanje s kulturnim in zabavnim programom so pa 27. septembra priredili v društvu Zveze Slovenci po svetu v Liegeju, ki ga vodi Nathan Carlig. Tako so obeležili 40 let življenja in dela društva, ki so ga ustanovili leta 1975. Člani prvega odbora so bili Gina Gariup, Silverio Oballa, Gemma in Luigi Caucig, katerim je direktor Zveze Renzo Mattelig dal posebno priznanje. Nagrajena sta bila tudi bivša predsednika Eligio Floram in Nicole Feletig, priznanje prvemu predsedniku, pokojnemu Pasqualeju Tomasetigu, so izročili pa sinu.

Beneško gledališče, ki bo leta 2016 slavilo svojo 40-letnico, je za osmi marec v režiji Daniela Malalana postavil na oder kriminalko Osem ženk, ki je bila toplo sprejeta doma a tudi na drugih nastopih. Naše gledališče je za to igro bilo tudi nagrajeno: 16. aprila je v Novi Gorici prejelo priznanje na Linhartovem srečanju – Festivalu gledaliških skupin Severne Primorske, v začetku julija je zmagalo pa na zamejskem gledališkem festivalu v Mavhinjah pri Trstu.

22. oktobra je bil praznični dan tudi v Ovčji vasi. V prostorih bivšega župnišča so odprli nov sedež Združenja don Mario Cernet, ki je bilo ustanovljeno leta 1997, njegovo delovanje pa so obudili v zadnjih letih s ciljem ohranitve krajevne slovenske jezikovne in kulturne dediščine. Združenje je poimenovano po dolgoletnem žabniškem župniku, ki se je boril za ohranitev slovenstva v Kanalski dolini in je vedno poučeval nauk v slovenščini. Februarja 2016 bodo slavili stoletnico njegovega rojstva.

Z oktobrom so se v Ukvah začeli tečaji slovenskega jezika, ki jih učencem in dijakom od 5. do 16. leta starosti brezplačno že dolga leta ponuja Slovensko kulturno središče Planika. Letos so zabeležili porast vpisov predvsem v skupini začetnikov. Do trenutka, ko gremo v tisk, tečaje slovenščine ponuja le SKS Planika, saj se ni v vrtcih in osnovnih šolah v dolini še začel pouk slovenščine ali glasbe v slovenskem jeziku. Grenka je ugotovitev, da ni še žal prišlo do sistemske rešitve poučevanja slovenščine v šolskem sistemu Kanalske doline.

Na Solbici so januarja stekla dela za obnovo in ureditev stare tipične rezijanske hiše, ki je last društva Muzej rezijanskih ljudi. To je izobraževalna in raziskovalna ustanova, ki letos slavi dvajsetletnico delovanja. Uredili so s sredstvi iz projekta ZborZbirk in z nabiralno akcijo hišico na dvorišču, kjer so rekonstruirali tipično kuhinjo in nad njo spalnico. Uredili bodo tudi multimedijsko točko. V glavnem poslopju, kjer jih čaka še dosti dela, nameravajo urediti sekcijo muzeja posvečeno domačemu ljudskemu izročilu. Poslopje bo namenjeno tematskim razstavam in drugim dogodkom, tu bosta imela sedež tudi ZSKD, ki v Reziji deluje točno 25 let, in kulturno društvo Rozajanski dum. Idej in projektov predsednici Muzeja Luigi Negro, Sandru Quagli, ki je bil izvoljen za predsednika društva Rozajanski dum, in drugim sodelavcem ne manjka. Šibka točka so finančna sredstva, zato naj opozorimo, da je nabiralna akcija še v teku.

Ko smo že v Reziji naj povemo še, da je bila Silvana Paletti, pesnica in varuhinja rezijanskega ljudskega izročila, februarja sprejeta v Društvo slovenskih pisateljev (ki deluje že dobrih 140 let). Prejela je tudi odličje SKGZ za njeno literarno ustvarjanje v rezijanščini ter za stalna prizadevanja za raziskovanje in oplajanje rezijanskega ljudskega izročila.

Pomembno priznanje Republike Slovenije je na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu v Ljubljani prejela Živa Gruden »za neprecenljiv prispevek k ohranjanju slovenstva med Slovenci v Italiji«. Skupaj z Giorgiom Bankičem je prejela tudi Gujonovo priznanje.

Center za kulturne raziskave in Barski oktet ter društvo in zbor Naše vasi sta tudi letos poskrbela za popestritev kulturnega življenja v Bardu in Tipani. Uspešno nadaljuje v Bardu svoje izobraževalno delo šola Glasbene matice, še najbolj pa je živahno barsko poletje, kjer so tudi letos priredili splet kulturno-umetniških dogodkov v okviru projekta Planet Bardo. Gostili so tudi koncert iz festivala Kogojevi dnevi, v Prosnidu pa se je ponovno odvijalo že priljubljeno pesniško srečanje Acque di acque.

Kulturno delovanje in družbeno dogajanje je bilo sicer povsod po naših dolinah pestro in je obrodilo lepe sadove. Med njimi naj omenimo pesmarico "Strani Matajurja", ki jo je izdala Planinska družina Benečije. V njej je zbrala 170 ljudskih in avtorskih pesmi, 19 partizanskih in 23 cerkvenih. Te solbške wuže po nes pa je naslov CD in brošure, ki so jo septembra predstavili na Solbici. Cerkvene rezijanske pesmi je izdalo društvo Muzej rezijanskih ljudi v sodelovanju z župnijo in združenjem Blankin iz Čedadada. Glede delovanja kulturnega društva Ivan Trinko, naj izpostavimo literarna srečanja v Čedadu z naslovom Mittellibro, ki so kot uvod v poletni čedajski festival in pod pokroviteljstvom Mittelfesta potekala 19., 20. in 21. junija. Društvo jih je priredilo v sodelovanju z galerijo Grid-o in knjigarno La libreria, protagonisti srečanj pa so med drugimi bili pisatelja Pino Roveredo in Cesare Tomasetig ter pesniki Enzo Martines, Maurizio Mattiuzza in Miroslav Košuta.

Izredno pestra je bila jesen v Nadiških dolinah in v Čedadu, kjer je KD Trinko pod pokroviteljstvom Občine Čedad in v sodelovanju z ISKom organiziral že tradicionalno novembrsko razstavo v cerkvi S. Maria dei Battuti. Tokrat gre za fotografsko razstavo Ažlanji – fotografije iz dna predala, ki jo je uredil Študijski center Nediža. Velja omeniti tudi dobro obiskan posvet o rabi slovenskega jezika v javnosti v videnski pokrajini, ki sta ga novembra priredila v Špetru Slori in ISK ter decembrski posvet ob 60-letnici kulturnega društva Ivan Trinko z naslovom Odkrivanje ljudskega izročila na slovenskem zahodu. To je bil poklon Milku Matičetovemu in Pavletu Merkuju, obenem pa s sodelovanjem pripovedalcev iz Rezije, Terskih in Nadiških dolin priložnost, da smo preverili v kolikšni meri je naše ljudsko izročilo še živo. Tik pred koncem leta je KD Trinko izdalo tudi zbirko narečnih poezij Claudie Salamant De b' mogle besiede.

Iz leta v leto se vse bolj utrjujejo vezi s sosedi. Julija so mladi Benečani v sodelovanju z društvi in skupinami z Livka priredili brezmejni festival Liwkstock, ki postaja vse bolj obiskano stiščišče mladih z obeh strani meje. Tudi letos je kulturno društvo Ivan Trinko predstavilo svoj koledar poleg v domačem Špetru tudi v Kobaridu in na gradu Kromberk. Jeseni je le na Livku Planinska družina Benečije organizirala nje tradicionalni Burnjak. Julija se je ponovil tudi pohod Čez namišljeno črto, tokrat iz Topolovega na Livek, ki je letos potekal v Aldovem spominu, saj je bil prav on pred 22. leti glavni pobudnik in animator z naše strani lepe iniciative.

V letu 2015 smo namreč zgubili dve veliki kulturni osebnosti, ki sta veliko prispevali k zavesti, samozavesti in kulturni rasti Benečije.

Februarja smo se poslovili od Alda Klodiča, enega od ustanoviteljev in stebrov kulturnega društva Rečan, pesnika in ustvarjalca, očeta Sejma beneške pesmi. Bil je družbeni delavec, ki se je vneto boril za pravice slovenske manjšine v videnski pokrajini, deloval je v številnih organizacijah, od ustanovitve je bil član odbora dvojezične šole in tudi v vodstvu Inštituta za slovensko kulturo.

Marca je tik pred svojim 64. letom umrl Marjan Bevk, mentor Beneškega

gledališča. Skoraj četrstoletja je sodeloval z njim in ga vodil. Od februarja 1992 je režiral skoraj vsa dela, povprečno dve na leto. Zelo pomembno je bilo tudi njegovo delo z mladimi na gledaliških delavnicah, tudi z igrami, na katerih so nastopili igralci z obeh strani meje.

Leto 2015 je bilo leto kongresov krovnih organizacij Slovencev. 25. maja je bila Luigia Negro potrjena za predsednico SKGZ v videnski pokrajini, oktobra je bil na kongresu v Gorici ponovno izvoljen – tokrat na neposrednih volitvah – deželni predsednik zveze Rudi Pavšič. Do zamenjave je prišlo tudi v vrstah SSO: na deželni ravni je Draga Štoko zamenjal Walter Bandelj, v videnski pokrajini pa je mesto predsednika od Giorgia Bankiča prevzel Riccardo Ruttar.

Veliko se je dogajalo tudi na ravni krajevnih uprav. »Prosim naše administratorje, priet ku nas pustit utopit tu laško muorje, v kerim na bo ubedan skarbeu za nas, naj misniju na nu inštitucijo, ki bo združevala kamune, kjer Slovenci živijo. Vsi kupe bomo dielal za de tala naša mikena - velika slovienska družina bo še rastla zdrava, močna an v mieru na nje zemlji«.

Zaskrbljenega poziva Brune Dorbolò na Dnevu emigranta naši župani niso poslušali, niso se znali združiti in s skupnim ciljem povezati, pasivno so spremljali reformni postopek, ki ga je sprožila dežela FJK in znašli smo se v veliki Zvezi občin, ki za Nadiške doline sovpada s čedajskim zdravstvenim okrajem, Terske doline so vključene pa v območje Čente, ki sega do predmestja Vidna. Nadiška zveza steje 52 tisoč prebivalcev in sega od Nadiških dolin do Manzana, Premariacca, Corna di Rosazzo in San Giovanni al Natisone, Terska pa bo imela približno 42 tisoč prebivalcev. V obeh bomo nedvomno v podrejenem položaju, če ne družega zaradi naše številčne majhnosti. Niti zamisel lastnega podobmočja ni prodrla. Sicer so občine Dreka, Srednje in Sovodnja, s podporo občin Bardo in Tipana, predlagale tako zvezo, ki naj bi sovpadala s Gorsko skupnostjo Ter Nadiža Brda, a brez uspeha. Dodatno zaskrbljujoče je dejstvo, da ni prišlo do dogovora niti med razpravo o statutih novih Zvez občin, ki so bili sicer

sprejeti s komisarskim aktom, in nikjer ni razvidno, da na tem območju živi zaščiten slovenska manjšina, ki ima pravico uveljavljati svoje pravice tudi na ravni krajevnih uprav. Nekoliko bolje se je reformni postopek, ki se bo vsekakor zaradi številnih prizivov vlekel še dolgo, zaključil v severnem delu naše dežele, saj je Kanalski in Železni dolini uspelo ohraniti svojo samostojnost v verjetno najmanjši Zvezi občin v FJK.

Na ravni uveljavljanja slovenskega jezika je prav, da opozorimo na pobudo Vlaka jezikov. 4. junija so v Čedadu ob prisotnosti predsednice dežele Debore Serracchiani podpisali namenski dogovor o sodelovanju ter odkrili novo trojezično tablo z imenom postaje tudi v slovenščini. Tudi druge informacije bodo nudili v več jezikih, vključno s slovenščino. Vlaka je prevozno sredstvo. Ko potujemo spoznavamo kraje, krajine, a tudi kulturo in identiteto krajev po katerih vlaka vozi. To je smisel pobude deželne agencije za furlanski jezik Arlef in podjetja FUC – Ferrovie Udine Cividale, pri kateri je sodeloval tudi ISK.

Videnski pokrajinski svet je 30. januarja odobril resolucijo, ki jo je predložil špetrski svetnik Fabrizio Dorbolò, s katero so v znak spoštovanja do vseh jezikov, ki se govorijo na pokrajinskem ozemlju sklenili, da je uradno ime Pokrajine štirijezično. Novo ime, tudi v slovenščini, bodo postavili – a tega, žal do novembra niso še storili – na pokrajinski sedež, kjer je bil doslej le v italijanščini in furlanščini. Štirijezična naj bi postala tudi uradna spletna stran ustanove, postopoma pa naj bi postavili štirijezične table tudi v raznih uradih. Bomo videli.

Leto pa je se zaključilo v znamenju polemik in protestov zaradi projekta Pokrajine Trije jeziki za posebnost. To je naslov treh brošur, vsaka za enega od priznanih manjšinskih jezikov v videnski pokrajini. Kot so slovenski predstavniki opozorili že na predstavitvi, je bila brošura namenjena slovenski manjšini 'z napako'. Pokrajina namreč ni upoštevala zaščitnega zakona in dekreta predsednika Republika ter iz brošure zadnji trenutek, na

županov pritisk, črtala občino Rezijo ter druge mešane slovensko-furlanske občine. Politična odločitev je toliko bolj sporna v kolikor so predstavniki slovenskih občin v videnski pokrajini dvakrat zaprosili za vključitev v seznam zaščitenih občin. Prvič na podlagi zakona 482/99, ko je ustrezen odlok sprejel, kot predvideva zakon, videnski pokrajinski svet in je zanj glasoval tudi sedANJI predsednik Pokrajine Pietro Fontanini. Slovenske organizacije so hitro odreagirale, pokrajinska predsednika SKGZ in SSO sta poslala pismo na Pokrajino, prefektu in predsednici paritetnega odbora z zahtevo, naj se besedilo popravi v skladu z zakoni in izrazila stališče, da naj se brošura 'z napako' ne deli med dijaki in študenti, katerim je v prvi vrsti namenjena.

Volče in Dreka – 1000 let

FABIO BONINI

V Dreki vsakdo ve, da so pred 250. leti mrtve nosili in pokopali na pokopališču pri Sv. Danijelu, starodavni cerkvi župnije Volče v Posočju. Iz Solarij do Volč so mrtve nosili po Duolah na ramenih in studenec na pol poti, kjer je bilo počivališče, se imenuje Martvaška voda.

To je odsek pomembne poti, po kateri so stoletja potniki hodili iz furlanske ravnine do srednje Evrope peš. Od srednjega veka dalje, po pokristjanjevanju, so mrtve lahko pokopali samo v bližini župnijske cerkve in Dreka kot podružnica (Curazia), ki je vključevala cerkvi Marije Device in Štoblanka, je bila del župnije Volče.

Ta zanimiva zgodba se začne s pokristjanjevanjem dežele, kjer so živeli tedanji Slovani, predniki Slovencev. Ti so ob koncu šestega stoletja prišli do Alp. Pred njimi so čez te kraje šli Langobardi, ki so se nato naselili v ravnini. Nekaj let kasneje se je skupina Slovanov>Slovencev prvič naselila v Kanalski dolini, nato preko Predelskega sedla na območju Julijskih Alp (v današnji Benečiji in zgornji dolini Soče na desnem bregu reke). Nato so pot nadaljevali proti jugu do Istre in kolonizirali tudi vzhodne dele ravnine. Vidno znamenje velikosti te skupine so še vedno prisotna narečja: primorski narečni skupini pripadajo rezijansko, obsoško, tersko, nadiško – ki se danes govori tudi v Dreki – briško, kraško, istrsko, notranjsko in čiško narečje.

Druga skupina, ki se je od vzhoda premikala po Poljanski dolini, je zasedla ozemlje na levem bregu Soče, do zaselka Volarje.

V naslednjih dveh stoletjih ni prišlo do velikih sprememb. Na ravnini, do Padske doline, se je Langobardska kraljevina organizirala in utrdila; poskusila je vsiliti svojo državo in uvesti novo krščansko vero v gorah, kjer so živeli Slovani>Slovenci, vendar brez uspeha.

Spopadi med Slovani>Slovenci in Langobardi so se nadaljevali, niso pa prinesli velikih sprememb in niso vplivali niti na razmejitve med dvema narodom.

Vse se je spremenilo s prihodom Frankov (leta 773), bojevit nemško govoreči narod. Njihov kralj, Karel Veliki, je hitro premagal Langobarde in zasedel celotno ozemlje, ki od Padske nižine sega do današnje Slovenije, Istre in Avstrije, do reke Donave. V okviru te države so tedaj živeli vsi Slovenci. Franki niso imeli nobenega zaupanja do lokalnega plemstva, zato so se odločili, da privilegirajo odnos s cerkvijo in njej poverili nadzor nad prebivalstvom in pobiranjem davkov.

Oglejski Patriarhat – Patriarcato d'Aquileia.

Številni patriarhi in škofje so tako v resnici postali cesarski uradniki. Zato je razumljivo, da so Franki močno podprli pokristjanjevanje celotnega ozemlja.

Večina Slovencev je živela na ozemlju Oglejskega Patriarhata, ki se je raztezal od Coma do Ptuja. Čedajski stolni Kapitelj je skrbel za širjenje nove vere in je na svojem ozemlju ustanovil župnije v Špetru, Podutani, Bovcu, Volčah, Šentviški Gori. Pražupnja v Volčah, h kateri je pripadala tudi podružnica v Dreki, je ena od najstarejših.

Župnik je v vseh župnijah bil kanonik čedajskega stolnega Kapitlja, ki je po navadi stanoval v mestu; na kraju samem je imel svojega delegata, ki ga je sam plačal, moral pa je znati slovensko.

Kot rečeno je ozemlje Dreke pripadalo volčanski župniji; izbira take porazdelitve ima svojo logiko. Dreška podružnica je bližja Volčam kot Podutani, in dreško narečje je popolnoma razumljivo v Volčah, in obratno, ker pripadajo isti narečni skupini.

Sv. Danijel

Prva cerkev Sv. Danijela v Volčah je bila lesena, zgrajena pred letom 900 sredi ravnine, na prostoru, kjer je bilo pogansko svetišče posvečeno poljetnemu Soncu. Leta 906 so jo prezidali v kamnu, 12 let kasneje so ji dodali zvonik.

Ozemlje župnije Volče je bilo dolgo časa v eni sami državi. Od leta 1420, ko je patriarhovo ozemlje – Furlanijo in Soško dolino – zasedla Beneška Re-

publika in postavila mejo na Julijskih Alpah, je pa glavnina župnije ostala pod cesarstvom, medtem ko je kaplanija Dreka prešla pod Benetke. Slovenci iz Benečije in zgornjega dela doline Soče so bili takrat prvič ločeni od ostalih Slovencev.

□ Ozemlja, ki jih Beneška Republika zasede leta 1420.

Beneška Republika se bo pokazala kot dobra država in šele danes se ta dežela imenuje Beneška Slovenija – Slavia veneta (Benečija = Veneto). Dož Girolamo Vendramin je na primer leta 1492 ukinil vse državne davke v Benečiji, v zameno pa je zahteval, da bodo prebivalci vzdrževali ceste in nadzorovali ozemlje.

Meja se je spet premaknila leta 1516 – po porazu Benetk proti Lige Cambrai – in to na črto, kjer teče več ali manj tudi danes, zlasti na Kolovratu. Dolina Soče se je vrnila pod oblast goriških grofov in cesarstvo. Od takrat naprej je bila Benečija, ločena in osamljena v drugi državi, in je imela omejen kulturni in jezikovni razvoj.

□ Ozemlja, ki ostanejo Beneški Republikli po letu 1516.

Župnija Volče pa se je znašla v čudnem položaju, saj je bila razdeljena med dvema državama: območje na severu in tudi sedež župnije sta pripadali cesarstvu, na jugu podružnica Dreka je pa bila vključena v Beneško Republiko.

To stanje pa ni veliko vplivalo na življenje ljudi: duhovniki in verniki so se svobodno premikali, mrtve iz Dreke pa so le naprej pokopavali v Volčah. Leta 1740 je na cesarski prestol prišla Marija Terezija, ki je želela urediti nejasne odnose na meji in v prvi vrsti ni sprejemala čezmejnih cerkvenih organov. Le-teh ni marala niti Beneška Republika. Državi sta se tako dogovorili glede razdelitve oglejskega patriarhata in ustvarili vidensko nadškofijo na ozemlju Beneške Republike, goriško pa na ozemlju cesarstva. Sporazum je torej dodatno zapletel življenje v Volčanski župniji: en njen del je bil v cesarstvu, drugi in sicer dreški v Beneški Republikli. Cerkevno upravno pa je župnija pripadala v celoti goriški škofiji. Šele leta 1784 se je ta zapleten a zanimiv sistem porušil. 22. decembra je

namreč dož Girolamo Gradenigo izdal odlok, da se »po sporazumu med cesarsko vlado in Beneško Republiko, preneha vsaka jurisdikcija župnika iz Volč na dreško podružnico«. Po tisočletni skupni zgodovini Volče in Dreka sta ločeni. Podružnice Dreke pa niso takrat vključili v župnijo Podutana, kot bi bilo pričakovati, pač pa so jo povišali v župnijo, ki je bila neposredno odvisna od čedajskega stolnega Kapitlja. To je bilo posebno priznanje.

* * *

Leta 2015 so praznovali tisočletje prvega znanega napisa imena Volče.

Prilagojeni zemljevidi iz publikacije: Slovenski Zgodovinski atlas, Nova revija, doo, Lj, 2011.

Z zahodnih slovenskih meja v letu 1866

Ob 150-letnici

BRANKO MARUŠIČ

Leta 1861, ko se je z ustanovitvijo italijanske kraljevine končala druga vojna za zedinjenje Italije, Italijani še niso bili združeni. Zato se je zedinjevanje (risorgimento) nadaljevalo. Priložnost, da Italijani dosežejo združitev, se je pokazala v avstrijsko-nemški/pruski vojni leta 1866 zlasti, ker sta Italija in Prusija sklenili (8. april 1866) vojaško zavezništvo proti Avstriji z namenom, da zmanjšata njeno moč tako na nemškem prostoru kot na italijanskem polotoku. Še pred tem pa so se, zlasti ob slovensko-italijanski/furlanski jezikovni meji, pojavljali glasovi, ki so tudi slovensko javnost opozarjali na možnost, da bi problem zedinjevanja s pomočjo evropske politike, lahko pripeljal italijansko državo v bližino ali preko reke Soče in tako bi tam živeči Slovenci postali podaniki nove italijanske države. Slovenski tisk je ob poročanju o dogodkih na zahodnih predelih slovenske zemlje, hkrati opozarjal tudi na vprašanje Beneških Slovencev. Ti so bili od leta 1816 vključeni v Lombardsko-beneško kraljestvo, sestavini habsburške monarhije. Od leta 1859 dalje, potem ko je Avstrija Lombardijo izgubila, so Slovenci živeli v beneškem delu tega kraljestva Venetu oziroma Benečiji.

Beneški Slovenci se v avstrijsko državo niso vživeli niti v nemirnih letih, ki so sledila razpadu Beneške republike (1797) niti pozneje, ko je po obdobju Napoleona (1815) zavladalo v Evropi obdobje krajšega miru. Obžalovali so čase Beneške republike, tarnali so, da so pod Avstrijo izgubili mnoge ugodnosti krajevne samouprave, kar so nekoč uživali. Zato ugotavlja zgo-

dovinar Giorgio Banchig, da so prav zaradi tega leta 1848 dosegle ideje italijanskega preporoda tudi Beneško Slovenijo, »kjer so našle plodna tla v maloštevilnih intelektualcih in v duhovnikih, ki so se še spominjali avtonomije iz časov Beneške republike« (Benečija. Ko se mala in velika zgodovina srečata. Čedad, 2013, str. 186). V letu 1848, ko je po Evropi vzplamtela narodna ideja, se je pri Slovencih v Benečiji kazala razklanost v razumevanju njih narodnostne in politične identitete (slovanstvo, italijanstvo). To dvojnost je izrazil tudi Peter Podreka v verzih, nastalih najverjetneje leta 1848: »Prebivam na Laškim/ Sim rojen Talijan,/izviram s Slavjanstva/ Bom vedno Slavjan.«

Bolj kot vzbujanje narodne zavesti je Slovence na Beneškem tedaj vznemirjala avstrijska oblast. Samodejno jih je, zlasti z germanizacijo, gnala v naročje risogimenta. Leto 1848 ni prineslo v slovenski Benečiji prelomnih sprememb, a močno so se takrat obujali spomini na obdobje Beneške republike, a demokratičnejše vzdušje časa jim je dajalo veliko upanja, da se bodo nekoč osvobodili avstrijske oblasti. Kljub simpatijam do italijanskega zedinjenja in kasneje, od leta 1861 tudi italijanske države, pa je vendar pri Beneških Slovencih tlela zavest, da so zaradi jezika in zgodovinskih okoliščin vendar nekaj posebnega v furlansko-italijanskem okolju. To značilnost je poudarilo tudi pismo, ki so ga leta 1850 poslali župani nadiških dolin generalnemu guvernerju lombardsko-beneškega kraljestva v Veroni feldmaršalu Josephu Radetzckemu. V njem so omenili, poleg zadev o upravljanju in samoupravljanju njih krajev, tudi problem tamkajšnjega prebivalstva, ki govori slovensko-kranjsko-ilirski govor in ima zaradi nepoznavanja drugih jezikov težave v uradnem javnem poslovanju.

Po uvedbi parlamentarne demokracije v Avstriji leta 1861 se je v njenih slovenskih deželah (Kranjska, Koroška, Štajerska, Primorska) močno utrdilo narodnoprebudno gibanje, ki je delovalo predvsem zato, da postane slovenščina enakopraven jezik v javnem življenju in da se vse s Slovenci naseljene dežele znotraj Avstrije združijo v eno upravno enoto, v Zedinjeno Slovenijo. V slovensko javnost so prihajale pobude, da se v preporodna prizadevanja na slovenskem matičnem prostoru in v program Zedinjene

Slovenije vključi tudi Beneška Slovenija, kjer se težko najdejo, zaradi razmer v katerih žive, »tako zanemarjeni Slovenci, kakor ravno tukaj« (Slovenec, 17. 5. 1865).

Čeravno je bila leta 1865 Beneška Slovenija še del avstrijske monarhije je tlelo nekaj upanja, da se bodo njeni Slovenci rešili »neprijaznega italijanizma«, zato je treba, »da za te nesrečnike v narodnem oziru ves domoljubni slovenski svet svoj krepki glas povzdigne!« (Slovenec, 4. 11. 1865). Dopisnik iz Kobarida, najverjetneje tamkajšnji kaplan Andrej Žnidarčič, je v voščilu za leto 1866 želel Slovencem na Beneškem ne le dobrih učiteljev in duhovnikov, ki bi verske nauke razlagali v slovenskem jeziku pač pa tudi veliko srčnosti in sreče, da se ločijo od Italijanov in se pridružijo svojim bratom na Goriškem, »kteri bodo serčno radi cerkveno (in politično) zvezo z Vami sklenili« (Slovenec, 3. 1. 1866). Zelo jasno je bilo potemtakem povedano, da tudi Slovenci ob Nadiži sodijo v upravno enoto, ki bi združevala vse Slovence. To upravno združevanje je bila želja Slovencev, ki ga pa do konca monarhije (1918) državna oblast ni rešila. Da pa bi se povezava med Slovenci v Benečiji in med Slovenci na avstrijskem ozemlju začela vsaj v cerkvenih mejah, je bila kot želja izpovedana tudi v dopisu, ki ga je iz Kobarida poslal dopisnik "Na beneški meji", zelo verjetno na tem mestu že omenjeni Andrej Žnidarčič. V svojem besedilu je omenil primer vasi Prosnid, kjer so se verniki zavzemali za samostojno župnijo, da se tako po cerkveni ureditvi ločijo od italijanskega oziroma poitalijančenega Ahtna. Po sodbi domačinov je bil Prosnid »paese slavo« in zato ne more v njem delovati vikar, ki ne pozna slovenskega jezika. Videmska nadškofija je na prošnjo Prosnijanov odgovorila, »da ostane vse po starem, ker tako je najboljši« (Slovenec, 28. 7. 1866). Ker je očitno taki prošnji botroval Jože Podreka, župnik v Breginju, naj bi ga goriška nadškofija na predlog videmske opomnila, da ljudi ščuva. Prosnijani naj bi se zaradi neuspeha njih prošnje obrnili za pomoč kar na rimsko kurijo. Primer vasi Prosnid je znova opomnil na potrebo, da se vsi Beneški Slovenci pridružijo goriški nadškofiji.

Avstriji je bilo po izgubi Lombardije veliko na tem, da bi še ohranila ce-

lotno Benečijo, a je pri tem germanizicijski pritisk znotraj te kraljevine ustvarjal nepriljubljenost njene oblasti. Kobariški kaplan Žnidarčič je na germanizacijo opozarjal v članku "Benečani pa federacija" (Slovenec, 7. 3. 1866) z besedami: »Nemška hegemonija dela strah ne samo miroljubnim Slovanom, ampak tudi v svojo narodnost zaljubljenim Talijanom ... Vrnite se torej k federalizmu, ako hočete resnične sprave z narodi – t. j. z vsemi avstrijskimi narodi – tudi z beneškimi Talijani«. Avstrijska monarhija je postajala tako kamen spotike združevanju Italije na eni strani, na drugi strani pa ovira, da bi se Nemčija združila pod vodstvom Prusije v eno državo. V neprijazna avstrijsko-italijanska razmerja se je začela vpletati Prusija (od začetka leta 1871 in po združitvi nemških dežel, se je imenovala Nemčija) in nato še Francija. Začetek premagovanja ovir je pomenil že omenjeni vojaški sporazum, sklenjen med Prusijo in Italijo aprila 1866.

Bližajoča se grožnja vojne je pomladi leta 1866 še poglobila bojazen, da bi Italija v združevalnih načrtih poleg Benečije pridobila še goriško-gradiško deželo, Trst z okolico in Istro, tri sestavine Avstrijskega primorja. Ta bojazen je sicer krožila med Slovenci že od leta 1848 dalje in je dobila posebne opozorilne poudarke zlasti po nastanku italijanske kraljevine. Slovenci so budno spremljali politično delovanje avstrijskih Italijanov pa tudi Italijanov v njih matični domovini. Zlasti veliko pozornost je vzbudila knjiga Prospera Antoninija *Il Friuli orientale* iz leta 1865. V njej je avtor postavljал meje Italije na Notranjsko. Podobno je leta 1866 tudi milanski profesor Amato Amati načrtal meje Italije vzhodno od reke Soče nekje med Julijskimi Alpami in Karavankami. O mejah na Soči je pisal tudi Giuseppe Mazzini. Na take in podobne izzive, načrte in zahteve, je slovenska stran odgovarjala z izrazi zvestobe Avstriji. Tako je tudi delegacija tržaških Slovencev, ki jo je vodil Ivan Nabergoj, na Dunaju 25. junija 1866 – takrat stabilni Avstrija in Italija že v vojni – izročila cesarju Francu Jožefu I. posebno spomenico v kateri so prebivalci tržaške okolice zagotavljali »zastaviti premoženje i življenje za svojega cesarja i Gospoda, za celotno Avstrijo i za zemljo, v kateri počiva prah naših sosedov.«

Prusija je 15. junija 1866 začela tako imenovano sedemtedensko vojno z Avstrijo in njenimi za odločitev uspeha v vojni manj pomembnimi zaveznicami (nekatero nemške dežele, med njimi tudi Bavarska). Sledeč določilom medsebojne pogodbe je v vojno z Avstrijo vstopila tudi Italija. V vojni, ki se je odvijala na italijanskih tleh in na morju med 20. junijem in 12. avgustom 1866 pa Italija ni bila uspešna (poraz pri Custoizzi in poraz mornarice pri otoku Visu) na vojnem prizorišču. Kljub temu pa je bila, vsaj kar zadeva ozemeljske pridobitve, zmagovita. Po končani vojni je dobila Benečijo, kar pa je bila posledica poraza Avstrije v vojni s Prusijo (bitka pri Hradec Královém /Sadovi 3. 7. 1866 na Češkem).

Avstrijsko primorje se je zaradi vojne znašlo v posebnih razmerah zlasti potem, ko se je italijanska vojska približala Posočju oziroma meji med goriško-gradiško deželo in Benečijo. Ob reki Soči, zlasti na mostovih, so bile postavljene posebne občinske straže. Med Kanalom in Bovcem na severu ter Cerkljanskim na vzhodu je vstop v dolino reke Soče branilo 5.000 domačih brambovcev. V slovenskem časopisju pa je bilo mogoče tudi prebrati, da so se ob koncu julija leta 1866 v Špetru slavnostno pripravljali na prihod italijanske vojske, a so se tam potuhnili, ko se je pred podpisom premirja (12. avgust) vrnila avstrijska vojska.

Že med potekom vojne, po njenem koncu in v času po sklenitvi miru je javnost zaslutila in izvedela, da se dogodki ne bodo odvijali Avstriji v prid. Izgubila naj bi Benečijo in širile so se vesti, da bi Italija dobila nekaj predelov ali pa celotno ozemlje Avstrijskega primorja. Tak razvoj dogodkov ni bil po volji Slovencev, zlasti domačinov. Tako je tudi mogoče razumeti zaskrbljenost dopisnika s Tolminske, ki je po avstrijskih neuspehih v vojni s Prusijo zapisal: »Z bridko žalostjo so tudi nas primorske Slovence navdale prežalostne novice iz severnega bojišča in to nas tem več, ker smo kmalu čitali v časnikih, da je odločno sklenjeno beneško kraljestvo 'velikodušnemu' francoskemu cesarju odstopiti ter bodemo mi Primorjani mejni sosedje laškega kraljestva« (Slovenec, 21. 7. 1866). Podobno je razmišljal koroški narodni buditeljega duhovnik Andrej Einspieler, ki je v celovškem časniku Slovenec (15. 8. 1866) zapisal, tri dni potem, ko je bilo eno sklenje-

no v Krminu premirje med Italijo in Avstrijo: »Talijanom raste od leta do leta bolj greben. Leta 1859 so pograbili Lombardijo, leta 1866 Benečijo in še s to niso siti in zadovoljni, zdaj se jim sline cedijo po Dalmaciji, Istri, po Trstu, po Goriškem in južnem Tirolskem, Talijani tirjajo te dežele naslanjaje se na narodno pravilo: češ te dežele so talijanske, kajti na njih prebivajo Talijani.« Časnik Slovenec, nanj sta bila tedaj naročena duhovnika Peter Podreka iz Špetra in Jožef Jusič in Landarja, se je političnim problemom slovenstva temeljiteje posvečal kot pa osrednje slovensko glasilo ljubljanske kmetijske in rokodelske Novice.

Poletje leta 1866 je bilo na Slovenskem, posebno ob zahodni narodnostni meji, potemtakem nemirno ne le zaradi vojne Avstrije z Italijo in Prusijo, marveč zaradi negotovosti, kje in kako bo potekala nova državna meja med avstrijsko monarhijo in Italijo. Kot, da je usoda Beneške Slovenije že določena, je bila večja skrb in bolj odločna beseda posvečena deželam Avstrijskega primorja, vendar ne v taki meri, da bi bili Beneški Slovenci pozabljeni. Nasprotno! Tako je dopisnik »blizu Soče« ugotavljal: »Zgrabljivi Taljani niso zadovoljni, da dobijo celo Benečijo, še po enem kosu naše dežele dolge svoje prste stegujejo. Mi Goričani smo bili in stali vselej za Avstrijo, bili smo svitlemu cesarju v selej zvesti in smo tudi zdaj prostovoljno brez vsega ukaza napravili černo vojsko, naj branimo svojo deželo proti Lahonom! Veseli smo pričakovali, da se bo tistih 30.000 Slovencev, ki spadajo pod Videmsko nadškofijo, od Benečije ločilo in po narejenem miru k nam goriškim Slovencem pritisnilo – zdaj pa slišimo, da so Lahoni le volje Goriško raztrgati in lep kos k Benečiji pritisniti« (Slovenec, 11. 8. 1866). Pisec te časopisne vesti še vedno upa, da se to ne bo zgodilo. Odločno se je treba temu upreti (»vojna do poslednjega moža«). Dopisnik iz Volč je nekoliko kasneje sporočal, da se je skozi kraj v smeri Gorice 14. avgusta 1866 peljal nadvojvoda Albreht, »slavni zmagovavec pri Kustoci«. Neznani dopisnik je obžaloval, da je bila zamujena priložnost, ko bi mu lahko kdo od domačinov pojasnil mnenje prebivalstva o morebitni novi državni meji na zahodu. To pa so znali istega dne izkoristiti v Kobaridu, kjer je želje prebivalstva predstavil nadvojvodu župan Anton Uršič. Visoki gost

je odgovoril: »Le povejte ljudstvu, da se kaj takega nikdar ne bo zgodilo« (Slovenec, 6. 10. 1866).

Zelo dramatičen poziv je napisal 7. oktobra 1866 neznan Goričan, izšel je z veliko zamudo (Slovenec, 27. 10. 1866). Ugotavljal je, da bi s priključitvijo Beneške Slovenije Italiji slovensko narodno telo izgubilo za vedno lepo število Slovencev: »Pod talijanskim žezlom so za nas na vse večne čase zgubljeni. Med življenjem in smrtjo se boré morali bi vendar vdati se premagavnej [zmagoviti] sili ptujega življa«. Zadnji čas je, da priskoči slovenski narod tem rojakom na pomoč: »Genite se torej slovenski domoljubi po Goriškem, posebno Vi, poslanci, katerim so naši rojaci podarili svoje zaupanje, da se v našem zboru potegujete za njihove pravice; ozrite se z blagim srcem do naših bratov na Beneškem, čakajočih rešitve. Rotim vas pri milem Bogu, pobrinite se, da ne bodo še dalje pod petami gospodovavnega ptujca«. Naj gre posebna delegacija k cesarju in naj mu predoči pomen dobro utrjene državne meje. Podpisovala naj bi se tudi peticija: »Kaj bi radi pomagali, da bi se še tistih 30.000 Slovencev, ki sirote v Videmskejškofiji životarijo, pridružilo nam Goričanom. Kaj bi bilo, ako bi se prošnje za to napravljale, naj se pri pomirjevanju [mirovnih pogajanjih] to oskerbi in zgodi« (Slovenec, 25. 8. 1866).

V nemirnem času odločanja pa se je slovenska javnost znova začela zavdati pomena politične zahteve o Zedinjeni Sloveniji, o upravnem združevanju slovenskih dežel, ki je bilo postavljeno v prvi slovenski politični program že leta 1848. Zaradi izgube Benečije in s tem tudi dela slovenskega narodnostnega ozemlja, je bilo potrebno »slovenski tako razcepljeni narod v eno enotno, močno truplo zlit, tako njegovo moč pomnožiti in ga utrditi za preimenitno nalogo, katero bo imel spolnovati« (Slovenec, 25. 8. 1866). Ta naloga pa je bila tudi ohranjevanje avstrijskega cesarstva pred nameramitalijanske države. Skoraj istočasno, 29. avgusta 1866, je Andrej Žnidarčič v Slovencu pritr dil združevanju Slovencev in opozoril, da je avstrijski cesar Franc I. z neuresničeno upravno reformo (ustanovitev Kraljestva Ilirija v okviru avstrijske monarhije leta 1816) opozoril na nevarnosti, »ktere utegne kedaj napraviti 'talijanska ideja', katero je bil Napoleon med ognjeni

talijanski narod s tem zasejal, da se je dal 8. maja 1805 kronati za 'talijanskega kralja'.

Premirji sklenjeni na italijanskem (Krmin, 12. avgust 1866) in severnem bojišču (Mikulov na Češkem, 26. julij 1866) sta vodili v podpis miru med Avstrijo in Prusijo v Pragi 28. avgusta 1866 ter dober mesec dni nato, 3. oktobra 1866, do podpisa mirovne pogodbe med Avstrijo in Italijo. Po določenih praške mirovne pogodbe je Lombardsko-Beneško kraljestvo prevzela Francija, ki pa se je temu ozemlju odpovedala in ga prepustila Italiji. Toda Francija je bila pripravljena tako predajo opraviti le pod pogojem, da se prebivalstvo izjasni, če s tako spremembo oblasti soglaša. Zato je bilo v predajo ozemlja vključeno tudi ljudsko glasovanje/plebiscit, kot simbolično dokazilo ljudske volje in potrdilo demokratičnosti postopka. Izločitev Benečije iz avstrijske države je bila namreč določena že v mirovni pogodbi iz Prage, sicer pa so prebivalci beneškega dela lombardsko-beneškega kraljestva že 30. avgusta 1866 postali italijanski državljani. Zato ni plebiscit odločal o državni pripadnosti in bi morebitna plebiscitarna odločitev za Avstrijo in njena morebitna uresničitev pomenila pravzaprav kršitev mednarodne pogodbe.

V predplebiscitnem času so se v slovenskem tisku nadaljevali in ponavljali pozivi, ki so svarili pred nevarnostjo italijanskega vpliva. Slovenski goriški politik dr. Karel Lavrič je v časopisnem članku zapisal: »Italijanska meja je blizo, in če je bil italijanski upljiv že poprej mogočen, še močnejši bo zdaj, ker naše vlade tam več ni, da bi se mu upirala« (Slovenec, 13. 10. 1866). Seveda pa je izguba Benečije pomenila tudi to: »zares težke butare smo se znebili« (Slovenec, 24. 10. 1866). Pri tem je z inicialkama S. F. podpisani poročevalec iz Kanala mislil na rast italijanskega nacionalnega gibanja, ki je bilo v Lombardsko-beneškem kraljestvu močno in Avstriji zelo nasprotno. Morda je slovenska politika zamudila čas, ko bi lahko v okviru habsburške monarhije ter pred evropsko javnostjo nastopila s svojimi zahtevami zlasti za Zedinjeno Slovenijo, ki bi imela vključeno tudi Beneško Slovenijo. Slovenci za take mednarodne in diplomatske posege tedaj še niso bili pripravljene in niso imeli dovolj politične moči.

Plebiscit je v Benečiji, na novem ozemlju italijanske kraljevine, potekal 21. in 22. oktobra 1866 na podlagi dveh dekretov. Dekret z dne 7. oktobra 1866 je določal zborovanja (comizi), na katerih naj bi se državljani z »si« in z »no« na tiskanem lističu izrekli za Italijo kralja Viktorja Emanuela ter njegovih naslednikov. Dekret z dne 13. oktobra 1866 pa je določal izvedbo plebiscita v »osvobojenih italijanskih pokrajinah«. Udeležili so se ga lahko 21 let stari državljani in tisti, ki niso dopolnili 21 let, a so delovali v vojski ali pa bili prostovoljci. Pred plebiscitnim datumom je potekala velika predvolilna dejavnost, ker je bilo potrebno pridobiti nasprotnike glasovanja in dvomljivce. V slovenskih krajih videmske pokrajine je 3.697 volilcev glasovalo za priključitev, le en glas je bil proti. V videmski pokrajini je za Italijo glasovalo 105.386 volilcev, 36 proti, 15 pa je bilo neveljavnih glasov.

Slovenska javnost se je z rezultati plebiscita seznanila s pomočjo skromnih vesti, ki jih je objavil tisk. Plebiscit pa je veljal poslej pri Slovencih kot tista temeljna odločitev, ki je začrtala usodo Beneške Slovenije in njenega prebivalstva, saj je spremenila prvotni načrt politične združitve vseh Slovencev v eni upravni celoti v okviru habsburške monarhije.

Na velikem zborovanju v podporo Zedinjeni Sloveniji, na šempaškem taboru, 18. oktobra 1868, je govornik breginjski rojak dr. Josip Tonkli, med drugim omenil vojno leta 1866. Za Avstrijo je bila nesrečna »in nasledki so bili ti, da je odstopila Italiji ne samo beneške Lahe, ampak tudi beneške Slovence, katerih 40 tisoč zdihujejo pod jarmom laškega naroda ker Lahji ne priznavajo Slovcem narodnih pravic, marveč po njih z nogami teptajo. Ali Italija še ni nasitena; lačna je še po Goriški, Tržaški in Istrski deželi; gre tedaj za naš obstanek, ker Italija z rokami po nas sega in grabi. Da se bomo tega poljuba obranili, da ne pademo pod požrešno Italijo, je neobhodno potrebno, da se vsi Slovenci zedinimo in združimo v eno kronovino, da ustvarimo Slovenijo!«

»Ob zvoku remonike« Ob 150-letnici plebiscita v Benečiji

GOIRGIO BANCHIG

»Razglašamo, da smo se združili s Kraljevino Italijo pod upravo ustavne monarhije kralja Viktorja Emanuela II. in njegovih naslednikov.« Tako je zvenelo besedilo, za katero so z ›da« ali ›ne« glasovali prebivalci Veneta, Furlanije in Benečije na plebiscitu, ki se je vršil v nedeljo, 21. in ponedeljek, 22. oktobra 1866.¹

V Nediških dolinah se je na 3688 glasov pojavil en sam ›ne« v Sv. Lienartu. Tako so volilci glasovali v osmih občinah: bilo je 688 ›da« v Špietru, 313 v Dreki, 421 v Garmaku, 352 v Ruoncu, 607 in en sam ›ne« v Sv. Lienartu, 404 v Sauodnji, 440 v Sriednjem in 462 v Tarčetu. Ni podatkov, koliko volilcev se ni udeležilo ljudskega glasovanja, do katerega so imeli pravico. Plebiscita so se mogli udeležiti le moški nad 21. letom starosti.

Župnik v Podutani Anton Bankič je v svojem dnevniku dogodek tako opisal: »Dne 21. oktobra so prišli Piemontezi; plebiscit ob zvokih "remonike" v Špietru in Sv. Lienartu v kraju Na barbje. Harmonikarji so vsak večer vse leto igrali po vaseh in vpili: Živijo Viktor Emanuel II. kralj Italije z glavnim mestom Rimom!«.

Glasovanje se je vršilo v javnih stavbah, pogosto na prostem in v prazničnem vzdušju; bil je pravi "senjam", ki se ga je udeležilo številno občinstvo, in volilec, ki je imel v roki dve glasovnici, prvo z ›da«, drugo z ›ne«, je eno

¹ V pričujočem prispevku sem povzel, razširil in poglobil že objavljene raziskave z isto vsebino, še posebej v knjigi *Benečija. Ko se mala in velika zgodovina srečata*, Zadruga Most, Čedad 2013 in v vrsti člankov objavljenih v »Domu« 9-21/2010; 3-6, 9-17/2011.

javno vtaknil v volilno skrinjico. Vsi so torej vedeli, kako je človek volil, še zlasti so to vedeli predstavniki oblasti in orožniki, ki so nadzorovali potek plebiscita. O resni volilni propagandi ni bilo govora. Nasprotniki priključitve kraljevini Italiji niso imeli nobene možnosti izraziti svoje ideje in se upreti že prej in drugje sprejetim odločitvam.

Posebne pozornosti so bili deležni domači duhovniki, katerim so antiklerikalci, nove oblasti in odgovorni javnega reda tožili panslavizma in nasprotovanja zedinjenju Italije. Dnevnik "Giornale di Udine" je že 1. oktobra 1866 obtožil »dotičnega duhovnika, župnika v Špietru [verjetno Mihaela Muciča, op. a.], da izvaja propagando med nevednimi kmeti, da bi dokazal, da jih njihov jezik in njihove vezi usmerjajo v Ljubljano [...], vendar so kmetje dobri rodoljubi, kakor smo mi, in zagotovo ne bodo poslušali nasvetov tistega hudobnega župnika«.

Navzočnost antiklerikalcev v Špietru se je pokazala že julija leta 1865, ko je pri ljudskem misijonu pridigal jezuit oče Anton Bankič. »Nasprotniki papeža, jezuitskega reda, usmiljenja in sedanjega reda, niso zelo številni, vendar pa zelo zviti in mogočni zaradi svojega vpliva, – je napisal jezuit v svojem poročilu o ljudskem misijonu v Špietru –, ti nasprotniki so se najprej trudili na različne načine preprečiti dobremu župniku [Mihaelu Muciču], da bi povabil k pridiganju jezuita«, za tem »pa jim je celo uspelo zasejati nesoglasje med kaplani, ki so se, zavedeni z goljufijo, od župnika oddaljili zaradi strahu in zaradi človeške obzirnosti in so začeli razmišljati, mnogi pa so to že sklenili, odpovedati svojo pomoč in svoje sodelovanje. Končno pa so tu pa tam naročili svojim privržencem, naj ljudi odvrcajo od sodelovanja pri bogoslužju, in ko se je bogoslužje začelo, so razširili govorico, da bodo obredi trajali samo dva dni. Kljub vsemu temu je misijon doživel velik uspeh, spokorniške procesije iz župnijske cerkve na pokopališče pa se je udeležilo nad 6 tisoč vernikov.«²

² G. Banchig, *P. Antonio Banchig, gesuita di frontiera*, Zadruga Most, Čedad 2007, str. 158.

Plebiscit v Venetu in Furlaniji

Omenil sem že, da je plebiscit potekal v breskrbnosti in ob zvokih "remonike".

Že omenjeni "Giornale di Udine", dnevnik, na katerem so mesec dni po plebiscitu napisali »Te Slovane je treba iztrebiti«, je 22. oktobra takole opisal potek volitev v Vidnu: »Ob deseti uri je godba že bila pri Oglejskih vratih (Porta Aquileia), da bi na čelu spremljala skupino občanov, ki so šli volit; v prvi vrsti je bil župan. [...] Pritekali so občani in prvi med njimi pripadniki klera metropolitanske cerkve, da bi položili svojo glasovnico v skrinjice, ki so bile v spodnjem delu občinskse lože na trgu Viktorja Emanuela II. Kmetje iz predmestja so prihajali na volitve v sprevodu z zastavo na čelu. Prireditev, ki je kronala praznik, je bila gostija videnskih obrtnikov na štirikotniku trga Piazza nuova del mercato [danes Piazza Matteotti, op. a.]. Mize so bile postavljene okrog vodnjaka in za njimi je sedelo petsto, šeststo ljudi. [...] Kraljevi komisar, komendant Quintino Sella, vidno ganjen, je stopil na stol in nazdravil na osvobojene Benetk.«

Izid glasovanja v pokrajini Viden, ki je vključevala tudi pordenonsko pokrajino, je bil: 144.988 »da« in 36 »ne«, od katerih jih je bilo 25 iz Coseana; zaradi tega izida je bil obtožen župnik Antonio Riva. Na 2.603.009 volilnih upravičencev v vsem Venetu je bilo samo 647.462 volilcev, nasprotnih glasov pa le 69. A za prazničnim videzom se je skrivalo nezadovoljstvo, če ne celo nasprotovanje, ki pa ga niso mogli izraziti na noben način, saj bi jih v tem primeru nove oblasti javno grajale. Po mestih in vaseh so bili obešeni plakati, ki so pozdravljali priključitev Italiji in obrekovali nasprotnike: »Kdor glasuje »da« dokazuje, da je svoboden, gospodar v svoji hiši, vreden sin Italije. Kdor glasuje »ne« dokazuje, da ima naravo sužnja, ki se je rodil pod hrvaško palico. Glas za »da« se nese v volilno skrinjico z dvignjeno glavo, pod jasnim nebom, z veseljem v srcu, z božjim blagoslovom. Glas za »ne« s tresočo roko, na skrivaj kot v zločinu, z vestjo, ki vpije: izdajalec domovine!«

Spravljali so se predvsem na duhovnike, ki so slutili, da sta se za patriotsko propagando za priključitev skrivala antiklerikalizem in nasprotstvo do papeža. Pred plebiscitom »so mestni časopisi izvajali pravo ustrahovalno me-

dijsko kampanijo, saj jih je močno zaskrbljal vpliv duhovščine v ruralnih krajih, kjer – kot je septembra pisal časopis “Il giornale di Vicenza” – so bili kmetje prepuščeni nevednosti oziroma apatiji do vsakega družbenega koncepta, vzgojeni v ravnodušnosti do vsake vrste vlade”³. Pisali so, na primer, »naj se spomnijo (duhovniki in kaplani), da kjer ne pride v neki župniji do odprtega, polnega ›da«, kakor ga zahteva čast Veneta in Italije, bi bilo zelo težko ne naprtiti te odločitve klerikalnemu vplivu, in preprečiti, da bodo ponižana nacionalna čustva privedla do javnih in bolečih odločitev napram tistih župnikov in župnij«.⁴

Plebisciti v drugih italijanskih deželah

Na podoben način so bili leta 1860 izvedeni plebisciti v drugih deželah oz. državah apeninskega polotoka in že takrat so jih označili kot »plebiscit-farsa«. O plebiscitu v južni Italiji je Tommaso Pedio v knjigi *Politično življenje v južni Italiji 1860-1870 (Vita politica in Italia meridionale 1860-1870)* (Potenza 1966) napisal: »Dovolj je, da kdo izrazi namero glasovati zato, da ostanejo Borboni, takoj ga aretirajo in obtožijo atentata na obliko Vlade; dovolj je preprost sum in pride do preventivne aretacije, kar onemogoča številnim občanom udeležbe na volitvah«. Visok piemontezki častnik, očitavec, je izjavil: »V Caserti se je glavni štab moje divizije, ki ga je sestavljalo 51 častnikov, in niso bili vsi prisotni na plebiscitu, znašlo s 167 glasovi. V drugih krajih Kraljevine je plebiscit potekal podobno kot v Neaplju«.

Knjiga “razkritij” nekega J. A. (v resnici je šlo za Filippa Curlettija, »starega tajnega agenta grofa Cavour«, kot izhaja iz naslovne strani brošure z 28 stranmi), ki so jo natisnili v Bruslju (brez datuma) in nato, ponovno brez datuma in kraja izdaje, ponatisnili v Italiji z naslovom *Resnica o ljudeh in stvareh Kraljevine Italije (La verità intorno agli uomini e alle cose del regno d'Italia)*, nas s številnimi podrobnostmi seznanja o plebiscitu v Toskani in Emiliji, kjer je potekal 11. in 12. marca 1860.

³ A. Navarotto, *Ottocento vicentino*, Istituto veneto ed arti grafiche, Padova 1937, str. 284.

⁴ A. Navarotto, *Ottocento vicentino*, Istituto veneto ed arti grafiche, Padova 1937, str. 284.

Tik pred plebiscitom so Curlettija poslali iz Turina v Firence in Emilijo »z osemmedesetimi preoblečenimi orožniki«, zato da ga pripravijo. »Zahtevali in pridobili smo župnijske registre, zato da pripravimo sezname volilcev, nato smo pripravili vse polizzine [glasovnice, op. a.]«. Ko so ugotovili, da se je »le majhno število volilcev prijavilo na voliščih«, pripoveduje Curletti »smo ob zaprtju volilnih skrinjic vanje vrgli polizzine (seveda tiste v prid Piemontezom) tistih, ki so se vzdržali na volitvah«. Treba je povedati, da so volilnice izročali odprte in da so jih volilci vtaknili v skrinjico za »da« in skrinjico za »ne« javno pred vsemi. Curletti pripoveduje, da »je bilo pred otvoritvijo skrinjic na voliščih polno orožnikov in preoblečenih policijskih agentov«. Razlog za preoblečenje je bilo dejstvo, da je šlo za »Piemonteze«. Parma, Modena in Toskana so imeli svoje orožnike, a se jih ob tisti priložnosti niso poslužili. »V nekaterih okrožjih je bilo vnašanje polizzinov vzdržanih v volilne skrinjice opravljeno tako malomarno in brez pazljivosti, da so ob preštevanju glasov prešteli več glasovnic od števila volilcev vpisanih v sezname. V takih primerih so hudodelstvo popravili s spremembo zapisnika« (str. 12-13).

Dejansko se je Cavour »bal plebiscitov, ker ni še razumel v kolikišni meri jih je bilo možno manevrirati. A Napoleon III. mu je dokazal, kako so s plebisciti v Franciji z lahkoto ponarejali volitve. In tudi kako so tiste volitve dajale iluzijo, da je obstajala spontana volja ne le "gospodov" a tudi ljudstva.«⁵

O pomenu plebiscita

S stališča mednarodnega prava je bil plebiscit izrecno italijanska notranja upravno-pravna zadeva in se je dogajal na ozemlju, ki je bilo nedvomno v italijanski lasti. Veneto, Furlanijo in Beneško Slovenijo je namreč Italiji predal že Napoleon III., ki jih je prejel od Avstrije. Do predaje je prišlo 19. oktobra v Benetkah, to je že dva dni pred plebiscitom, ki je na nek način postal le formalnost, saj prebivalstvu niso dovolili izglasovati odločitve, h kateri državi naj se priključi njihova dežela.

⁵ G. Di Fiore, *Controstoria dell'unità d'Italia. Fatti e misfatti del Risorgimento*, GJ/M libri, Milano 2012, str. 74; glej tudi D. Mach Smith, *Il Risorgimento italiano*, Laterza, Bari 2011, str. 245.

Po drugi strani pa se Avstrija, na osnovi mirovne pogodbe iz 3. oktobra 1866, ni smela in ni mogla potegovati za posest Veneta. V primeru, da bi bil rezultat plebiscita za Italijo negativen, trdi pravni zgodovinar Jaromir Beran, bi samo Francija imela pravico zahtevati od Italije odgovor, s kakšnimi ukrepi namerava rešiti ta svoj notranji problem, ali pa, kakor se je že zgodilo pred začetkom vojne leta 1866, ponovno predlagati konferenco velesil o italijanskih pričkanjih in sporih.

Kar se tiče obsega in pomena plebiscita iz leta 1866, je treba, vsaj kar zadeva Beneško Slovenijo, najprej razčistiti dva zelo pogosta nesporazuma: prvega je širil s svojo propagando italijanski nacionalizem, ki ni bil le krajevnega značaja, in je napačno pripisoval plebiscitno odločitev beneških Slovencev v prid Kraljevini Italiji nedvoumni ljudski volji, da se odpovedo svoji identiteti in svojemu jeziku; drugi nesporazum pa je prihajal iz slovenskih kulturnih in političnih krogov, ki si niso znali razložiti, zakaj so beneški Slovenci prepričano podprli gibanje "risorgimenta" in priključitev Italiji, ki jim je kasneje to povrnila s težko asimilacijsko politiko.

Nesporazum pojasnjuje slovenski zgodovinar Jaromir Beran,⁶ ki trdi, da celo soglasnega pristanka besedilu plebiscita ni mogoče uporabiti kot izjavo o odpovedi identiteti: »Beneški Slovenci, vsi državljani Italije, v dobi plebiscita in spričo plebiscita niso premogli nikake samorastniške lastne politične ali programske ideje in zato tudi nikakega samosvojega stališča niso imeli, ki bi ga bili izrazili z abstinenco ali z negacijo. S pozitivnim, torej pritrjevalnim odzivom pri vseobčnem plebiscitu se zato še niso odrekli svojemu jeziku in svojemu narodnemu poreklu. Na kaj takega kot eventualno pravno posledico še pomislili niso. Končno tega tudi besedilo plebiscitne izjave ni terjalo.«

Na noben način, pojasnjuje Beran, beneškim Slovincem »ni bila dana možnost, da bi bili s svojim glasovanjem odločili, kateri izmed obeh sosednjih držav, Avstriji ali Italiji, naj pripadejo njihovi kraji in oni sami.«⁷

⁶ J. Beran, *Plebiscit in razmejitve v Benečiji (1866-1867)*, v *Zahodno sosestvo*, ZRC SAZU, Ljubljana 1996, str. 105-120.

⁷ J. Beran, *Plebiscit*, cit., str. 113.

Vprašanje razmejitve nel Italijo in Avstrijo

Domači nacionalisti trdijo tudi, da so Benečani s plebiscitom kraljevini Italiji darovali svoje ozemlje, ki ga je nova domovina krvavo potrebovala in za katero se je toliko italijanskih vojakov žrtvovalo. Da je bila Benečija za Italijo skoraj nepomembna, je dokazano v predlogu, ki so ga dali italijanski predstavniki na pogajalskih zasedanjih o novi razmejitvi med Italijo in Avstrijo.

Veliki državnik, ekonomist in znanstvenik Quintino Sella je bil kraljevi komisar v videnski pokrajini od 28. julija do 10. decembra 1866. Spopadel se je z začetnimi problemi, ki sta jih za seboj pustila vojna in mirovna pogodba, predvsem z vprašanjem meja. Že 21. avgusta je novo predstavništvo furlanske pokrajine, ki ga je Quintino Sella umestil, protestiralo s pomenico proti t.i. upravni meji, (ki se je istovetila z obstoječo mejno črto med Beneško Slovenijo in Goriško), in je podprl nastanek meje, ki bi prišla vsaj do Soče. V neki depeši je Sella 24. avgusta omenil popravek meje: Avstrija naj bi Italiji predala Čerwinjan in Oglej in dobila v zameno ozek pas med gorami in Idrijo, med Kolovratom in Praprotnim.

Vprašanje določitve meje je bilo zastavljeno že spomladi leta 1866, ko se je Italija odločila za zavezništvo s Prusijo in je narekovala pogoje za bodočo mirovno pogodbo. V drugi točki navodil z dne 9. marca 1866, ki so jih dali pogajalcu, generalu Giuseppeju Govoneju, je Italija od Avstrije zahtevala ne le Veneto, pač pa vsa ozemlja, ki so jih naseljevali Italijani. To zahtevo je poskusila uveljaviti v dneh od 5. do 7. julija 1866 kot pogoj za premirje po avstrijskem porazu na severni fronti. Vztrajno si je s pomočjo diplomacije do konca prizadevala, da bi dobila Tridentinsko in prišla do jezikovne meje. Italija je trdila, da gre pri tem za osvoboditev italijanskega ozemlja na osnovi načela narodnosti.⁸

Vendar pa se tega načela sama ni držala v diplomatski vojni za vzhodno mejo Veneta, v katero so bila vpletena področja, kjer so prebivali Slovenci: Beneška Slovenija, Dolina Soče in del Goriške. V navodilih za italijanskega

⁸ J. Beran, *Plebiscit*, cit., str. 113-114.

veleposlanika v Parizu je bilo 29. julija 1866 podčrtano, da so najpomembnejše točke pogajanj priključitev Tridentinske in premik meje v Venetu proti Soči. Dva dni po premirju je 14. avgusta 1866 italijanski zunanji minister Emilio Visconti-Venosta sporočil svojemu veleposlaniku, da je za avstrijsko stran najbolj pomembna in najbolj zaželena koncesija ratifikacija meja in da bi italijanska stran za to bila pripravljena ponuditi kompenzacijo. Dan pred mirovno pogodbo z Avstrijo, ki je bila podpisana 3. oktobra 1866, je pogajalski pooblaščenec, general Luigi Federigo Menabrea, zunanjemu ministru sporočil, da je sam naklonjen meji ob Soči ali vsaj na črti toka rek Idrija-Ter-Soča, ne da bi pri tem upošteval, da na zahodnem ozemlju Avstrijskega primorja in v Beneški Sloveniji živi slovenski narod s točno določeno jezikovno mejo. V nobenem italijanskem diplomatskem besedilu ni upoštevana jezikovna situacija in so iskali mejno črto na podlagi kriterijev, ki so jih izbirali na druge načine.

Med temi mrzličnimi pogajanjmi je zopet postal aktualen predlog Quintina Selle, da bi ozemlje Červinjana zamenjali za nekatera ozemlja v Beneški Sloveniji. »V slovenskem tisku teh mesecev se od časa do časa pojavljajo vesti, da bi bilo dobro zamenjati nekaj italijanskega ozemlja goriške dežele za Beneško Slovenijo, pa tudi vesti, da kaže, da bo morebiti do česa takega prišlo.«⁹

Zaradi teh zaskrbljujočih vesti je cesarjev namestnik v Trstu, Ernst Leopold Kellersperg, poslal zunanjemu ministru 13. septembra 1866 pismo. V njem je napisal, da »se v Gorici razširjajo, in to ponovno celo v časopisju, vesti o odstopu okraja Cervignano, ki da naj služi kot kompenzacija za slovenske okraje (slawische Distrikte) Videmske province, če ostanejo Avstriji. Ta bogati in v komercialnem oziru važni okraj v predelu "avstrijske Furlanije" daleč presega tiste slovenske predele Videmske province, ki bi jih dežela morebiti pridobila. Okraj Cervignano s svojimi 22.000 prebivalci je vrt furlanske ravnice, enak najbogatejšim okrajem kraljestva Lombardije-Benečije in zaradi dostopa z morja vse večjega pomena. Blagovni

⁹ V. Melik, *Beneški Slovenci, v Zahodno sosestvo*, cit., str. 102.

promet je živahen in ljudje so delavni. Čeprav so italijanske narodnosti, so privrženi Avstriji, dokazali so svoj avstrijski patriotizem in o pridruženju Italiji še slišati ne marajo. Razpoloženje med njimi je zvesto državi. Zaradi vsega tega velja dajati okraju Cervignano odločilno prednost pred onimi čisto hribovskimi predeli Videmske province, kjer se prebivalci pečajo največ le z živinorejo in planinskim kmetovanjem (Alpenwirtschaft). Kar pa mejo proti Italiji zadeva, avstrijskemu Primorju ni mogoče najti prirodne črte ločnice. Neznatni hudourniški rečici Idrija in Ter takšnemu zahtevku ne ustrezata, še manj Soča, ki ni ne deželna ne jezikovna meja, saj domuje na desnem bregu zelo številno slovensko prebivalstvo, ki sega tja do Bele (Fella). Tedanje državno ministrstvo (Staatministerium) se je 16. 9. 1866 (št. 5558/St. M.) pridružilo mnenju cesarskega namestnika za Primorje in opozorilo ministrstvo zunanjih zadev, da bo postaja Cervignano v načrtovani "cesarjeviča Rudolfa" železniški progi morda ključna in prometno važna točka.«¹⁰

V nobenem zgodovinskem dokumentu pa niso potrjene vesti o tem, da bi Avstrija hotela predati Beneško Slovenijo v zameno za okraj Primiero na vzhodnem Tridentinskem, kakor trdi Carlo Podrecca.¹¹ O tem ni sledu v avstrijskih dokumentih, ki govorijo o dejavnosti komisije za meje, trdi Jaromir Beran. Ta komisija je namreč strogo sledila podrobnim navodilom vojnega ministra in ministra za zunanje zadeve, ki pa takega predloga nista omenila. Še zlasti ministrstvo za zunanje zadeve je izredno skrbelo, naj komisija povsem sledi 4. členu Mirovne pogodbe, ki so jo podpisali 3. oktobra 1866, v katerem piše: »Meje odstopljenega ozemlja so določene s sedanjimi upravnimi mejami Lombardijsko-beneškega kraljestva. Obe državi sopogodbenici postavita vojaško komisijo, ki se ji nalaga, da v najkrajšem možnem času na kraju samem opravi trasiranje.«¹²

In tako je bilo.

¹⁰ J. Beran, *Plebiscit*, cit., str. 116.

¹¹ C. Podrecca, *Slavia Italiana. Polemica*, Fulvio, Čedad 1885 (anastatični ponatis Ciljno začasno združenje JEZIK-LINGUA, Špeter 2013), str. 23.

¹² J. Beran, *Plebiscit*, cit., str. 115.

Tridesetletna uspešna zgodba Dvojezične šole v Špetru

5. junija 2015 je Dvojezična šola v Špetru praznovala trideset let življenja s posebno prireditvijo Dvojezična 30 e lode, na kateri so nastopili protagonisti te uspešne zgodbe, učenci vseh razredov od vrtca do nižje srednje šole. Dokumentarna razstava v prostorih Slovenskega kulturnega doma pa je prikazala izvirno, zahtevno, v prvih letih tvegano, a nadvse uspešno pot, ki jo je šola prehodila. Priredili so tudi razstavo izdelkov extempora Po stezi Pavla Petričiča in projekcijo filma Dvojezična in a day. Praznovanje se je zaključilo z nastopom bandov, protagonisti katerih so v glavnem bivši učenci šole.

O velikem pomenu, ki ga ima dvojezična šola, in to ne samo za Beneške Slovence in vso krajevno skupnost, je pričalo tudi veliko število predstavnikov oblasti iz Italije in Slovenije, od predsednice deželne vlade Deборе Serracchiani do slovenskega ministra Gorazda Žmavca, ki so se pridružili praznovanju.

Vsi so se strinjali, da gre za uspešen didaktični model, ki bi moral biti za zgled tudi ostalim, številni pa so izpostavili tudi pomemben doprinos ljudi, ki so se zavzeli za to šolo in ji pomagali rasti tudi v obdobju, ko vlaganje v jezikovno politiko ni bilo prioriteta in ko večjezičnosti niso obravnavali kot bogastvo.

Med temi je bil tudi Pavel Petričič, oče dvojezične šole, ki ga je posebej omenil Bruno Forte, ki je bil deželni šolski ravnatelj leta 2001, ko so šolo poddržavili, za kar ima prav on veliko zaslugo. Forte je v svojem nagovoru

tudi poudaril pomen 6. člena italijanske ustave in da lahko do pravega združevanja pride samo z vrednotenjem razlik, tudi jezikovnih. Priznal je, da je srčno upal, da bo ta šola startna točka in da se bo v naši deželi uveljavil model večjezične šole. Te sanje se zaenkrat še niso uresničile, Dežela pa je izgubila številne priložnosti, ker ni zahtevala, da bi bila tako kot Pokrajini Bocen in Trento ter Dolina Aoste pristojna za šolsko področje, je ocenil.

Glavno besedo je na prireditvi imela bivša ravnateljica, ki je bila med ustanovitelji dvojezične šole in jo je trideset let vodila, Živa Gruden. Takole je povedala:

»Trideset let je sicer malo za zgodovino, je pa kar precej v življenju posameznika in skupnosti. To je v bistvu čas ene generacije, čas, ko otroci postanejo starši, starši pa morda dočakajo konec delovne dobe in se lahko posvetijo vnukom. Tudi naši nekdanji učenci se že nekaj let vračajo v šolo kot starši, drugi si uspešno utirajo pot v življenje doma in v svetu. To je tudi dovolj dolgo obdobje, da preverimo rezultate našega dela.

Ko smo pred tridesetimi leti opazovali naših prvih deset malčkov v vrtcu in se veselili skoraj vsake nove besede, nove pesmice ali risbice, si gotovo nismo predstavljali, da bomo prišli tako daleč. Veseli smo bili, da pogumna, za tisti čas kar predrzna zamisel našega "očeta", prof. Pavla Petričiča, da si glede na to, da državna šola noče slišati za naš jezik, postavimo šolo sami po meri naše skupnosti, ni v kali zamrla in da je vendarle mogoče priklicati v življenje nekaj, kar so skoraj vsi imeli za nemogoče.

Prav tako: tisti "bastardni" jezik, ki se ne more "ne brat ne pisat", ki ga vsaka vas drugače zavije, s katerim ne prideš dlje kot do Mosta in ki se ga je marsikdo otepal kot znamenja manjvrednosti, je stopil v šolske klopi, postal je nosilec znanja in s tem počasi pridobival na vrednosti in ugledu. Prva leta je bilo zlasti druženj med družinami res veliko: prihajali so ne samo starši, temveč tudi stari starši, drugi sorodniki in družinski prijatelji, da se je zdelo, da nas je več; drug drugega so prepričevali in ponavljali argumente, s katerimi pojasnjevati okolju, zakaj so svojega otroka poslali na tako neobičajno in tvegano pot. Predvsem tvegano, kajti marsikdo je

misllil, da se v taki šoli otroci ne bodo naučili dovolj, predvsem pa, da ne bodo znali italijansko.

In ko so ti otroci tudi navzven pokazali, da znajo brez problemov prehajati iz jezika v jezik, razumeti, kar jim je ta ali oni pravil, in se v odzivanju suvereno prilagajati sogovorniku, so dvomi in predsodki morali splahneti. Tako je zanimanje za šolo raslo, število vpisov se je večalo, šola pa je utrjevala svojo prisotnost v okolju in postala vse bolj ena od normalnih izbir. Prav ta zadoščenja in zavest, da ustvarjamo nekaj posebnega in v naših sicer skromnih okvirih tudi velikega, sta nam dajala pogum, da smo vztrajali tudi v časih, ki niso bili lahki. Prebrodili smo dolgo obdobje pollegalnosti, ko nismo imeli niti statusa zasebne šole in so naše otroke uradno šolali neposredno starši, prestali smo obdobja prostorskih in finančnih stisk in doživeli kar nekaj selitev znotraj posameznih sedežev in s prvotnih prostorov, kjer smo danes odprli dokumentarno razstavo, v preurejeno stavbo opuščene poklicne šole v Ažlinski ulici, ter nato iz nje, kar še danes vsi krepko občutimo.

Težki trenutki pa niso izbrisali nasmeha z obrazov učiteljev, ki so otrokom vedno skušali nuditi največ, kar se je dalo. Pripadnost skupini, prijateljsko vzdušje in zavest o skupnem hotenju so bili in so še tisto vezivo, ki združuje vse, ki na šoli delajo, pa tudi družine, ki nam zaupajo bodočnost svojih otrok.

Na naši poti nismo bili sami: stale so nam ob strani deželne organizacije naše narodnostne skupnosti, imeli smo tako finančno kot politično podporo same deželne uprave. V Sloveniji smo že od vsega začetka lahko računali na pomoč Ministrstva za šolstvo, pozneje pa tudi Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu. Na poti javnega priznanja in dograjevanja so nam pomagali naši parlamentarci. V ključnih trenutkih smo tudi na šolskem ministrstvu v Rimu našli odprte sogovornike, vse od svoje ustanovitve pa nas podpira in ščiti Deželni šolski urad. Predolgo bi bilo, če bi hotela omeniti tudi vse ljudi, ki stojijo za tem naštevanjem, vsem pa naj gre naša iskrena zahvala.

Kot vse šole tudi naša skrbi za vzgojo in izobraževanje otrok, njena poseb-

nost je v jezikovnem modelu pouka, za katerega menimo, da pomaga tudi pri ustvarjanju odprtega pogleda do drugih in sprejemanju drugačnosti, kar je eden od temeljev sodobne vzgoje. Seveda so k temu poklicane tudi družine, kajti samo skupno hotenje šole in družine lahko privede do dobrih rezultatov.

To velja tudi za jezikovno znanje. Gojimo in razvijajmo naš jezik, skrbimo, da ne usahnejo tisti viri, ki ga prav z vsake naše vasi napajajo z bogastvom različnosti in pristnosti, obenem pa negujmo tudi višje oblike, ki nam omogočajo širše poglede. Povzpeti se moramo visoko, če hočemo, da bo naš pogled segel daleč. Zato pri delu v šoli nikoli nismo občutili potrebe, da bi izbirali med narečjem in knjižno slovenščino, saj smo se vedno zavedali, da nam je potrebno oboje. In da poleg tega potrebujemo tudi državni jezik in druge jezike, da bodo naši otroci enakopravni državljani Evrope.

To je didaktično jezikovni model, ki našim dolinam omogoča ohranjanje njihovih specifičnih značilnosti, čezmejno povezovanje in sodelovanje ter odpiranje v svet. Vsako omejevanje na krajevne govore in zanikanje njihove slovenske narave, ki ga nekateri zadnje čase predlagajo in ki se je žal vsililo tudi v občinske akte, pomeni zapiranje v samozadostnost, gledanje nazaj, odklanjanje razvojnih možnosti in ne vodi nikamor. Šola takih gledanj ne more sprejemati, ker je po svoji naravi usmerjena naprej.

Na koncu razstave ob dvajsetletnici smo zapisali, da je dvajset let šele začetek mladosti. Danes lahko rečemo, da je naša šola še vedno mlada, a bolj zrela in resna, da ji ne manjka poguma in navdušenja, pa tudi ne izkušenj in čuta odgovornosti do mladih življenj in do naše skupnosti. Želimo si, da bi taka ostala še dolgo let, da bi še naprej rasla in razvijala svoje poslanstvo na tem koščku zemlje, s trdno zasidranimi koreninami v domači kulturi in visokoletečim pogledom v svet.«

25 let 'novega' Trinkovega koledarja

IOLE NAMOR

'Star' Trinkov koledar je izhajal 33 let. Pobuda zanj je prišla iz Gorice in prvi je izšel leta 1953 ob 90-letnici Ivana Trinka, nato je redno izhajal do leta 1985. Zadnjih deset let ga je urejeval duhovnik Jožko Kragelj. Prvi koledar je izšel v samozaložbi, od leta 1954 do leta 1960 je bilo na platnici napisano "Založil Valentin Reven in delavci beneške Slovenije v Belgiji", v obdobju 1961-1967 pa "Izdelali delavci v Belgiji". Od leta 1968 do leta 1985 je ponovno izhajal v samozaložbi, razen v obdobju 1982-1985, ko ga je izdalo kulturno društvo Ivan Trinko. Urejeval ga je do smrti prof. Rado Bednařik, nato je skrb za njegovo izdajo prevzel, kot rečeno, Jožko Kragelj.

Pobuda za obnovo Trinkovega koledarja je leta 1991 prišla iz Benečije – letos beležimo torej njegovo petindvajsetletnico – ob tako rekoč rojstvu slovenske države. Najbolj zaslužni za to so takratna predsednika našega društva Beppino Crisetig in Marino Vertovec ter Paolo Petricig, ki je tudi poskrbel za novo grafično podobo in platnico. Izdaja ga Kulturno društvo Ivan Trinko, ki je od leta 1999 tudi njegov založnik, v prvem obdobju (1992-1998) ga je izdajala pa zadruga Lipa iz Špetra.

Z novo vsebino in novimi sodelavci Trinkov koledar širi poznavanje Benečije, Rezije in Kanalske doline v vsem slovenskem prostoru. Na njem pišemo zgodovino kulturno-političnega gibanja Slovencev na Videnskem, ki

je še zlasti do potresa iz leta 1976 skromno dokumentirana, a tudi zgodovino in kulturno zgodovino vsega prostora na robu Furlanije in Italije ter slovenskega jezikovnega prostora, oziroma na stičišču obeh. Sproti dokumentiramo težave in uspehe slovenske manjšine, dogajanje in ustvarjanje na našem prostoru, sami in s pomočjo sodelavcev iz Posočja in sosednjih krajev Slovenije pa raziskujemo in vrednotimo zgodovinske in sedanje vezi med Benečijo, Rezijo in Kanalsko dolino in Posočjem. Lahko rečemo, da je Trinkov koledar dragocen sad in istočasno ustvarjalni spodbujevalec skupnega slovenskega prostora.

Izpolnjujemo torej nalogo in cilje, ki si jih je Trinkov koledar postavil ob njegovem ponovnem izhajanju. »... namen Trinkovega koledarja ni le pričevanje o našem včeraj in danes« je napisal takratni predsednik društva Marino Vertovec v prvem 'novem' koledarju. »Zdajšnji cilj celotnega delovanja na tem območju je poskus vlučevanja v kulturne, družbene in gospodarske tokove, ki peljejo v prihodnost, v ponovno uveljavitev vloge, ki jo je nekoč Beneška Slovenija že imela kot opazen kamenček v mozaiku, ki mu pravimo skupni slovenski kulturni prostor, ki ni več samo prostor slovenske besede in kulture, temveč tudi prostor slovenske državnosti«.

Velja povedati tudi, da med našimi sodelavci štejemo tudi nekaj furlanskih prijateljev, ki so naši sopotniki oz. se skupaj z nami prizadevajo za uveljavljanje manjšinskih pravic in večjezičnosti v deželi Furlaniji-Juljski krajini. V znak spoštovanja in solidarnosti smo objavili tudi nekatere njihove prispevke v furlanščini (in slovenskem prevodu).

V petindvajsetih letih se je na straneh Trinkovega koledarja nabralo veliko dragocenega gradiva, izvirnih dokumentov in zanimivih raziskav, bogato je tudi pripovedovanje o ljudskem izročilu in navadah. Vredna je posebne omembe Latinska listina iz leta 1170-1190 s staroslovenskimi imeni v furlanski ravnini, ki jo hrani mestna knjižnica v Vidnu. Bila je prvič objavljena v priložnostni brošuri, ki sta jo Ivan Trinko in Jožef Jusič izdala

leta 1890. Prvi jo je prevedel v slovenščino duhovnik Franc Rupnik prav za Trinkov koledar za leto 1999.

V Trinkovem koledarju je leto za letom objavljena tudi izčrpna Slovenska bibliografija Videnske pokrajine, ki nam jo posreduje Narodna in študijska knjižnica iz Trsta (Ksenija Majovski) in predstavlja neprecenljiv vir informaciji za vse, ki se ljubiteljsko ali strokovno ukvarjajo s problematiko Slovencev v Furlaniji. Bibliografija je začela izhajati v Trinkovem koledarju za leto 1997 zaobjema pa vse obdobje od leta 1990.

Vsebinsko Trinkovega koledarja smo v vseh teh letih bogatili in dopolnjevali tudi z likovnimi vložki in prilogami (šestnajst doslej), ki so skupaj s Trinkovim koledarjem izšle kot separati ali poglavja samega koledarja. Tako smo predstavili ikone Pasqualeja Zuanelle, ustvarjalno delo Luise Tomasetig (avtor P. Petricig), Martina Melisse in Serafina Loszach (Moreno Miorelli), Marca Predana in Giannija Osgnach (Michela Predan), Paola Petriciga (Renzo Rucli), Paola Manzinija-Pajka (Luciano Perissinotto) ter fotografije Maria Magajne posnete v Benečiji. Graziano Podrecca je avtor fotografskega vodnika po Ljubljani, Alvaro Petricig pa brošure in VHS Starmi cajt, ki je hkrati spomin na potres iz leta 1976 in 'razmišljanje' o družbenih in antropoloških spremembah, ki jih je povzročil. Posebne priloge pa smo posvetili Norčijam od ankrat (Renzo Gariup), Ivanu Trinku in njegovem pesniškem ustvarjanju ter Beneški galeriji (Paolo Petricig). V brošuri Rezija naša smo se osredotočili na posebnosti rezijanščine in sodobno pesniško ustvarjalnost v dolini pod Kaninom tudi s širokim izborom poezij Renata Quaglie in Silvine Paletti (v rezijanščini, slovenščini in italijanščini). Izvirna je priloga Utekli so bogovi hiše o zapuščeni hiši in vasi v Podsriednjem (s prispevki Marine Cernetig, Adriana Gariupa in Claudie Salamant, foto Marine Cernetig in Giacinta Iussa). Zanimiv je tudi vložek Svet arhivistike z dokumenti in mapami iz Arhiva Čedajskega Kapitlja, ki jo je pripravila kustosinja Krščanskega muzeja v Čedadu Elisa Morandini.

Kot priloga Trinkovega koledarja je izšlo tudi 12 zvezkov Mlada lipa, v katerih je v terskem dialektu iz Subida Bruna Balloch zbrala pravlјice, pripovedke, spomine in izročilo iz svoje rojstne vasi. Izbor zanimivega in dragocenega gradiva je bil nato objavljen v knjigi Mlada lipa – Pravęce domah narete, ki je izšla leta 2010 na pobudo društva Ivan Trinko. Ovrednotili smo tudi pesniško ustvarjanje Antona Birtiča z zbirko Poezije, ki je prav tako izšla kot priloga Trinkovega koledarja (za leto 2006).

Če se povrnemo na vsebino Trinkovega koledarja, smo morda še najbolj ponosni na poglavje Naša beseda, v katerem v krajevnih dialektih, od rezijanščine do terskega in nadiškega narečja, obravnavamo naš svet, stare navade in ljudsko izročilo ter ponujamo vpogled v sodobno narečno literarno ustvarjanje. To je odraz potrebe in želje posameznih avtorjev, da se izražajo v svojem jeziku. Seveda je tudi sad jezikovnega položaja na vsem našem prostoru ob meji, ki se zrcali tudi v našem časopisu in v bogatem delovanju Beneškega gledališča, pevskih zborov ter društev na teritoriju. Pri objavi narečnih besedil v Trinkovem koledarju gre za zavestno izbiro ohranjanja in vrednotenja krajevni govov ob istočasnem vrednotenju in spodbujanju krajevni piscev. Vse to je znamenje vkoreninjenja v okolje oz. pristen izraz kulturne in narodne identitete, ki se napaja v domačem jeziku. In če je res, da je v videnski pokrajini krajevni govor po sili razmer prevzel tudi funkcije knjižnega jezika (v publicistiki, literaturi, v javnem nastopanju ...), je tudi res, da se je istočasno postopoma razširilo znanje standardnega jezika, seveda po zaslugi dvojezičnega šolanja otrok, a ne samo. In vse tesnejše postajajo naravne vezi med narečjem in knjižnim jezikom. Kot je v posrečeni metafori napisal Izidor Predan: »Dialekt je ščurak vode na koritu: če usahne studenac, zmanjka tudi voda na koritu ...«. Manj 'svobodna' je jezikovna izbira pesnikov in pesnic, ki v glavnem imajo kot jezikovno orodje le domači krajevni govor. Pa vendar se z obravnavanimi temami vključujejo v sodobne literarne tokove.

Emil Cencig, Luciano Chiabudini, Aldo Klodič, Andreina Trusgnach, Michelina Blasutig, Bruna Balloch, Antonio Qualizza, Giovanni Coren, Ada Tomasetig, Giuseppe Floreancig – Kokoc, Viljem Černo, Silvana Paletti, Riccardo Ruttar, Luisa Battistig, Bruna Dorbolò, Remo Chiabudini, Catia Quaglia, Adriano Noacco, Marina Cernetig, Jožica Strgar, Luigia Negro, Gabriella Tomasetig, Claudio Trusgnach, Paola Miscoria, Ilaria Ciccone, Edoardo Manzini, Igor Černo, Renato Quaglia, Anna Maria Cencigh, Lucia Trusgnach – Cekova, Lucia Trusgnach – Škejcova, Adriano Qualizza: to so narečni avtorji, ki so se večkrat pojavili na straneh Trinkovega koledarja. Od nekaterih pesnikov in piscev so izšle samostojne knjige. Tudi drugi, ki so veliko napisali v domačem slovenskem jeziku, bi verjetno zaslužili samostojno izdajo. Tako bi obogatili našo narečno bibliografijo, ki je sicer bogata, predvsem na področju otroške književnosti, a je shranjena pretežno po naših domovih. Marsikatera publikacija, ki je pošla, pa bi bila vredna ponovne izdaje.

Ob 25-letnici izhajanja Trinkovega koledarja pa smo na podlagi projekta digitalizacije, ki smo ga izpeljali s finančno pomočjo Dežele FJK v sklopu projektov za slovensko manjšino, omogočili vsakomur, da se na spletu seznaní z vsebino vseh Trinkovih koledarjev od leta 1953 do leta 2015.

Dwisti lit Muzea tu-w Reziji

LUIGIA NEGRO

Muzeo od ti rozajanskih judi se gal orë lëta 1995. Litos to so dwisti lit, ki isa asočacjun dila tu-w Reziji. To jë prow spomanot isö pa za vidët wkop, da ka se jë dorivalo naredit tu-w ise lita.

Remo na nozët ano remo vidët, da zakoj somö gäli orë muzeo.

To jë bilo misec moja lëta 1995 ano somo bili pront tyt ta nadarjo za gat orë iso nöwo asočacju. To jë bilo wžë kakë lëto ki somo se paračawali. Ano kako to jë počalo? Remo nu mojo na nozët.

Lëta 1989 so bili paršly orë w Rezijo ni mlodi z Tyrsta ano z Orice, to so bili ti slavinski ano ni so bili se wstavili dvi nadëji ta-na Ravanci ta-par Toninko za poznet bujšë Rezijo. Od ngy dëla je bilo norëd pa den wridni libri Tabor Rezija '89. Ni so bili naredili ričerke ano tu-w isamo librino to jë napisano wsë itö, ki ni so bili nalëzli ano vištudjali. Wsö isö jë wodyl Milan Pahor, direktör od te slavinske biblioteke, ki jë iten w Tyrstë.

Tu-w ite dvi nadëji somo se poznoli ano somo vidli, da kako isiji mlodi majo radë Rezijo, da kako ni so tëli jo poznet ano somo bili ostali, da ni tëshajo mogari spet prët. Ano itako lëta 1984 ta-lëtë ni so spet paršly orë w Rezijo, pa itaa lëta ni so stali tu-w albergo ta-par Toninko.

Itadej jë se počalo mislit, da to be tëlo byt prow naredit den muzeo zajtö ki ziz potreson karjë rači so bile šle zubyane ano nišči dardo itadej jë bil gal orë den muzeo za spravit wkop te stare rëči, itö ki so bili nin püštili noši jüdi.

Te zadnji din tu-w ti Rozajonski kultürski hiši isi mlodi so bili gäli na vidanjë te stare rëči, ki ni so bili spravili wkop ite dwa tëdna.

Itadej somo bili se püstili, da ni tēšajo prīt šcē nur ano naredit muzeo. Kōj ki to jē bilo za nalēst mēsto ano to jē bilo pa za gāt orē no asočajun.

Radē somo se gāli wkop itī, ki somo bili itadej ano drüē lēto somo bili wžē ta-par nadarjo. Asočajun Muzeo od tih rozajanskih judi jē se gāla orē moja lēta 1995. Ano du to so bili isi jüdi, ki so jo gāli orē? To so bili: Vittorio Di Lenardo Pariser, Silvana Paletti Bertulawa, Luigi Paletti Bertulow z Ravance, Luigia Negro Šimiljonawa ano Catia Quaglia Bidrinawa z Solbice, don Rinaldo Gerussi, itadej jēro ta-na Solbici, Milan Pahor, Andrej Furlan, Živa Pahor z Tyrsta ano Roberto Dapit z Umīna.

Prešident je bila nominona Luigia Negro Šimiljonawa, podprešident Vittorio Di Lenardo Pariser.

To parvē jē bilo trēbē nalēst no mēsto. Itadej nī bilo drüi mēstuw kōj barake. Jē se barel kumün anu kumün jē dal no barako ta-za Wurbjacon. Jē bilo trēbē jo popravīt. So se nalēzli ti ki so pomoali ano lēta 1998 so spet parsly ti mlodi z Tyrsta ano Orīce. Ni so se wstavili dwa tēdna. Baraka jē bila ta-znutra wžē posjortona. Ony so pa naredili progēt ano tu-w dwa tēdna ni so naredili muzeo. Progēt sta paračala Andrej Furlan ano arkitēt Marco Jagodic.

So bili pomoali pa noši mlodi.

Asočajun jē počala dēlet ano wsakē lētu avošta jē bil rüdi kiri mladi, ki dal no roko za dāržēt oģon muzeo za pokazet judin wse te lipe, stare rēči sprawjane ito.

Lita so šle na ta-prid ano lēta 2010 Muzeo dorival pa mēt svia dēlawca ano isō to jē pomoalo karjē. Se jē dorivalo spravīt karjē nih rači anu pa jüdi vijo, da cí ni majo kej to starē pitošt, ki vijet wkrej ni mōrajo lehko det muzeo.

Lēta 2013 muzeo jē dorivel kŭpit pa no staro išō ta-na Solbici. Isō se jē mīšlilo wžē lēta 1995. Solbica to jē ta ves, ki na nī mēla karjē škōd tu-w potreso ano so ostale te stare išē.

Se jē mīslilo wžē itadej kŭpit no hišo kōj ki ni bilo na prēdej. Lēta 2010 se jē vīdlo, da be bila na prōdēj Plocawa hiša ta-za carkwo ta-na Solbici. Se jē počalo vīdēt cí to be molò byt ano orē na tri lita se je dorivalo jo kŭpit. Lēta

2014 se jê paracel proget za posjortet hišo ano wže ġanorja litos so počale dila za posjortet hišico, ki jê tu-w dworë.

Wse ise lita se je dorivalo spraviv karje ni rači, jê bil norëd katalogo, den libri za otroke, librina dwa ziz štorjo od te ravanške ano te solbaške carkve, diško ziz tëmi solbaškimi, sveti wuži, se jê pomoalo pa brüsarjen naredit den lipi ano wridni katalogo ano scë druï rači.

Se jiščë pomoet pa ekonomiji, ki pirajajo karjê judi nejvec s Slovenije za poznet nošo dolino ano kultüro.

To lëtu ka pridë, 2016, se mišli dorivet posjortet hišo – ci bojo se spravili bečävi – ano itako morët pokazet wse te lipë, stare rëci ki injyn so sprawjane tu-w muzeo ki jê ta-za Wurbjacon. To pärvë dëlo to cë byt posjortet kryw ano po itin wsë to drüë.

Tu-w muzeo cë byt mësto pa za noše pravice.

Ziz isin se mišli pomoet Solbici ano pa Reziji, ki karjê ti furëst doajajo orë na Solbico. Mamo karjê ti lipi rači ano to jê prow je pokazet.

Don Mario Cernet pod nadzorom, ker je bil Slovenec

MARIO GARIUP

V prometni nesreči pri Ospedalettu je 2. marca 1984 umrl duhovnik Mario Cernet. Rodil se je 20. februarja 1916 v Črnem Vrhu v občini Podbonesec. Oče mu je umrl med prvo svetovno vojno, leta 1918, v vasi San Martino di Lupari in je pokopan v kostnici pri Nervesi della Battaglia. Mati, Marianna Specogna, je pri 69-letni starosti umrla v Topolovem, kjer je tudi pokopana.

Osnovno šolo je Mario Cernet obiskoval v Tarčetu, nato je šel v vidensko semenišče, kjer je zelo uspešno nadaljeval študij, saj je prejemal nadpovprečne, zelo visoke ocene. V letih gimnazije so mu dali posebno priznanje v filozofiji in naravoslovju, v liceju pa tudi v teologiji. V vedenju je vedno imel najvišjo oceno.

Bil je učenec msgr. Ivana Trinka. Posvetili so ga za duhovnika v videnski metropolitanski cerkvi leta 1940. Že 21. avgusta istega leta je nadškof Nogara izdal dekret in ga poslal kot kaplana v Topolove v grmiški občini, ki je spadala pod podutansko faro. V nekem zvezku je Cernet takole opisal svoj prihod v Topolove: »Ob treh in pol popoldne se z avtobusom pripelje v Hlodič nov kaplan-kurat v osebi duhovnika Maria Cerneta iz Črnega Vrha, ki ga je msgr. Giuseppe Nogara, videnski nadškof, posvetil za mašnika 9. junija 1940 v videnski metropolitanski cerkvi. Pričakali sta ga častiti gospod župnik Angelo Cracina in duhovnik Giuseppe Jaculin ter komisija, ki jo je sestavljalo osem domačinov. Tik pred vasjo so mu naproti prišli otroci s šopki cvetic. Nato je častiti gospod župnik v cerkvi predstavil nove-

ga kaplana-kurata. Dejal mu je, da bo oče, zdravnik in učitelj. Pred svojim ljudstvom je spregovoril tudi nov kaplan. Povedal je, da je prišel v vas brez zlata in srebra pač pa z božjo besedo, da ni prišel iskat zlata in srebra pač pa duše. Sledil je evharistični blagoslov«. Cernet se je stalno naselil v Topolovem 6. septembra 1940.

1940 – 25. decembra je napisal: »Pred mašo (ob 5.15) smo zmolili Jutranjice, a uspelo je slabo, ker so pevci med nočjo pili (zaradi žganja niso mogli niti govoriti). (...) Kar je kaplan lahko ugotovil je: preveč ljubezni do vina, malo ljubezni do svoje zemlje, truda in zaslužka. To kar povzroča škodo družinam, dušam in denarnici je Dopolavoro. Tu v Topolovem namreč služi le kot prodajalna vina«.

Mario Cernet je tu živel dostojno a v revščini, med nevarnostmi druge svetovne vojne in nesporazumi v povojnem času.

1943 – 19. novembra spopad med Nemci in partizani v Topolovem.

1945 – 1. maj – Osvoboditev.

Finančni stražniki, ki so mladim vsiljevali s preveliko močjo svojo prisotnost v vasi, so povzročili incidente.

Hitro po vojni, ko je don Cernet šel peš do Hlodiča (4 km po stezi), da bi pot nadaljeval z avtobusom, so ga finančni stražniki ustavili in mu ukazali, naj odpre torbo za preiskavo. Bil je pod nadzorom, ker je bil Slovenec!

Kanalizacijo so napravili po zaslugi duhovnika Cerneta.

V vasi začne po zaslugi duhovnika Cerneta delovati vrtec.

Začne delovati tudi osnova šola, do takrat so otroci hodili v Hlodič.

1950 – Misijoni z duhovnikom Vidmarjem, ki je bil slovenski duhovnik salezijanec in leta 1958 pa z duhovnikom Jaculinom.

Cernet je zbral pripovedke in navade Topolovega: Krivepete v Logu, Kakua je Žefa Blažikovega uozilo, Kraj Za hišo od 1500 do 1600, Izdelava strešnikov. Gre le za šest strani, ki pa dokazujejo pozornost, ki jo je imel do krajevskih tradicij.

Cernet je ostal v Topolovem od leta 1940 do leta 1959. Ko je umrl je znan, pošten komunist Izidor Predan o njem napisal: »... Vsi se spominjajo na njegovo delo, ki se ni omejevalo na skrb za duše, saj je skrbel tudi za telo

svojih faranov. Bil je bolničar, veterinar ali uradnik itd., delal je vse kar je bilo potrebno za svoje farane in se ni nikoli bal se predstavljati kot pravi Slovenec, ki ljubi svoje ljudstvo z njegovo veličino in bedo (...).

1950 – Topolovo je bilo takrat dostopno le peš. Po njegovi zaslugi so končno zgradili cesto!

Njegova zasluga je tudi gradnja vodovoda in daljnovoda.

Njegova pastirska izbira je bila, da služi ljudstvu v slovenščini, v edinem jeziku, ki so ga domačini govorili. Zaradi tega je bil tarča najbolj čudnih obtožb. Krajevni fašistični politikant ga je nekoč celo zagrabil za ovratnik suknje in ga prepotentno ter nasilno stresel.

1950 – Cernet je trpel tudi zaradi ljubosumja sobrata od katerega je želel cerkveno avtonomijo. Le-ta mu je pošiljal anonimna pisma, in vendar je bil duhovnik, spoštovan od visokih cerkvenih hierahij.

1959 – Po smrti župnika iz Laz Antona Cuffola (13. 10. 1959) so 29. maja 1960 poslali v Laze v Podbonesec kot njegovega naslednika Maria Cerneta. Bilo je zelo težko obdobje.

Istega leta je videnski nadškof msgr. Zaffonato bil na pastoralnem obisku v Lazeh in med verskim obredom je prekinil Cerneta, ko je začel peti po slovensko Bog bodi hvaljen, nato je sam škof nadaljeval pesem v italijanščini.

1962 – 13. avgusta, preden je prišel v Žabnice, so Cerneta napadli v članku časopisa *L'avvenire d'Italia*, v katerem so trdili, da ni v Furlaniji slovenske manjšine zato, ker so v govoru prebivalcev Nadiških dolin le slovanske reminiscence.

Odgovoril je: »Spoštovani gospod direktor časopisa *L'avvenire d'Italia* in v vednost Ekscelenci videnskemu nadškofu. Pred seboj imam časopis *L'avvenire d'Italia* 7. avgusta 1962, vidensko kroniko, in berem najprej na hitro nato bolj pozorno naslov Pisma direktorju: V Furlaniji ni vprašanja slovenske manjšine. Mi je žal gospod direktor, da tudi *L'avvenire d'Italia* pristaja na izpachenje objektivnih dejstev, ki so omenjena v dveh pismih. Ne da bi se poglobljajal v zadevo, ki jo morajo rešiti pristojni organi, si glede prvega pisma dovoljujem naslednje opazke:

Prvič: napisano je "Tukaj, v nekaterih dolinah, je nekaj starih infiltracij

Ljudstev slovanskega izvora, a so se med združevanjem Italije s počasnim delovanjem evolucije popolnoma integrirala v življenje in navade nacije, zgubila so vsako ostrino ločevanj in konfliktov in dokazala njih duh v vojni 1915-18 in v zadnji vojni med Alpinci Valnatisone, v slovesu brigade Julie". Cernet: "Borci in padli v vojnah 1915-18 in 1940-45 so preprosto naredili svojo dolžnost kot lojalni državljani podobno kot so to storili državljani vseh držav. Kdor ni tega počel, je bil kaznovan. Gotovo nobenemu vojaku in tudi mojemu očetu, ki je umrl na reki Piave, ni bilo rečeno: 'Moraš se vojskovati in tudi umreti zato, da se bodo tvoji otroci lahko naučili ali pa bodo primorani se naučiti enega jezika namesto drugega'. Še več, gospod direktor, njihova vestnost je izhajala iz doživete kristijanske vere in resnica njihove vere je bila še zlasti pred vojno 1915-18 posredovana v krajevnem slovenskem govoru".

Drugič: Napisano je: "Njihov govor je govor s slovanskimi reminiscencami in drugimi elementi (...)".

"In kdo je kriv, gospod direktor", je napisal Cernet, "če nismo nikoli imeli šol v svojem jeziku podobno kot so jih imeli v bližnji pokrajini Gorica in v Trstu?"

Tretjič: Napisano je: "... sprejemajo pouk italijanščine v vrtcih, osnovni šoli in v učiteljišču v Špetru, in nikoli niso s tem v zvezi nič zahtevali".

Cernet: "Kaj naj bi storili, gospod direktor? Če bi to območje ostalo pod Nemčijo (se spominjate na Jadransko Primorje) bi bili prisiljeni sprejeti nemški jezik."

Četrtrič: Napisano je: "Nasprotno, vsaka želja uvesti slovanske šole je vedno trčila ob odločno voljo ljudi in njihovih javnih demokratičnih predstavnikov (Občin)".

Cernet: "Glede tega, gospod direktor, sta potrebni dve pripombi. Prva zadeva protislovje, ki izhaja iz zgornje trditve (...) 'in nikoli niso s tem v zvezi nič zahtevali'. Druga pripomba pa je, da "Povsem naravno je, da se to dogaja glede na stanje in na klimo umetno ustvarjeno v zvezi z vsem kar je izraženo v krajevnem slovenskem govoru, ki ima pečat nedemokratičnosti in antiitalijanstva."

Petič: Napisano je: "Večina duhovnikov tudi v bogoslužju (v pridigah, verouku) govori italijansko; le malo je duhovnikov, ki še uporabljajo slovanški govor".

Cernet: "Večina duhovnikov, gospod direktor, je po rodu iz Furlanije, ni iz teh krajev in torej raba slovenščine bi zahtevala velik napor. Vsekakor obstaja navodilo IV. videnske Sinode, točneje 70. kostitucija, ki pravi: 'Zato ker je župnija vitalna celica nadškofije, naj duhovniki skrbijo za ohranjanje in obogatitev njenega verskega in duhovnega duha s tem, da prilagodijo svoje pastoralno delo potrebam sodobnega časa in naredijo vse, da pritegnejo vse vernike k življenju in delovanju fare in obenem s tem, da ohranijo krajevne navade, ki imajo preverjeno pastoralno učinkovitost ter v župnijah, kjer je več jezikov, naj poskrbijo, da so v stanju priskrbeti vse vernike vsaj pri spovedi'. Če pa kak domači duhovnik, gospod direktor, ne uporablja slovenščine v pridigi, je to odvisno od klime, o kateri sem govoril v četrti točki.

Pri veronauku za učence petega razreda osnovne šole in treh razredov komplementarne šole, vas seznanjam, gospod direktor, da pisec 'podpisane pisma' (če ne gre za duhovnika), verjetno, ne pozna odredbe našega Prečastitljivega Nadškofa, na podlagi katere je v vsej nadškofiji obvezna raba enega samega katekizma in ta je seveda le v italijanščini".

Šestič. Napisano je: "Ni jasno ločene slovenske verske skupnosti in tudi cerkvena hierarhija je neposredno vključena v življenje videnske Nadškofije. Poleg tega župniki krožijo od ravnine v doline in obratno, kar ohranja doline v duhu in navadah nacionalne enotnosti".

Cernet: "Povejte mi vi, gospod direktor, kaj naj naredi Nadškof, ko je v dolinah neka župnija brez župnika in nima na razpolago duhovnikov z znanjem slovenščine? Naj jo zapusti ali naj naredi vse, kar je v njega močeh, da nadomesti duhovnika?

Povejte mi še, gospod direktor, kako naj se obnaša Nadškof, ko ga nek župnik prosi, da ga premesti v dolino in torej zapusti doline, kjer je 10-15-20 let opravljal svojo službo v materialnem, moralnem in psihološkem pomanjkanju? Naj ga prisili, da ostane na svojem mestu? Nadškof je oče vseh svojih duhovnikov in kot tak se obnaša".

Sedmič: Na drugo pismo, gospod direktor, si dovoljujem naslednjo opombo. Napisano je: "(...) Toda gre za veleitaristične poskuse, ki nimajo nobenega odziva v stvarnosti, realnost je tista, ki jo izraža demokratično izvoljeno občinsko predstavništvo, ki pripada za 99% Krščanski demokraciji in le ostanek glasov gre demokratični italijanski stranki".

Napisano je: "Spoštujemo tudi voljo, ki jo volilci dosledno izražajo na volitvah in sicer da ne sprejemajo vplivov in komunističnih ali psevdokomunističnih režimov, ki bi jih neznatna filoslovska propaganda hotela vnesti in vsiliti".

Cernet: "Volilci iz naših dolin, gospod direktor, in med njimi je tudi avtor tega pisma, so glasovali za Krščansko demokracijo le v smislu krščanske samozadostnosti pri reševanju sodobnih problemov. Kdor je drugače glasoval, je glasoval v protikristijanskem smislu tudi, če je na zadnjih volitvah podprl 'demokratsko italijansko stranko' ali pa na prejšnjih volitvah takozvano stranko Paesi tuoi z nacionalno zastavo ali alpskim klobukom. Zaključujem gospod direktor z mislijo Don Sturza: 'Svoboda je tako dragocen dar človeškega življenja, da jo žal vsak zahteva zase in jo odklanja drugim'. Opravičujem se za opazke, ki sem se čutil dolžan vam jih posredovati zato, da ne bi bila realna stvarnost interpretirana v neskladju z dejstvi, kot bi želela avtorja dveh 'podpisanih pisem' in vas spoštljivo pozdravljam«.

Po smrti žabniškega župnika Giuseppeja Simiza, je Cernet prosil, da bi ga nadomestil. Nadškof Zaffonato je privolil. Zagrenjen je zapustil župnijo v Lazeh in se preselil v Žabnice, kjer je ostal do smrti.

1962 – 15. decembra Cernet prevzame župnijo v Žabnicah in na Višarjah, ki jo je upravljal do 3. marca 1984.

1963 – Cernet je v Žabnicah imel težave zaradi njegove pozornosti do ohranjanja jezikovne tradicije v bogoslužju. To je zgodba, ki še čaka, da jo kdo napiše. V prvi postni nedelji leta 1963 je začel maševati v slovenščini, a je dobil opomin od civilne oblasti.

Orožniki so ga poklicali v kasarno in mu sporočili, da je bil koncert zbora

Jacobus Gallus iz Ljubljane na Trbižu dejanje proti varnosti države in je skalil javni red in mir.

1964 – Cernet ustanovi Športno združenje v Žabnicah, uradni akt katerega je z dne 8. junija 1974.

Med Černetovimi zapiski je tudi pismo, ki ga je poslal nadškofu, prefektu, kvestorju in deželnemu odborniku za turizem: »Zato ker po mojem skromnem mnenju, je čas, da se v Italiji, ki se izjavlja za demokratično in ne več fašistično državo, preneha – in to tudi v videnski pokrajini, ki je del italijanske republike – z bolj ali manj prikritimi pritiski nad Slovenci in v prvi vrsti nad tukajšnjo slovensko etnično skupnostjo, vas opozarjam na naslednje neprijetne dogodke, ki so lahko sad le fašistične miselnosti:

1) 12. 12. 1965 brigadir orožnikov v Žabnicah, na podlagi prejetih ukazov, je vprašal podpisanega župnika, ali mu je videnski nadškof dal pisno dovoljenje, da med bogoslužjem uporablja slovenski jezik.

2) 23. 7. 1966 gospod brigadir orožnikov v Žabnicah, na podlagi prejetih ukazov, je vprašal podpisanega župnika, kdo je organiziral romanja iz Slovenije 4. in 22. junija na Sv. Višarje (Prepričan sem, da če bi bila namenjena v druge kraje izven videnske pokrajine, nihče ne bi tega opazil. ...) In mimo tega, zakaj ne sprašujejo tudi kdo organizira romanja iz Avstrije, ki se vrstijo skoraj vsak dan?).

3) 23. 7. 1966 Iz postaje za obmejno policijo so telefonsko vprašali podpisanega župnika, koliko avtobusov iz Slovenije je peljalo vernike za Sv. Višarje. Gotovo ne bi naročnika teh poizvedovanj zanimalo, če ne bi bile cilj romarjev Sv. Višarje, ki so v videnski pokrajini, in če ne bi po naravnem in verskem pravu uporabljali slovenščine v bogoslužju.«

1966 – 21. avgusta popoldne – Trbiški poročnik orožnikov skupaj z enim orožnikom in agentom v civilu je poizvedoval, ali je pobudnik romanj na Sv. Višarje žabniški župnik in v katerem jeziku poteka bogoslužje, upravnika so vprašali, naj beleži eventualno prisotnost članov KPJ (Jugoslovanske komunistične partije) in naj jim (proti plačilu) to sporoči.

Iz tega izhaja, da so na Sv. Višarjah bili pod nadzorom slovenski verniki, ne pa tisti, ki prihajajo iz Avstrije.

Ko je Stalno gledališče iz Trsta uprizorilo komedijo Trije ptički, je bil Cernet spet v vrtincu preiskave orožnikov.

Žal mu je bilo, da je število prebivalcev v Žabnicah padalo in da so le-ti zgubljali svojo identiteto. Zato si je zamislil gradnjo stavbe za župnjiščem, ki naj bi bila središče v obrambo slovenstva. Njegov načrt je bil plemenit, a pod plazom asimilacije, neučinkovit.

Cernet je odprl vrata župnišča, kjer je koroški pevski zbor SPD Rož imel zelo dobro obiskan koncert slovenskih pesmi. Vhodna dvorana in stopnišča do drugega nadstropja so bila polna. V župnjišče je povabil tudi lutke koroške KDZ.

1975 – Cernet je imel težave s škofijskimi Oblati, ki jih je gor poslal škof in so bili prepričani, da niso odvisni od žabniške župnije. Kljub mukam je dokazal, da je bilo svetišče na Višarjah zgodovinsko podružnica žabniške župnije. Spor je nastal na spodbudo nekaterih politikov, ki so hoteli ločiti Žabnice od Višarij. Za dosego tega cilja so se poslužili tudi časopisa Friuli sera, to je čudne furlanske publikacije, ki se je zavzemala za pravice Furlanov istočasno pa se je borila proti Slovincem Furlanije. Masten naslov na prvi strani 'Dol roke od našega svetišča' je začel kampanijo.

Cernet je vztrajal in s podporo Slovencev, goriškega klera, Trsta, Koroške in Slovenije, je zagrozil, da bo odstopil. In je zmagal bitko.

Cernet ni bil sovražnik nikogar. V svojem delovanju je bil 'katoličan' do take mere, da ni nikoli opustil blagoslov in molitev v latinščini, italijanščini, nemščini in slovenščini, pa naj so bili prisotni ali ne pripadniki teh narodov. Preprost človek, razsoden, je živel ponižno in skromno. Bil je pravičen do Italijanov, Furlanov, Slovencev in Nemcev. Prav zaradi tega je bil prav on pobudnik Srečanja treh narodov na Višarjah.

Ko so ukovskega župnika povlekli na sodišče trbiški politikanti s starimi spomini, ki so se za svoje namene posluževali neke učiteljice, se je Cernet odločno postavil na njegovo stran.

1977 – 14. februarja je Cernet organiziral v Žabnicah tečaj slovenskega

jezika. Na začetku se ga je udeležilo osem učencev osnovne in nižje srednje šole.

1984 – 2. marca zjutraj se je Cernet odpravil v vidensko bolnico za hemodializo. Umrl je v prometni nesreči, pod tovornjakom na državni cesti 13 pri Ospedalettu pred Guminom. Pokopali so ga 4. marca ob 14. uri na pokopališču v Žabnicah. Maševanje je vodil nadškof Battisti, ki je v pridigi dejal: »Komur je dvomil v njegovo italijanstvo – jaz sam sem bil priča tem besedam – je odgovarjal: “Pričevanje o resnici boste našli na Montellu, kjer je moj oče žrtvoval svoje življenje za Italijo”.«

Marino Qualizza, ravnatelj Višje šole za verske vede videnske nadškofije se ga je spomnil z naslednjimi besedami: »Nepozabni so njegovi posegi na rednih srečanjih z msgr. Zaffonatom. Ko je slutil, kako se bodo zadeve odvijale in je imel vtis, da je nadškof iskal preveč diplomatske rešitve, je izbruhnil in se ni pomiril, dokler nista bili resnica in pravica zajamčeni. Le pravica in resnica v evangelijskem smislu, sta ga pomirjevali. Zato so ga vsi radi imeli, ker je bil duhovnik zaljubljen v pravične stvari.«

Dolgo let in z velikimi mukami je obnovil svetišče in njegove pritikline na Višarjah.

Na list je 30. januarja 1978 napisal, da bi bilo pastoralno koristno, če bi med pogrebom svojih faranov iz Žabnic, ko so se jih udeleževali tudi sorodniki iz Avstrije, brali evangelij in med mašo zmolili tudi Vater unser v nemščini, kar se mu je zdelo »pastoralno koristno in prijazno«.

1986 – 8. novembra ob 12. uri v oddaji Bom naredu stazice, intrigantska oseba iz Žabnic, ki se je poigravala s Slovenci, se izjavljala za Slovence a le iz oportunitizma, je izjavila, da je pokojni župnik Cernet »mešal slovenščino z italijanščino, zato je imel v cerkvi le pet mačk (...)«.

Opomba: nekateri Cerneta niso marali, ker je bil preprost, trd in nežen po duši, iskren, dober in skromen, v Žabnicah je požgrl marsikatero grenko, prav tako kot njegov predhodnik Simiz, a to ne le zaradi njegovih sovražnikov pač pa zaradi ljudi, ki so se izjavljali za kristjane in Slovence.

1987 – 15. avgusta so Frančiškani na zunanjo steno svetišča na Višarjah postavili marmornato ploščo z napisom: Parocho valde emerito Mario

Cernet qui totaliter sese dedicavit pro Maria in excelsis, fratres Franciscani suique paroeciani (1962-1984).

Kasneje so ploščo odstranili in jo postavili, tako kot je odločil vladajoči župnik, na vhodno fasado cerkve zraven plošče, ki je posvečena Lambertu Ehrlichu.

1998 – 6. junija so v cerkvi v Žabnicah, ob prisotnosti New Swing Quarteta, predstavili novo društvo Združenje don Mario Cernet. Nov predsednik združenja je bil tudi predsednik godbe Banda della Val Canale.

2015 – 24. oktobra v župnišču v Žabnicah, kjer je bil v obdobju 1936-1966 župnik Giovanni Gujon, tudi on Benečan, rojen v Bijačah v Podbonescu, so odprli nov sedež Slovencev v Kanalski dolini, ki je posvečen don Mariu Cernetu: Združenje don Mario Cernet. To je priznanje, ki si ga je popolnoma zaslužil človek in duhovnik, ki je bil v celoti Slovenec.

Beneški Slovenec Anton Klodič, vitez Sabladoski, in dve njegovi povesti

JOŽE ŠUŠMELJ

Po pripojitvi dežele Veneto in s tem tudi Beneške Slovenije v Kraljevino Italijo leta 1866, so slovenski časopisi zelo malo pisali o dogajanju v Benečiji. Kot posledica priključitve Veneta in približanja italijanske državne meje ter povečanja italijanskega iredentizma tudi v Gorici, je nastal časopis Domovina, ki je kot tednik izhajal v Gorici v letih 1867 – 1869. Pričel je izhajati s finančno pomočjo dunajske vlade kot protiutež italijanskemu iredentizmu v obrambo slovenstva. Andrej Žnidaršič, ki je bil kaplan v Kobaridu, je dne 27. decembra 1867 v članku Slovenski klobuk v Domovini zapisal: »Toda o beneških Slovencih ne moremo veliko pisati, ker jih je neusmiljena politika odsekala od njih sorodnih bratov goriških, kakor sekira vejo od živega debla, da umrje«.

Dopisnik Domovine je bil tudi zelo pomemben beneški Slovenec Anton Klodič, vitez Sabladoski, ki je bil rojen 10. novembra 1836 v Hlodiču v Beneški Sloveniji, umrl pa je leta 15. februarja 1914 v Trstu. Študiral je teologijo v Gorici, a je pred posvečenjem izstopil iz bogoslovja in je leta 1855 maturiral v Gorici. Na Dunaju je končal klasično jezikoslovje. Imel je zelo pestro življenje. Poučeval je na gimnazijah v raznih krajih monarhije: v Gradcu, Splitu, Trstu in Gorici. V Gorici je bil predsednik Čitalnice in med ustanovitelji kmetijske šole. Od leta 1869 je bil član deželnega šolskega sveta in okrajni šolski nadzornik za Goriško in Gradiščansko. Leta 1870 je postal deželni šolski nadzornik za Istro. Kasneje, leta 1871 je v Gradcu po-

stal nadzornik za Štajersko. Leta 1873 so ga premestili v Trst za deželnega šolskega nadzornika za Trst, Istro in Gorico. Leta 1902 se je upokojil.

Kot šolnik se je ukvarjal z organizacijo in modernizacijo ljudskega in srednjega šolstva in ima velike zasluge za razvoj slovenskega šolstva. Uvajal je nove, moderne metode poučevanja in pripravil učne načrte. V nemščini je izšel učni načrt za Štajersko, ki je bil njegovo veliko delo. Komisija strokovnjakov je po njegovem učnem načrtu izdelala učni načrt za vso državo in so ga tudi natisnili. Na Goriškem je organiziral učiteljske konference in razstave učnih pripomočkov ter ročnih del. O vsebini učiteljskih konferenc in didaktičnih razstav je izdal več brošur. Priporočal je nazorni pouk in nove učne pripomočke. Andrej Gabršček je o njem zapisal: »Njemu se moramo zahvaliti za ogromen napredek našega šolstva, kajti v njem smo našli iskrenega podpornika, ne zaviralca.«

Zelo plodovit je bil tudi kot slavist, pesnik in pisatelj. Tako je razpravo O narečjih beneških Slovencev objavil v ruščini v Sankt Petersburgu leta 1878. V nemščini je napisal razpravo o slovenskem jeziku in slovstvu v Trstu in Istri. Uredil je tri knjige Zbranih spisov svojega svaka J. Pagliaruzzija – Krilana (1887-96). V prvih dveh je objavil njegove pesmi, v tretji knjigi pa prozo in dodal še razpravo o Kobaridu in Krilanovem življenju. Nekaj Krilanovih pesmi je Klodič prevedel tudi v nemščino.

V Domovini je objavil več prispevkov. Leta 1867 je objavil pesnitev Satire, ki jih je neki postopač v kobariški čitavnici bral in Kako se je Štempihar staremu prigovoru odpovedal, pa se vraže poprijel. Leta 1868 je objavil zgodbi Kakuó je Pepeunjak zajca strieju in Kakuo je Petar Matajurac par sudatih po svojem duome zdihavu, ki sta pisani v špetarskem narečju. Gre za zgodbi, ki sta najbrž krožili v ljudskem izročilu. Kasneje, leta 1878, je ti dve povesti objavil tudi v ruščini. Tega leta je v Domovini objavil dve povesti: Na smrt obsojen in Zvezdar. Napisal je tudi komedijo Novi svet, ki jo je kasneje predelal v spevoigro Materin blagoslov, in je izšla v Trstu leta 1878.

V Gorici je leta 1912 izšla njegova epska pesnitev Livško jezero. Dogajanje je iz časa križarskih vojn v Beneški Sloveniji.

Za svoje delo in zasluge na področju šolstva mu je cesar leta 1879 podelil viteški naslov, ob upokojitvi pa naslov dvornega svetnika in ga odlikoval z redom železne krone III. razreda. Občina Štandrež pri Gorici ga je leta 1896 imenovala za častnega občana. Bil je zaveden Slovenec.¹

Kakuó je Pepéunjak zajca strieju² !

Poviedu po Špietarsko kobarisk postopač

Poslušajte parjатели!

Biu je Pepeunjak hroznuó skušen mož, takuó, da so ha usi sosiedje spoštoval'. Samuó na rieč ha je peklá, cion (čem) recj' de so se mu smejal', da nie mú (mogel) nikul' zajca ustrelit'. Parhodi se, da mu parnesé niek poberin mladeha živeha zajca na pruodi. Vas veseu ha ukup' Pepeunjak, an si misli: čajte, sada cion pokazat' parjatelyan, de san kopac tud' zajca vstrelit'. Redi tada teleha zajca, dok je ratu velik, an tada povab' an dan parjatele na čiaco an na kosilo rekoč: donás bomo jiedli pulento z zajcam, katereha sam ustrelim.

Tisto nuocj pred tist'm dnevam vzame zajca, an ha nesé cja na no lazno, an ha parveže z debelo varčico ta h nemú taršu. Ku se dan stor', hredó na čiaco. Ku čuje zejac pisa, se cje v tek spustit' an natehne varčico.

Pepeunjak parhiti na lazno, namir' na zajca, an – pum! – varčico namest zajca prestreli, zejac se na smart prestrašen v dir spusti. Ku vid' Pepeunjak tuole, zakune: O fardaman zejac, de bi te triesak triesču, kar te niesan mú ist! An od tisteha časa nie nikul viej zajcu strieju.

¹ Primorski slovenski biografski leksikon, 8. Snopič, str. 67-70, GMD 1982

² Domovina, 25. decembra 1868

Kakuó je Petar, Matajúrac, par sudáteh po sojim duome zdihavu³

Zluožu po Špietasko kobarisk postopač⁴.

Poslušajte parjатели!

Biu je Petar, Matajurac, velik inak, de ha je bluó strah videt'. Kar je hodú, se je zemjá tresla pod njehá noham'. Vse čeče so ha radé videle, takuó je biú rávan, in vsi so ha radi par diele imiél', takuó je biú bardák. Pa tud, kar se mu je zdielo, je poležú, an obedan ha nié mu parsilt, de bi se ta' z hórkehá siena uzdihnu. Z' nó besiedo: takuó mu je šlo dobró, ku ticjacu, ki veseú od vejce do vejce u sončnem blisku farli, an dok se mu zdi, na vsaki poseda. Pa vesté, de vse dôbro vzame na sviete ankrat konác. Tud Petrá je čakalo tarpljenje: klican je biú za sudata. Se vié, de kapitanih, kater jih je zbieru, nié teú pustit' takeha ináka ta domá. Iti je muoru tadá naš Petar u Vidam, an se pardružit' Vidamskemu Rahuméntu.

Še adan, Balént Piskerju z Matajurja, je stopu tu tist Rahumént. Pa ku sta paršla Petár an Balent v Vidam, so ju hitro ločil'. Petar je paršu med Lahe an Balént ravno takuó. Se vié, de je biú Petar med njimi, ku zvuonac brez žuenkejna. Zavójo tehá mu je bluó težkuó par sarce. Nié tarpielo duho časa, pa su jih pejal' u Benetke. Tu Meštre su jih diel' tu barko. Petar nié videu pried tu Matajurje, se zastóp, ne barke ne velike uodé. Ku zahléda barko, njemu naznano rieč, sklikne vas začuden: A Ježuš parpomajte, kaka vintula je! Stop' tadá tu tó-le vintulo, an se peje cja po uodí. Buj ku se bliža Benetkam, buj se šir'. Petar zjá, starmí, an debelo hleda, ku ucá, kar veliceha pisá zahleda. Na' nkrat se mu usta razstehnejo, an z njih te-le besiede parleté: A Ježuš, kak potók je! Z Benetak je paršu za'n miesac u Gradac na Štajerskem. Tam je ču le niemšk med judmi, an lašk tu Rahuméntu. Hodit' je muoru u mraze na vahto po nocj an po dnev'. Ustajat' je muoru, kar so mu ukuazoval', an iti ležát, kar so druhi tiel', an, duor nié buhu, je biú

³ Domovina, 13. novembra 1868

⁴ To je, v narečji beneških Slovenov, kakor se govori v Št. Petru nad Čividodom

uklenjen, an še celuó tepen. Kar je Petar tuó-le videu an občutu, je ratavu vsak dan buj žalostan. Za nieki časa zahleda na ciest Balenta Piskerjóveha, ki je stau tu ni druhi kozarni. Hitro se mu bliža in se mu začne partoževat. Na zadnje prav': O muoj Balent! Buh me parnes' še 'nkrat živehá, hoú Matajur, cjá damú. Takuó bom veseú, Bohú hvaležan za tó-le zaželjeno dobrúoto, an brúman, de še mački por'čem »Vi.«

Vojna pot beneškega partizana Marka Redelonghija

ZDRAVKO LIKAR

V zadnjih letih se je v Benečiji in v Posočju zelo povečalo zanimanje za vojno pot beneškega partizana Marka Redelonghija, edinega partizanskega narodnega heroja iz Benečije. Beneški in kobariški planinci skupaj načrtujemo spominski pohod od Zapotoka, kjer je bil Marko 24. aprila 1912 rojen, do spomenika na Brdcah nad Breginjem, kjer je Marko 5. maja 1944 umrl.

General Franc Črnugelj-Zorko je bil med drugo svetovno vojno komisar v partizanskih enotah, ki so delovale v Benečiji in Reziji. Pred leti mi je predal bogat arhiv iz medvojnega obdobja, v katerem sem našel precej dokumentov, ki se nanašajo na vojno pot beneškega partizanskega poveljnika Marka Redelonghija. Pri pisanju tega prispevka sem se poslužil tudi mnogih drugih virov, ki osvetljujejo delovanje beneškega partizana Marka.

* * *

Marko Redelonghi se je rodil 24. aprila 1912 v vasi Zapotok nad Podbonescem. Družina je bila revna, s petimi otroki, ki so bili iz dveh zakonov in so morali zgodaj od doma s trebuhom za kruhom. Mama je zgodaj umrla. Trije najmlajši otroci so živeli z očetom.

Marko se je po končani šoli in po odsluženju italijanske vojske preživil na vse možne načine. Leta 1937 se je poročil z Marijo Kramar iz Podbele. Skupaj sta odšla na delo v Nemčijo, a sta se pred začetkom vojne vrnila domov.

Vojna je prinesla s sabo tegobe. Vojaški odpor proti tujcem v Posočju se je začel jeseni 1942.

Marko je v začetku leta 1943 navezal stike s prvimi partizani in jih zalagal z razstrelivom, saj je tedaj delal pri gradnji hidroelektrarne pri Trnovem ob Soči. Pri tem delovanju so ga zalotili in ga za pet mesecev zaprli v zaporu v Pistocci v Kalabriji. Po nekaterih virih pa naj bi bil v tem času v battaglionu speciale. Kmalu potem, ko se je poleti 1943 vrnil iz zapora, je odšel skupaj s prijateljem Justom Vrečarjem iz Borjane, v partizane. Okoli sebe sta zbrala fante iz Benečije in Breginjskega kota.

Po kapitulaciji Italije je nastalo veliko osvobojeno ozemlje, ki se je imenovalo Kobariška republika.

Svobodno ozemlje je obsegalo vse Zgornje Posočje (razen Bovca in Tolmina), Brda, Nadiške in Terske doline ter Rezijo.

V prvih dneh po zlomu Italije sredi septembra 1943 je nastalo več partizanskih čet: Breginjska, Nimiška, Nadiška, Klodiška, Idrska in Bovška.

Nimiško četo je v zahodni Benečiji organiziral Marko Redelonghi. V njej so bili Benečani in partizani iz Breginjskega kota. Četa je imela tudi vod Italijanov, ki ga je vodil Arturo Marinis-Alpino. Ta vod se je kasneje priključil brigadi Garibaldi. Nimiška četa je zbirala prostovoljce, ker za mobilizacijo v pravem pomenu še ni dozorel čas.

Dotok prostovoljcev v partizanske enote na osvobojenem ozemlju Kobariške republike je bil zelo velik. Zato so bile ustanovljene večje vojaške enote: bataljoni, brigade in divizija. Sprva je bila Nimiška četa, ki ji je poveljeval Marko, vključena v bataljon Andreja Manfrede. V Kobaridu je bila 1. oktobra ustanovljena 2. soška brigada, v katere sestav je prišla tudi Nimiška četa. Četa je spadala v 4. bataljon 2. soške brigade, ki je imel sedež v Breginju. Bataljon so sestavljale Breginjska, Nadiška in Nimiška četa. Naloga bataljona je bila mobilizacija in širjenje gibanja proti zahodni Benečiji. Zavaroval pa je lahko le bližnjo okolico, ker je bila furlanska brigada Garibaldi nastanjena v sosednji Terski dolini. 2. soška brigada je ob ustanovitvi štela skoraj tisoč pripadnikov. Komaj je bila brigada ustanovljena, že je morala z vsemi silami braniti osvobojeno ozemlje pred nemškimi napadi.

6. oktobra so Nemci istočasno napadli iz več smeri, da bi prebili položaje brigade. Težišče spopadov je bilo pri Mostu (Ponte San Quirino). Položaje je branil 1. bataljon in nemudoma je poveljstvo brigade poslalo na pomoč tudi 4. bataljon z Markovo Nimiško četo. Pomagali so tudi angleški prostovoljci, bivši zaporniki v italijanskih taboriščih. Nemci so prodirali proti Št. Lenartu. Tamkaj se je vnela ogorčena bitka. Tudi Nemci so dobili iz Čedadu pomoč. Na partizanski strani so v boju sodelovali 1. in 4. bataljon 2. soške brigade, enote 1. soške brigade, Beneška četa Briško-beneškega odreda in angleški prostovoljci.

Boji so se razvijali po pobočjih nad Št. Lenartom. Čeprav so tja prodrle tri nemške kolone, jih partizani niso pustili naprej. Partizani so odbijali napade in prehajali v protinapade. Proti večeru so se nemški vojaki morali umakniti v Čedad.

To je bila največja bitka proti čedajski smeri v času Kobariske republike.

Enote 162. turkestarske pehotne divizije so tudi v naslednjih dneh pritiscale iz Čedadu. Mnogo spopadov je bilo okoli San Quirina.

Z ukazom Glavnega štaba NOV in POS z dne 17. oktobra 1943 je bila 2. soška brigada preimenovana v 18. brigado (kasneje Bazoviška brigada).

Nemške enote so cel oktober 1943 skušale zavzeti Kobarid, središče svobodnega ozemlja in važno cestno križišče. Kobariska republika se je branila pred napadi 194. grenadirskega polka 71. divizije in 263. topniškega polka 162. turkestarske divizije.

Zadnje dni oktobra 1943 so se začeli srditi nemški napadi z več strani, glavni udarec pa je prihajal z bovške strani.

4. bataljon, v katerem je bil Marko, je bil konec oktobra nastanjen v Breginju, položaje pa je imel tudi na Stolu. Bataljon je sodeloval v krvavih bojih na Žagi in v dolini Učje, ko so Nemci z bovške strani prodirali proti Kobaridu. Boji so trajali več dni in 1. novembra 1943 so nemške enote vkorakale v Kobarid. Sledil je nepopisen nemški teror. Streljali so talce, zajete partizane in domačine.

Po padcu Kobarida je 18. brigada dobila od 27. divizije povelje, naj preko-

rači Nadižo in se povzpne na Matajur. Skupaj s 17. brigado naj bi napadli Sovodnjo pod Matajurjem, kjer so se namestili nemški vojaki.

1. in 4. bataljon ter štab 18. brigade sta šla v noči na 8. november 1943 čez Nadižo pri Štupci. Še istega dne sta se štab brigade in 1. bataljon namestila v vasi Matajur, 4. bataljon pa v vasi Pečnije.

Kmalu zatem so partizanske patrulje naletele na nemške vojake. Nemci so blokirali dolino Nadiže in v noči na 9. november 1943 zasedli položaje okoli vasi Matajur. To so bili SS bataljon kraških lovcev, 2. bataljon 314. grenadirskega polka 162. turkestanske divizije in deli 71. pehotne divizije armadne skupine B.

Partizanske izvidniške patrulje niso ugotovile, da je bila brigada obkoljena že ponoči. Zjutraj 9. novembra se je začel nemški napad. Nastal je pravi ognjeni pekel, v katerem so bile obkoljene enote 1. in 4. bataljona in štab 18. brigade.

Nemci so imeli točne podatke o brigadi in so hkrati napadli proti vasem Matajur in Pečnije ter proti vrhu Matajurja. V tem hudem položaju je štab brigade ukazal, naj se vsi prebijajo proti vrhu Matajurja, kjer je partizanom uspelo zadržati položaje. Del brigade pa se je prebijal proti jugu. Nemci so neusmiljeno streljali na partizane, ki so se prebijali proti vrhu Matajurja. Do vasi Matajur so skrivoma prišli po jarku in pri cerkvi napadli hišo, v kateri je bil prejšnji dan štab brigade. K sreči je bil v bližini brigadni zaščitni vod, ki je takoj šel v protinapad.

Bojevanje je bilo razpotegnjeno po senožetih do vrha Matajurja. Partizani so se prebijali v manjših skupinah in posamično proti vrhu. Na tej krvavi poti je padlo precej partizanov, še več pa je bilo ranjenih.

Ker je prejšnjega dne zapadel sneg, je bil položaj 18. brigade še težji. Na dan napada, 9. novembra 1943, pa je bil lep sončen dan. Partizani so bili na beli podlagi lepo vidni in Nemci so to prednost dobro izkoristili. Njihove patrulje so bile v belih maskirnih oblekah in na smučeh. Smučarji so se prikradli do položajev partizanskih težkih strojnic. Uničili so posadke strojnic na Koritah, Za dolino in blizu zaselka Medveši. Brigadno komoro so napadli nad vasjo Matajur in Nemci so uprizorili pravi pokol. Padla je

večina borcev komore; pobili so tudi 25 mul in pet konj. Skupaj je v boju na Matajurju padlo 32 partizanov. Med njimi sta bila tudi dva zavezniška partizana: Jim iz Južne Afrike in Joe iz Nove Zelandije.

Po koncu spopadov je padle borce pokopal matajurski župnik Pasquale Gujon. Danes so pokopani v skupni grobnici na pokopališču v vasi Matajur.

Edini dominantni točki, ki sta ostali partizanom, sta bili vrh Matajurja in nekoliko nižja vzpetina Glava (1463m), kjer so še zadrževali Nemce na taki razdalji, da bi se mogli partizani izmuzniti iz obroča. Partizanske čete, ki so se prebijale proti vrhu grebena, so okrepile obrambo. Glavno besedo je imela težka strojnica »breda«, ki jo je imel v rokah odličen strellec, namestnik poveljnika 4. bataljona Marko Redelonghi. Skozi odprtino v nemškem obroču, ki jo je ščitil s svojim ognjem, se je sredi belega dne umaknilo okoli 100 partizanov 1. bataljona, štab brigade in nekaj mož iz 4. bataljona. Ker je bil po bitki 4. bataljon maloštevilen, je dobil namestnik komandanta bataljona Marko ukaz, naj se prebije nazaj čez Nadižo, na Breginjskem znova zbere bataljon ter tam počaka navodila. Z njim so odšli skoraj vsi poveljniki tega bataljona.

Na Breginjskem je Marko, tudi s pomočjo komisarja bataljona Alfonza Perata, zbral 4. bataljon. Vendar ta bataljon ni bil več vključen v sestav 18. brigade, marveč je bil po nemški ofenzivi vključen v Briško-beneški odred. Bataljon je postal drugi bataljon odreda.

Štab III. operativne cone je v skladu s poveljem NOV in PO Slovenije 2. 12. 1943 izdal ukaz o ustanovitvi Briško-beneškega odreda. Izpolnitev tega ukaza je naložil štabu Goriške divizije s pojasnilom, naj moštvo za odred izbere izmed svojih enot, ki so ostale na desnem bregu Soče, v severnem Posočju in Benečiji.

Beneški partizani so bili združeni v Beneškem bataljonu, ki se je 13. januarja 1944 preimenoval v 2. bataljon Briško-beneškega odreda. Poveljnik odreda Jože Gačnik je tega dne prišel v Robidišče, kjer je bila slovesnost ob vključitvi bataljona v odred.

Štab bataljona so sestavljali: poveljnik Marko Redelonghi, politični komi-

sar Alfonz Perat, namestnik poveljnika Just Vrečar, namestnik političnega komisarja Zvonimir Vodopivec-Nazdar, intendanturo sta vodila Franc Čebokli in Mirko Gašparin, obveščevalno službo Nikola Šimac-Koleto in Miha Kosmačin-Boris.

Bataljon je kmalu začel z akcijami. Zanimaril ni niti obveščevalne dejavnosti in krepil je stike z domačini in odbori Osvobodilne fronte.

Minerci 2. bataljona so 15. januarja 1944 minirali mednarodni telefonski kabel Rim-Berlin pod vasjo Srpnenica.

Februarja 1944 je 30. divizija z okoli 2200 borci prekoračila Sočo pri Kanalju in začela tritedenski pohod po vzhodni in zahodni Benečiji. V dejavnost treh brigad 30. divizije je bil vključen tudi Briško-beneški odred in seveda tudi 2. bataljon tega odreda pod poveljstvom Marka Redelonghija. S prehodom enot 30. divizije čez Nadižo so 2. bataljon Briško-beneškega odreda, ki je bil tedaj na območju Robidišča in Breginjja, dodelili štabu 18. Bazoviške brigade za čas, ko se je brigada zadrževala v Breginjskem kotu in v Zahodni Benečiji.

Nemška letala so iskala partizanske enote. 8. februarja 1944 so bombardirala Mažerole, Črni vrh, Plestišče in Robidišče. Vasi so bile močno poškodovane, bilo je tudi nekaj žrtev. Partizani niso imeli izgub. V noči z 12. na 13. februar 1944 je Redelonghijev bataljon izvedel demonstrativni napad na Neme. 18. februarja 1944 so Nemci z več kot 5000 vojaki začeli proti partizanskim enotam tridnevno ofenzivo "Alpenrose". Zaradi nemškega pritiska so se vse tri brigade 30. divizije iz Benečije umaknile na levi breg Soče.

Po uspelem pohodu 30. divizije v Benečijo, je štab 2. bataljona mobiliziral v Breginjskem kotu. Za novačenje je odgovarjal namestnik poveljnika bataljona Just Vrečar, ki je bil doma iz Borjane.

Štab 2. bataljona je 29. februarja 1944 v mesečnem poročilu navedel, da so ponovno novačili v vaseh Borjana, Kred, Potoki in Robič. Napisano je bilo, da so prišli skoraj vsi, doma jih je ostalo le malo; skupno je prišlo okrog 50 mož.

Sredi februarja 1944 se je 2. bataljon nastanil v stajah na planini v Plazeh

za Breginjem. Februarja in marca so borci 2. bataljona pogosto opravljali vojaške naloge; 8. marca 1944 so minirali in podrli vzpenjačo čedajske cementarne Carli.

Obveščevalci Briško-beneškega odreda so poročali, da so nekatera nemška oporišča v Furlaniji slabo zavarovana. Med njimi je bilo tudi vojaško letališče Belvedere pri Povolettu. S tega letališča so vzletala letala, ki so bombardirala beneške vasi in partizanske položaje. Štab Briško-beneškega odreda je menil, da bi morali na letališču izvesti diverzijo. Zato je v 2. bataljon poslal namestnika poveljnika odreda Pietra Marcandellija-Marka. Ogledovanje letališča in načrtovanje akcije je trajalo zelo dolgo.

Pietro Marcandelli-Mark je bil glavni organizator napada. Končni načrt napada na letališče, prihod do letališča in vrnitev, so izdelali v štabu 2. bataljona.

Za akcijo so se javljali prostovoljci; izbirali so zdržljive borce. V napad na letališče je odšlo 57 partizanov. Med njimi je bilo devet državljanov Sovjetske zveze, šest je bilo Italijanov, eden Nemec. Vsi ostali so bili iz Benečije, Rezije in Kobariške. Bili so zelo dobro oboroženi. Iz tabora v Plazeh so odšli zvečer 11. marca 1944. Kolona je šla skozi vas Brezje do Krnahte in v Tipano.

Od Tipane do letališča Belvedere se je kolona partizanov izogibala naseljem. Blizu Poljane pri Fojdi so cel dan mirovali. Pred sončnim zahodom so skupino razdelili na tri manjše skupine. Prva skupina je bila določena za zavarovanje in so jo poslali v tri smeri: proti vasi Salt, proti Fojdi in proti Savorgnanu.

Drugo, največjo skupino je vodil poveljnik bataljona Marko Redelonghi. Naloga te skupine je bila napad na nemške vojake in pilote ter uničenje letal.

Tretjo skupino je vodil komisar Alfonz Perat. Njena naloga je bila napasti zgradbo na letališču, v kateri je bilo poveljstvo.

Med približevanjem letališču so skupine onesposobile civilno stražo (guardio civico), ki se sploh ni upirala. Terjali so le potrdila, da so bili prisilno odgnani s stražarskih mest.

Napad na letališče se je začel 13. marca 1944 ob 2. uri zjutraj. Vodiči so partizane pripeljali 500 metrov pred letališčem in jim pokazali, kje so objekti napada. Partizan Stanislav Rosič-Stanko iz Stanovišč je opisal napad glavne, Redelonghijeve skupine, takole:

»Proti barakam smo šli v strelcih, nobene ovire ni bilo pred nami. Najprej smo metali bombe skozi okna v barake. Stražarja, nemško patroljo in obe baraki smo uničili. Vse je gorelo.

Najprej smo uničili barako z nemškimi vojaki vred, šele potem smo začeli uničevati barako s strelivom in letalskimi bombami. Drugi naši so zažigali in uničevali letala. Borba je trajala nekaj več kot pol ure. Od gorečih barak smo se hitro umaknili, ker smo vedeli, da bo sledilo več eksplozij, kar se je tudi zgodilo.« (Povzeto po knjigi Franc Črnugelj: Na zahodnih mejah 1944, druga knjiga).

Skupina Alfonza Perata je odšla proti letališču nekaj pred drugimi in se napotila proti poveljniški stavbi, v kateri so se oficirji zabavali z dekleti.

Ena manjša skupina je vdrla v stavbo in streljala na oficirje. Drugi so že prej vrgli bombe skozi okna. Uničili so tudi dva kamiona in osebni avto, ki je bil na dvorišču.

Vse skupine so po opravljenih nalogah hitele na dogovorjeno zborni mesto.

Napad na letališče je bil zelo uspešen. Uničili so 9 letal (tri štorklje, tri lovce tipa messerschmitt, dva lovca tipa focke wulf in kurirsko letalo nardich), dva kamiona in osebni avto. Uničili so dve baraki, v katerih je bilo strelivo, letalske bombe in vojaški material. Ubili so precej nemških vojakov in oficirjev. Na partizanski strani sta bila le dva lažje ranjena.

Ko se je skupina vračala in se ustavila v Brezjah, so naleteli na partizana, ki je sam prišel iz tabora v Plazeh. Povedal jim je, da so medtem taborišče 2. bataljona napadli Nemci. Poveljnik Marko se je s svojimi soborci takoj odpravil v Plaze. A bilo je že prepozno. Izkazalo se je, da je bilo v nemškem napadu ubitih kar 22 partizanov.

Po napadu na letališče Belvedere je prišel na obisk k 2. bataljonu poveljnik Briško-beneškega odreda Franc Uršič-Joško. Časa za veselje ni bilo, ker

je velik vojaški uspeh bataljona zasenčila tragedija v Plazeh. Sklenjeno je bilo, da se mora bataljon nemudoma umakniti iz območja med Breginjem in Brezjami.

16. marca 1944 se je bataljon premaknil proti Robidišču. V jasni zimski noči so prispeli v Ravne za Robidiščami na severnem pobočju Ivanca. Tu so se borci zatekli v staje in zaspali. Zgodaj zjutraj 17. marca so jih nenadoma napadli Nemci, ki so prišli iz vasi Črni vrh. Nemci so energično napadali, a se tudi takoj umaknili. Nanje so namreč streljali ruski partizani, ki so zasedli položaje nad stajami na pobočju Ivanca. V tem boju je padel komisar bataljona Dušan Lušin, Marko Redelonghi pa je bil ranjen v gleženj. Še isti dan so ranjenega Marka prenesli na njegov dom v Zapotok. Prvi večer je Marko prespal doma, drugi dan pa sta ga njegov brat Natale in še en vaščan prenesla pod previsno skalo v Uodnjak.

Brat Natale je takoj stekel k zdravniku Manliu Fruchu v Podbonesec. Zdravnik Fruch je bil antifašist in je rade volje pomagal. 28. marca so ob zori Nemci zopet pridrveli v Zapotok in Arbeč. Spet so iskali Marka. Nemci so pregledovali vso okolico in obe vasi; prišli so tudi prav blizu Markovemu skrivališču. Z Markom je bila v skrivališču tudi njegova žena Marija. Takrat so Nemci zelo grdo ravnali z Markovim očetom Bernardom in z bratom Natalom.

Zvezali so jima roke na hrbtu ter ju obesili na lindo. V takem stanju so ju spraševali po Marku, toda zaman. Pustili so ju viseti, dokler nista omagala. Nemški vojaki so po mučenju obeh razmetali še vse po hiši. Ko se je Natale opomogel, je s pomočjo Vincenca in Petra Čedermaca odnesel ranjenega Marka čez hrib v Mažarole. Pustili so ga v Turkini jami blizu vasi. Marko je zaradi stalnih nemških kontrol uvidel, da za ženo ni varno, če je z njim. Zato ji je naročil, naj se vrne domov v Podbelo. Sovaščanka Milka Kramar in Markova žena sta se umaknili v Furlanijo za dva meseca, da bi se izognili represalijam. Marija je delala na neki kmetiji pri Ogleju. Za Marka je nekaj časa skrbel mažerolski župnik Amelio Pinzano. K Marku je prihajal tudi zdravnik Fruch in ga zdravil. Marko si je naredil bergle, s pomočjo katerih je shodil; na nogo pa se še ni mogel opreti.

V Mažerolah so se nastanili Nemci in duhovnik ni več mogel skrbeti zanj. Marko se je iz Mažerol do vasi Logje sam priplazil. Neko družino je prosil, naj obvestijo ženine starše v Podbeli o njegovem prihodu. S pomočjo vaščana iz vasi Logje je Marko prišel do Podbele. Ob Nadiži so mu pod previsno skalo uredili bivališče. Ženina mama mu je nosila hrano in ga prevezovala. Po desetih dneh bivanja ob Nadiži sta ga prišla iskat Nikolaj Šimac iz Breginja in Slavko Čebokli iz Borjane. Nekaj dni se je zdravil v Breginju pri družini Marije Šimacove, nato pa tri tedne pri družini Felicite Šimacove. Za njegovo zdravljenje je skrbel partizanski bolničar Milenko Vodopivec. Marko je bil kmalu že sposoben kar hitrih premikov z berglami.

Nemci so 2. maja v Breginju aretirali večje število aktivistov osvobodilne fronte, kar je bilo opozorilo Marku, da v vasi ni več varen. Skupina partizanov je v noči med 2. in 3. majem Marka prenesla iz Breginja na Brdca, dobre pol ure hoda oddaljen greben nad vasjo. Ob robu gozda so mu naredili zasilno šotorišče. Naslednji dan je Nikolaj Šimac-Koleto prinesel v tabor v košu hrano in povedal, da v bližini neka ženska trebi senožet in da ga je videla. Just Vrečar je predlagal, da se preselijo, a Marko ni hotel zapustiti tabora. V taboru so bili z Markom njegov zvesti namestnik Just Vrečar iz Borjane, Just Perat iz Peratov in Slavko Čebokli iz Borjane.

Zgodaj zjutraj 5. maja so Nemci obkolili partizanski tabor. Just Vrečar, ki je odgovarjal za Markovo varnost, je tudi v tem brezupnem trenutku, ko so Nemci napadli iz bližine, hotel na vsak način rešiti Marka. Nemški rafal je Vrečarja kmalu pokosil. Ostala dva spremljevalca sta se še v zadnjem trenutku prebila iz obroča. Marko je ostal sam in je streljal proti napadalcem do predzadnjega naboja. Ni hotel, da bi ga Nemci ujeli. Zadnji naboj je prihranil zase. Tako se je končala življenjska pot beneškega partizanskega poveljnika Marka Redelonghija-Benečana.

Naslednji dan so Justa Vrečarja pokopali na pokopališču v Borjani, Marka Redelonghija pa na pokopališču v Sedlu.

Groze še ni bilo konec. Nemci so 11. maja prišli v Zapotok in ustrelili Markovega očeta Bernarda. Le toliko so mu pustili, da se je pred smrtjo spovedal domačemu župniku.

Spomin na beneškega partizanskega poveljnika Marka Redelonghija še živi. Za narodnega heroja Jugoslavije je bil proglašen 20. decembra 1951. Pri vasi Staro selo je bil oktobra 1985 postavljen doprorni kip heroja Marka. Simbolično je postavljen na križišču cest proti Benečiji in proti Breginjskemu kotu. Spominja na dni, ko se je tudi Benečija v vojni borila za svobodo, proti fašizmu in nacizmu. Leta 1959 je bil na Brdcah nad Breginjem postavljen spomenik na kraju, kjer sta padla Marko Redelonghi in njegov zvesti vojni tovariš Just Vrečar.

V kobariških sobah Kobariškega muzeja je fotografija Marka Redelonghija, ki množice obiskovalcev spominja na beneškega junaka.

Viri:

- Slovenski Jadran, št. 22, 1952;
- Just Perat: Napad na letališče v Vidmu, Primorske novice, 22.3.1961;
- Ivan Kurinčič: Pred 25 leti je padel narodni heroj Marko Redelonghi-Benečan, Primorske novice, 19.11.1969;
- Franc Črnugelj-Zorko: Uničeno letališče, TV-15, 8.11.1984;
- Just Perat: Napad na letališče je uspel, Delo, 20.3.1969;
- Narodni heroj Beneške Slovenije, TV-15, 3.4.1980;
- Marija Redelonghi: Narodni heroj Marko Redelonghi, TV-15, 29.5.1980;
- Pismo Marije Redelonghi (kopijo hrani avtor);
- Joško Ošnjak: Pod Matajurjem, Ljubljana 1969;
- Mladinski center Marko Redelonghi, skupina Mladina: Marko Redelonghi, 1978;
- Marco Redelonghi, www.anpi.it/donne-e-uomini/marco-redelonghi/;
- Saje Franček: Redelonghi, Marko (1912-1944), Slovenski biografski leksikon, ZRC SAZU, 2013;
- D. Zega in S. Jan: Brošura ob odkritju spomenika v Starem selu, oktober 1985;
- Nada Urbančič: Pripombe k objavljenemu gradivu v TV-15 »Boj za prostor med vasmi Kred, Brezje, Špeter spomladi 1944. leta«, Nol, Švedska, 5.9.1983 (original v arhivu avtorja);
- Pismo Ive Rob Kranjc Francu Črnuglju, Kobarid, 6.12.1983 (original v arhivu avtorja);
- Pismo Franca Črnuglja Ivi Rob Kranjc, Ljubljana, 12.1.1984 (original v arhivu avtorja);
- Tragedija v Plazeh, nepodpisano, (original v arhivu avtorja);

- Lucien De Bellis: Première grande action du 2. Bat. B.B.O IX. Korpus, Paris, 19.7.1961 (original v arhivu avtorja);
- Jože Oblak: Uspel napad na letališče Belvedere pri Vidmu, Primorski dnevnik, 9.3.1984;
- Ivan Kurinčič: Narodni heroj Beneške Slovenije, TV-15, 3.4.1980;
- Izidor Predan: Pismo Francu Črnuglju, Čedad, 24.11.1981 (original v arhivu avtorja);
- Butelj Julka: Pismo Francu Črnuglju, Staro selo, 9.4.1979 (original v arhivu avtorja);
- Nada Urbančič: Spomini na NOB (original v arhivu avtorja);
- Sandrino Coos: Sfascio. Testimonianze dopo l'8 settembre. vol. 2 – Val Cornappo, Aviani&Aviani editori, Udine 2014;
- Franc Črnugelj-Zorko: Na zahodnih mejah 1944, (druga knjiga), Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1993, Zbirka Partizanski knjižni klub, št. 6;
- Franc Črnugelj-Zorko: Na zahodnih mejah 1944, (tretja knjiga), Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000, Zbirka partizanski knjižni klub; št. 6; 31;
- Franjo Bavec-Branko: Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS 21, Tiskarna Tone-ta Tomšiča, Ljubljana 1970;
- H. Špekonja: Rod za mejo; Zgodovinska in socialna slika Beneške Slovenije in Rezije, 1962;
- Anton Cuffolo: Moj dnevnik, Zadruga Most, Čedad 2013
- Franc Črnugelj: Napad na Belvedere, Front št. 10, 11.3.1983
- Jože Oblak: Uspel napad na letališče Belvedere pri Vidmu, TV-15, 8.3.1984

Aldo Klodič, človek, ki je dielu za ljudi an z ljudmi

IOLE NAMOR

Kar se je na Liesah rodilo kulturno društvo Rečan, po naših dolinah nie bluo nič. Slovienska besieda je bila živa po hišah, odmevala je po cirkvah an po oštarijah, saj je bila glas naše zemlje an naše duše. Bila pa je zaničevana, v socialnem življenju zatajena an preganjana. Na smiemo pozabit, de je v rečanski dolini dielu občinski tajnik Renzo Marseu, z Lies se je muoru umaknit (an zatuo je pustu njega službo an se je varnu na svojo duom v Viškuoršo) duhovnik Arturo Blasutto. An že iz telega se lahko zastopi, kakuo je bila močna an strupena protislovienska klima. V tisti skupini mladih, ki so lieta 1969 postavili na nuoge društvo za branit svojo slovienski materni jezik, je biu an Aldo Klodič, ki je ostu 45 liet adan od njega nosilnih zidov.

Dvie posebnosti je imielo an ima društvo Rečan. Parva je prepričanje, de nie zadost daržat žive stare navade an kulturno premoženje, ki so nam ga zapustil naši te stari. Naša slovienska kultura je živa, so mislili, an če je tuole ries, muora roditi an novo sadje, biti v sintoniji z modernimi cajti. Druga je miseu, de ljubezen do vsega kar je našega je trieba šerit med ljudmi an z njo ponos na svoje koranine, de vič ljudi bo imielo društvo za sabo, buj bogato bo njega dielo an buj dugo njega življenje. V telem dielu je biu Aldo te parvi.

On se je zmislu Senjam beneške piesmi, ki so ga parvič napravli lieta 1971 an nam je parnesu stuojke novih piesmi. Puno jih je napisu on sam. Dau

je pobudo an za inciative kot so, recimo, Kar rože cvete, vasi se vesele, ko so se gospodinje po garmiških vaseh pretiekale, katera bo imiela buj lepe rože na oknu an ganku, al pa V roke medlo. Zadnje cajte so po telem kjuču napravjal konkorš za vebrat narbuj kunštno strašilo. Oživeu je Devetico Božično, ki vsako leto objame vse vasi garmiškega kamuna.

V zboru Rečan, ki se je rodiu kot cerkveni pevski zbor an ga je vodu don Rino Markič, je Aldo pieu od začetka. Skarbeu je nimar za anj, za imiet do-brega dirigenta an ga tudi sam vičkrat vodu, dokler ga ni prepustu mladim domačim glasbenikom. Adna od njegovih kvalitet je bila, de ni nikdar teu bit on sam v parvi varsti, de je znu nimar vključiti v dielo društva an njega inciative te mlade že kadar so bili šele otroci, jih je poslušu an jim je zaupu. Aldo Klodič je biu tudi stebar Beneškega gledališča an parvi domači režiser, biu je zad za skupino, ki je lieta nazaj 'uganjala' beneški kabaret po Radiu Trst A.

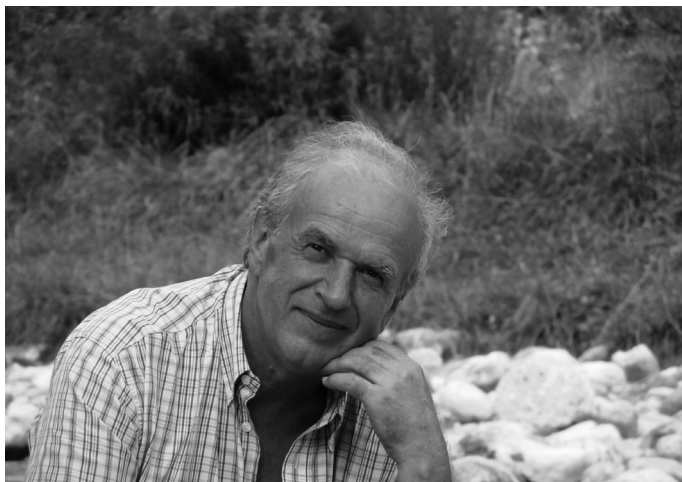
Alda smo poznal vsi, posebno kot avtorja poezij an piesmi, organizatorja, kulturnega animatorja tudi s srečanji posvečenimi poeziji (V nebu luna plava), na katerih so se srečevali slovenski, italijanski an furlanski pesniki. Dinamičen je biu tudi v čezmejnem društvu pesnikov Po.Be.Re (Posočje Benečija Rezija). Buj v sienci ostaja drugo njega dielo. Biu je človek riedkih besied, je vič poslušu ku guoriu. Znu pa je bit an tard, kar je bluo trieba, an tudi vzdignit glas. Viedu je, de tisti, ki diela v kulturi diela tudi politiko, posebno tle par nas. An de politika, v narbuj zdravem pomieniu besiede, tista, ki skarbi za dobre an rast ciele skupnosti, je potriebna. Zatuo je biu parvi med tistimi, ki so potikal razmišljanje, debato o naši identiteti, o potriebi, de z zaščito nam pomagajo obvarvat naš jezik an našo kulturno tradicijo, de ne samuo ne smiemo pozabit našega dialekta, se muormo tudi navast literarne slovenščine, če čemo iti naprej an živiet v modernem svietu. Tuole je dielu v društvu Rečan an zuna njega.

Aldo je biu med tistimi, ki so kupe s Petričičem šli k notarju an ustanovil Zavod za slovensko izobraževanje iz katerega se je rodila Dvojezična šuola

v Špietre. Ne samuo, biu je puno liet v vodstvu šuole, pru v tistih lietih, ko je imiela narvič težav, posebno finančnih. Biu je član pokrajinskega odbora SKGZ v začetku osemdesetih liet, ko ga je vodu Viljem Černo, ki je znu zbrat okuole sebe vse pomembne osebnosti, od Petričiča do Clavore, od Venosija do Bankiča an Klodiča, grede pa je gojiu dialog z našimi duhovniki. Viedu je, de politično dielo vzame puno cajta an energij, rezultati pa se videjo, če se, dosti cajta potle. Brez skupne vizije pa se ne gre ankamar.

Aldo Klodič je biu že od začetka tudi član Inštituta za slovensko kulturo an v njega vodstvu (kot nadzornik) do zadnjega.

»Za spomin tistim, ki so bili zraven, za skromno a tardno učilo tistim, ki pridejo zad za nam« je Aldo Klodič napisu v brošuro za 15. oblietincu pohoda Topolove-Livek Čez namišljeno črto, ki je bila adna od njega kuražnih an modrih iniciativ. Ob veliki hvaležnosti za vse njega dielo, poslušajmo an sledimo njega učilu.

Bi bluo lepuo narest tuole an tuole, ki dieta?

ANDREINA TRUSGNACH – CEKOVA

Tisti, ki smo bli mladi malo po potresu, se lepuo zmislemo, de so bli zaries drugi cajti. Zak čelih smo nimar pomagal doma, po hlievah an po gruntu, konc koncu naše misli, naše želje, naše potrebe, naše upanje, nieso ble dost štiete od te velicih.

Tekrat mi mladi smo se čul malo uriedni, pogostu smo bli prestrašeni an za šigurno niesmo misenli, de znamo vse od življenja. Niesmo še uagal se troštat, al prašat kiek posebnega, de nie bluo čisto gladko potrebno za preživiet.

Riedko, pru riedko kada, kajšan je zamudu za prašat, ki mislemo, al kuo se čujemo; vsi pa so bli zlo dobri za nas komandierat, an mi smo muorli samuo mučat an naglo naglo bugat, brez obednega glihanja al pa kodko-dekanja.

Tud zauoj tega, ist an moji parjatelji, smo zvestuo hodil na seje društva Rečan. Atu smo ušafal kiek posebnega, smo se čul ku “potriebni”, an tuole je buošcalo dušo an pomagalo iti napri.

Za jo poviedat uon an uon, kjer cje naj drugod, zaries niesmo imiel dost “valuorja”, an še če smo ga bli uriedni, nam ga nieso dajal.

V društvu Rečan smo spoznal, de mi, te mladi, smo mogli ratat kiek vic ku samuo dobre an ročne roke za pomagat na diele, an, v tistin cajtu, smo se nabral usake sort sienja, ki se je sparjelo, tle not tu sarcu, an nam pomagalo ratat tisti, ki smo.

De Aldo je imeu šigurno kiek posebnega, je usak očitno zastopu. Za jo rec glih, včasih tuole nas je tud motilo, an ne migu malo!

Aldunu so se rodile nove ideje, ki drugi, tenčas, jih nieso imel še ta par rit, ne! An kar mu je paršla na miseu, nama jo j' nič ku ponudu: »Bi bluo lepuo narest tuole an tuole, ki dieta? Poštudierita, kuo vse splest, ka vam bo korlo, ušafita tega, de vam bo pomau an, če bota imiel potrebo ... sa smo tle«.

Aldo se nie rad miešu tu "kuo" smo preštudieral reči, nie kuazavu, se nie ponuju an se nie silu, če pru ga niesmo mi kiek prašal.

Sevie, de Aldo nie biu sam v društvu, pa venč part ideji jih je imeu pru on. Tuole za me je bluo čudno, uoz obedne miere; vickrat mi se je zdielo, de je bluo še previc lahko takuo: sa nie obedne fadije, samuo poviedat, ka bi bluo za narest an potle pustit, de dielo ga druž narde! Sa me nie špot poviedat, de kajšinkrat san pru tuole misenla, tenčas.

Z lietan san zastopila, de tela je pa na velika velika bogatija za te mlade. Je na bogatija, ki imajo malo judi, zak ponavad, kar adan ima no idejio, cje na vso vižo, de pride do konca glih takuo, ki jo j' on veštudieru an na pusti obednemu se utikat vmies.

Tala Aldova posebnost za – recimo takuo – "vriec kaman an skrit roko", je bluo tiste, ki je pustilo zrast, ne samuo najo, ki smo bli tenčas mladi, pa tud naše snuove, donas. Zak z lietan Aldo je ostu le tajšan, an je pušču usakemu nucat suojo domišlijo, zak nie biu ljubosumen na njega ideje.

Sodelovat v društvu Rečan nas je navadło, že mlade, de če dielaš, kar cieš narest lieuš, ki na svietu moreš, na bo nikdar zadost dobro an zadost lepuo za vse. Moreš bit pravičan an pošten buj ku obedan človek na telin sviete, pa boš ušafu nimar tega, ki bo imeu kiek za rec, ki te bo zaničavu an kuantu odzad.

Se niesmo rodil včera, an vemo, de te k' diela, na koncu more ostat, ja, zadovoljen, pa tud pun žalosti, obupanja an vickrat še nasprotovanja.

Tala je adna meja, ki muora stuort usakemu odločit, ka je buj važno: dielat an bit obaran jih čut, al pa na narest nič za bit brezskarbi.

Aldo, an tud te druž od društva, tuole so lepuo viedli, že od usega začetka. An so nimar odločil za dielat le napri.

Četud, muora rec an tuole, kajšinkrat – še mi, ki smo bli parjateljji – smo bli

zaskarbjeni an smo se uprašal al varže ratinga iti do konca, al bi bluo buojš na narest, al manjku pustit odzad, kar smo parpravjal.

Tuolega pa Aldo nie lajdu, atu zaries nie bluo ki mu naspruotovat. Tka te je prepričavu, de muormo vepejat, kar je bluo v namienu, – čelih nie bluo vse parpravljeno, takuo k' smo se troštal –, de te je znu zmotit uon an uon: za rec samuo adno rieč, mene, ki niesan na barka pieuka, mi je stuoru piet z drugim dviema, za an Senjam beneške piesmi.

Stuokrat sam mu jala, de ne, de niesan za tuo, pa vsi tisti moji »ne« so muorli ratat adan »ja«, an takuo so nama dal piesam tri al štier dni priet, an je bla zaries prevesoka za me, an nie bluo nič hnucu pravn, de necjen an na moren an de se na čujen. Kar san zaslužila je bluo de so me ložli s kontraltan, an san se ušafala na odru, ki niesan še znala muoj part. An Kekko je le migu, naj gren buj blizu mikrofona, pa ist san dielala ku de b' na zastopila.

Tekrat pa san bla pru jezna na Alda!

Za kar se tiče pisanja pa, kar san imiela nih 15-16 liet, Aldo me je prašu, če mu storen prebrat tiste moje misli, ki me je bluo zaries špot klicat "poezije". Ja, je bluo težkuo pokazat adnemu drugemu, kar san imiela tu sebe, vse tiste žalosti, ki mladuost ti šenkava takuo zvestuo.

Kar mi jih je varnu, z lapizan je bluo napisano: »Bei concetti. Brava«.

Tri majhane besiede, ki so mi dale kuražo an vojo za pisat le napri.

Adno al dvie lieta potle smo tud parpravli natečaj poezije za te mlade – te parvi, tle okuole –, pa cajti nieso bli še zdriel, an obedan se nie biu vpisu.

Četud, vic ku kajšni parjatelj so mi dal njih poezije, – al vesta, de so vsi kiek pisal, tenčas? – pa so mi bli tud zatrucal za na pokazat na dan! Škoda, pa ist jih šele lepuo varjen, zak se na vie ...

Z Aldan tele zadnje lieta smo hodil dost krat kupe okuole, prebierat naše poezije, posebno s Čezmejnim kulturnin društvom Po.Be.Re., od kerega je biu med ustanovitelji.

Če kumi je mu, jih je dajau za brat, zak mu nie bluo pru nič všeč sam prebierat. Margherita je uozila, on je sedeu blizu, ist pa ta zad. Po cieli pot, napri an nazaj, 99% sma mi dvie guorile an on je muču.

Kar san ga prašala, al nie štuf našega ščeketanja, Aldo je nimar odguarju, de njemu mu je bluo ušėč poslušat.

Ist na vien vi, pa mene je ratatalo zaries malokrat, poznat judi, ki raj poslušajo ku guore.

Tela je adna druga posebna bogatija, ki on je imeu.

An mi? Mi, ki sada niesmo vic mladi an smo ratal že velic?

Ka mormo narest za častit Alduna, takuo k' cje bit?

Za šigurno bomo le napri skarbiel za naš slovenski materni jizik, ga bomo guoril an učil, ga bomo nuczal za brat an pisat, hvaležni usodi, ki nama je storla se rodit glih v telih Dolinah.

Tist študenac ideji, ki je biu Aldo, sada je parjeu drugo rano an uoda se je zgubila, mi na bomo mogli vic hodit, atu, ugasnjavat žejo.

Takuo rata pru potriebno, de usak od nas, naj se potrudi za ušafat druge študence, tu sebe, čelih bojo buj majhane, an vekuštāt kiek novega an liepega, de na ostanemo žejni.

Na smiemo ostat žejni od ideji! Zak vemo, de od žeje se umarje, zlo priet ku od lakot.

Bi na bluo slavo, de b' se zabil na naš fardaman ponos, an se zaviedel, de tud donas, čelih smo star, konc koncu, na znamo pru usega od življenja.

Zatuo pujmo napri po tisti pot, ki nam je pokazu Aldo an začnimo na naglin puščat reči tu ruoke te mladih.

Ne samuo zak tud donašnji dan nie lahko bit mladi, pa zatuo, ki naše te mlade je trieba nimar daržat v ratingo, jih poslušat, jih podperjat an jin zaupat.

Potle, zaki de ne, ostane nimar cajt tud za potarpiet smehe, pru ku je runu Aldo, če muzika je buj na glas, ku k' s moja bli tiel mi.

Marjan Bevk, mentor Beneškega gledališča

Le nekaj dni pred svojim 64. rojstnim dnem je marca 2015 umrl kulturni delavec in režiser Marjan Bevk, ki je skoraj četrto stoletja sodeloval z Beneškim gledališčem in krajevnimi kulturnimi društvi.

Bevk, ki je bil tudi predsednik društva TIGR Primorske in ustanovitelj Kulturnega društva Čedermac, ki bogati in pospešuje kulturno sodelovanje med Slovenci iz Posočja, Benečije in Koroške, je diplomiral na AGRFT -ju v Ljubljani leta 1975. Nato je delal kot režiser v različnih krajih Slovenije, Vojvodine, Srbije, Italije, Avstrije, na Hrvaškem in Madžarskem.

Doma je bil iz Čezsoče pri Bovcu (bil je sin Franceta Bevka), kar mu je omogočilo dobro poznavanje položaja in težav Beneških Slovencev. Z Beneškim gledališčem je začel sodelovati jeseni leta 1992, ko je skupaj z ljubiteljskimi igralci začel pripravljati igro za Dan emigranta. Od takrat je zrežiral skoraj vsa dela, povprečno dve na leto, ki jih je Beneško gledališče uprizorilo. Pod njegovim vodstvom je naša dramska skupina z leti tudi kakovostno napredovala in vse pogosteje gostovala v različnih obmejnih krajih v naši deželi in Posočju.

Zelo pomembno je bilo tudi Bevkovo delo z mladimi. Vodil je namreč poletne gledališke delavnice za otroke iz Benečije in Posočja, ki jih je prirejalo Beneško gledališče v sodelovanju z Zavodom za slovensko izobraževanje iz Špetra. Po njegovi zaslugi se je oblikovala tudi mladinska gledališka skupina, prispeval pa je tudi k realizaciji iger, na katerih so sodelovali igralci z obeh strani meje. Bevk je namreč vseskozi pojmoval Benečijo in Posočje

kot skupen kulturni prostor in ustvarjal priložnosti za nastope igralcev različnih generacij in zborov iz obeh območij.

»Ta prostor, ki je v prejšnjem stoletju delil Italijo in Slovenijo, Benečijo in Posočje mora zaživeti kot prostor sobivanja različnih kultur na skupni ideji miru in sobivanja. In to sobivanje lahko začnejo soustvarjati mladi. Predvsem pa je 100. obletnica začetka 1. svetovne vojne tisti trenutek, ko morajo mladi pokazati, da smo jih, glede na izkušnje medsebojnih nape-
tosti vseeno naučili ceniti mir in sobivanje kot ustvarjalno gonilo razvoja skupnega prostora,« je povedal Bevk v intervjuju za Novi Matajur, ko je ob stoletnici prve svetovne vojne sorediral velik čezmejni kulturni dogodek, protagonisti katerega so bili najmlajši in sicer učenci večstopenjskih zavodov iz Čedad in Špetra (tako italijanskega kot dvojezičnega) ter osnovne šole Franceta Bevka iz Tolmina.

Za aktivno oblikovanje skupnega slovenskega kulturnega prostora ter za kulturno povezovanje med Slovenijo in zamejstvom, predvsem Posočja z Benečijo, je Marjan Bevk prejel več priznanj: Gujonovo priznanje, zlati krog Zveze slovenskih kulturnih društev ter srebrno plaketo Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije.

Marjanu v spomin

CECILIJA BLAZUTIČ

Tista majhana pest Benečanu, ki je hodila na toje delavnice, se še vedno darži kupe, še vedno guori po sloviensko.

Brez strahu, ne glede kje smo, vedno na glas. Takuo ku si nam lepuo nimar pravu. An pru takuo ku si teu, poznamo ljudi iz Posočja (an ne samuo), an pru veselo se dobimo za popit an kafe.

Kuo si biu veseu an ponosen, kadar san ti poviedala, de smo se odločil narrest čezmejni festival glasbe Liwckstock, an tud atu si parskoču na pomuoc. An glih takuo ponosen si biu, kadar smo ti poviedal za skupino Mladi Benečani, an si imeu že puno idej za ki dielat kupe. Konc koncu je kajšan vic, pa smo glih tista majhana pest Benečanu, ki si jo pa ti verasu.

Ja, Marjan, si nas lepuo verasu.

San bla zraven tebe, tisto nuoc, ki je padu tist preklet konfin. An ti boš za me tista oseba, ki ga je zaries porušila.

Parvi krat, ki san te srecjala, Marjan, je bluo 15 liet nazaj, san imiela 11 let an je biu te parvi krat, ki san šla na čezmejni gledališki tabor. Taz Benečije nas je bluo ena majhana pest, sada se na morem zmislit, če smo se ki bal, viem pa, de smo bli pru vesel bit deleč od duoma an cieu tiedan.

Mislem, de pru atu, zadnji tiedan vošta v Trenti, se je malo spremeni tek mojega življenja. Lohni spremeni pru ne, pa de je dau an močan vpliv, pa ja. Še donas na viem, kaj si vidu tu mene, pa si se odloču, de bom prebrala po beneško zgodbo od Zlatoroga.

»Čuješ, tel je tvoj te pravi glas.«

Lieta so šla napri, smo šli v Uogarijo, tle po Posočju an tista majhana pest Benečanu je ratala malo buj velika an arzskačena.

Smo spoznal nove parjatelje taz Kobarida, Drežnice an Bovca.

Tist tiedan poliete, s tabo an Alido, san ga čakala cielo lieto.

Smo guoril po sloviensko, vsi. Smo zgrešil, kajšne besiede niesmo poznal, pa ti si jau: »Rec takuo, ku znaš, takuo ku moreš«.

Si imeu an poseben kotiček tu sarcu za nas, tuole se je pru videlo, an cieu cajt si ponavlju, de se muoremo daržat kupe. So bla tista čudna leta, kadar adan je mlad an misle, de je velik an de ima cieu sviet tu rokah, zatuo te niesam Buog vie ki pobadala. Pa ti si biu nimar atu, ki te zadnji tiedan vošta si nas čaku.

Si začeu me uozit na proslave ku so Vrnitev Primorske k matični domovini an Kobariška Republika.

Ankrat je ratalo, de so v Kobaride vargli pousierode katram, glieh nuoc priet, ki je bla proslava za Kobariško Republiko.

Joj, kuo si biu jezen, an atu si jau: »Umažejo, mi pa bomo čedli, an bo še buj čedno, ku je bluo priet«.

Cieujt si mi pravu, de muorem bit ponosna na to, kar san: Slovenka. De se na smiem bat guorit, na glas, de se bo lepuo čulo, de bojo vsi čul muoj izik. An pru takuo je.

Salvatore Venosi in memoriam

RUDI BARTALOTH

Rekel bi, da je slovenstvo, kot tudi slovenski jezik, v naši dolini del načina življenja, ki ga je mogoče le z mesom vred iztrgati.

Tako bi lahko v stavku strnili vodilno misel človeka, ki je dolga leta deloval v Kanalski dolini v dobro slovenskega jezika, kulture in njenih ljudi.

Rojen v Žabnicah pod Višarjami je po opravljeni osnovni šoli v rojstnem kraju obiskoval nižjo srednjo šolo in klasično gimnazijo v Gorici, kjer je leta 1961 maturiral in nato študiral sodobne jezike. Verjetno je izobraževanje in odraščanje v slovenskem okolju v Gorici utrdilo njegovo zavest pripadnosti slovenstvu in slovenski stvari, ki jima je ostal zvest do smrti.

V začetku sedemdesetih let je poučeval literarne predmete na srednji šoli Iga Grudna v Nabrežini. Po tej izkušnji se je vrnil v rodno Kanalsko dolino in postal eden najpomembnejših sooblikovalcev majšinskega kulturnega in političnega udejstvovanja. Bil je razgledan intelektualec z odličnim znanjem treh dolinskih jezikov (slovenščine, nemščine in italijanščine), morda tudi furlanščine. Vsestranski kulturni delavec, predvsem pa raziskovalec. V svojem raziskovanju je prišel do ugotovitve, da je pri domačinih ljubezen do domače slovenske ziljske govorice in do petja globoko zakoreninjena in da se, dokler bodo domačini vztrajali pri rabi in petju slovenske besede, ni treba bati izginitja. A živel je v drugem času, tj. v prejšnjem stoletju, ko sta vpetost v vaško življenje in siceršnjo dolinsko stvarnost vendarle močnejše določala življenje dolinskega posameznika.

Salvatore Venosi je imel od sedemdesetih let prejšnjega stoletja do svoje

tragične smrti pomembno vlogo pri preporodu in zametkih organiziranosti slovenstva v Kanalski dolini; prav prek njegovih razprav ter političnega in kulturnega delovanja oz. udejstvovanja so npr. v tistem času Kanalsko dolino in njeno (slovensko) stvarnost spoznavali v širšem prostoru. S prof. Vladimирjem Klemenčičem sta širila poznavanje Kanalske doline in življenja njenih ljudi v bivšo SFRJ in pozneje v Slovenijo. Njegov način dela in širjenja stvarnosti je bil povsem preprost, a načelen in vztrajen. Trdil je, da v dolini živi poseben, a zato nič manj legitimen način slovenstva, način življenja 'biti Slovenec'. Ni želel vsiljevati slovenstva. Menil je, da ima slovenstvo v dolini pravico preživeti in da si zasluži enako dostojanstvo kot ostali v dolini prisotni jeziki, ker je legitimna in spoštovanja vredna identiteta in način vsakodnevnega življenja. To svojo misel je branil in širil tako v Kanalski dolini kot na naselitvenem ozemlju, kjer živijo Slovenci. Bil je pobudnik ali sopobudnik mnogih pomembnih dogodkov, ki so vplivali na življenje in na vedenje o kanalskih Slovencih, na njihovo izobraževanje in udejstvovanje. Salvatore Venosi je bil med drugim odgovoren za Slorijevo postojanko v Kanalski dolini. Prav iz tega konteksta se je začelo razvijati novo mišljenje in nov način dela. Lotil se je terenskih raziskav, sodelovanja z mediji, organizacije izobraževalnih in pedagoških delavnic ipd. Tik pred smrtjo leta 1995 je npr. vložil veliko truda v organizacijo mednarodnega posveta Večjezičnost na evropskih mejah: primer Kanalske doline, ki je v Kanalsko dolino pritegnil veliko uglednih znanstvenikov in raziskovalcev in s tem vzbudil pozornost širše javnosti.

Po Salvatoreju Venosiju je poimenovana tudi knjižnica Slovenskega kulturnega središča Planika v Ukvah, ki trenutno šteje več kot 10.000 knjižnih enot. Predanost Salvatoreja Venosija slovenstvu je razvidna na vsakem koraku njegovega dela in nastopanja, saj se je iskreno in predano zavzemal za preseganje političnih, kulturnih in družbenih razlik s posebno skrbjo za položaj Slovencev v Italiji.

Pravijo, da nihče ni nadomestljiv; morda je to res, a zaradi velikih ljudi se morajo njihovi nasledniki še toliko bolj truditi ter še naprej gojiti in razvijati zastavljeno delo.

Pavle Merku

Kultura in glasba na italijansko-slovenski meji

ORSOLA BANELLI

Orsola Banelli je 26. oktobra 2015 diplomirala iz flavte na videnskem konservatoriju z diplomsko nalogo o Pavletu Merkuju. Bila je učenka špestrske šole Glasbene Matice, študij pa je dokončala s prof. Simonetto Pagani. Objavljamo povzetek naloge, ki ga je pripravil Davide Clodig.

Pavle Merku se je rodil v Trstu 12. julija 1927. Oče je bil Slovenec, uradnik pri Trgovinski zbornici, mati učiteljica pa je bila italijansko-nemškega rodu (rojena v Trziču, oče je bil Italijan, mati Nemka). Sredi fašistične dobe je bil njegov prvi jezik italijanščina oziroma italijansko tržaško narečje, čeprav so bili v družini prisotni tudi trenutki slovenske komunikacije: med starši, z družinskimi prijatelji, s hišnimi pomočnicami. Slovenščine se je Merku z materino pomočjo začel učiti pri petnajstih letih, že v vojnem času, s pomočjo otroške slikanice, saj tedaj ni bilo lahko dobiti primerne slovenske slovnice. Po materini smrti sta se z bratom in z očetovo pomočjo lotila branja tistih slovenskih knjig, ki jih je družini uspelo ohraniti. Ob koncu vojne, leta 1945, se je Merku prepisal v zadnji letnik komaj ustanovljenega slovenskega klasičnega liceja v Gorici, kjer je naslednjega leta maturiral. Težav v rabi jezika ni bilo malo: čeprav je jezik čutil kot svojega, mu je bil v marsičem povsem nov. Po maturi se je iz nagnjenja do kulture svoje družine vpisal na študij slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1950. Italijansko univerzitetno diplomo je dosegel v Rimu leta 1960.

Poučeval je slovenščino eno leto na gimnaziji v Ljubljani in nato štirinajst let na klasičnem liceju in drugih šolah v Trstu.

Kot jezikoslovec se je posvečal zgodovini slovenskega jezika, njegovim narečjem, osebnim in krajevnim imenom; z referati je sodeloval na strokovnih srečanjih doma in v tujini.

Od leta 1953 je kot zunanji konzulent sodeloval z glasbenim programom Radia Trst A, pozneje pa je bil na tržaškem radiu mnogo let vodja glasbenega oddelka.

Pavle Merku je za svoje delo prejel številne nagrade in priznanja: Nagrado Prešernovega sklada (1972) za Koncert za violino in orkester; Štrekljevo nagrado (2004) in srebrno odličje za dosežke na področju raziskovanja slovenskega ljudskega izročila in uveljavljane slovenske identitete ob zahodni meji, Kozinovo nagrado (2006) za življenjsko skladateljsko delo. Za jezikovne raziskave ob zahodni meji ga je nagradilo Slavistično društvo Slovenije (2007); za življenjsko delo pa je leta 2014 dobil tudi Prešernovo nagrado.

Umrli je v Trstu 24. oktobra 2014.

V intervjuju z Darko Zvonar Predan, ki je bil objavljen v Novi reviji, Merku poudarja, da se je že od malega navduševal za jezike in glasbo in da se je potem tema dvema področjema stalno posvečal vse življenje.

Etnomuzikološke raziskave in ljudsko izročilo

V nekem svojem spisu Merku trdi, da ima slovenščina med vsemi slovanskimi jeziki dejansko prednost v narečni razčlenjenosti. Tudi znotraj posameznih govorov je velika pestrost in pregovor pravi, da »Vsaka vas ima svoj glas«. Svoje raziskave je Merku vedno usmerjal k najčistejšim jezikovnim virom, k variantam, ki so ušle akulturacijskim vplivom in so izrazno bogate, čustveno nabite in tesno povezane z zgodovino teritorija: »pristno narečje, živo in moško, mehko in žensko hkrati, neposreden izraz uma in srca«.

Ljudski glasbi se je Pavle Merku približal leta 1965, ko je njegovo zunanje sodelovanje s tržaško radijsko postajo preraslo v redno službo in je postal odgovoren za vse glasbene programe Radia Trst A. Prav tedaj je družba Rai postavila repetitorje ob vsem obmejnem pasu, torej v Benečiji in Režiji, in Merku si je postavil vprašanje, kako privabiti poslušalce iz teh krajev, kako vzbuditi njihovo zanimanje za to novo ponudbo. Zavedal se je, da ti ljudje ne bodo poslušali radia, če bo oddajal izključno v knjižni slovenščini, ki je bila zanje težko razumljiva. Po drugi strani je bila takrat raba narečja v radijskih sporedih strogo prepovedana. Odločil se je zato za kratko, četrtturno tedensko oddajo, ki jo je sicer vodil v knjižni slovenščini, a je obsegala vsebine iz ljudske kulture v ljudskem jeziku.

Začel je potovati po vsem obmejnem območju, kjer živi slovenska skupnost, in začel snemati vsakršno ljudsko gradivo: pripovedi, pregovore in reke, verovanja in še predvsem pesmi. S tehnikami in radijskimi kolegi se je podajal od vasi do vasi ter snemal in prepisoval vse, kar se je dalo. Spočetka se je obračal predvsem k ljudem, ki jih je poznal, povečini k duhovnikom in učiteljem, potem pa so ga ti pospremili k drugim vaščanom. Ljudje so se sprva obotavljali, saj družbeno stanje v tistih letih ni bilo spodbudno, potem pa so ga sprejemali z velikim navdušenjem in mu skušali čim bolj ustreči, se spomniti čim več stvari. Sprejeli so ga na svoje domove in si med enim in drugim obiskom beležili, kaj mu bodo povedali. V intervjujih in v knjigi "Pajčevina in kruh" se profesor spominja, kako so bili starejši ljudje, h katerim se je povečini obračal kot k nosilcem bogate dediščine, veseli in zadovoljni, da so mu bili v korist, kot bi čutili, da so kljub svoji starosti (okrog 85 let) in osamljenosti vasi, v katerih so živeli, dobili novo vlogo in nalogo v družbi, ki je bila nanje že pozabila.

Posamezne posnetke je nato predvajal in komentiral v radijski oddaji "Beri beri rožmarin zeleni". Pozneje je izkoristil priložnost in zbral gradivo v etnomuzikološko publikacijo. Skromen, kot je bil, se je zavedal, da ni strokovnjak etnolog, in se je zato naslonil na prijatelje pri Glasbeno narodopisnem inštitutu v Ljubljani. Tako je nastala zbirka "Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji / Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia".

Tudi po izdaji te knjige je Merku nadaljeval s svojimi raziskavami, ne več za Rai, temveč predvsem zase. Začel je tudi s prirejanjem pesmi, predvsem rezijanskih. Njegove priredbe so se hitro razširile med slovenskimi zbori in pripomogle, da je bogato rezijansko izročilo zaživelo med Slovenci na obeh straneh meje.

Glasbeno ustvarjanje

Merku je od vsega začetka študiral in usvajal novo glasbo: na koncertih v Trstu je lahko poslušal Stravinskega, Schönberga, pa tudi Gershwina, Hindemitha in Prokofjeva, prav tako se je ob delih Bartoka in Janačka približal ljudski glasbi. Prebiral je članke teh avtorjev, teoretska dela in glasbene kritike.

Pozneje je začel študirati kompozicijo najprej pri Ivanu Grbcu in nato pri Vitu Leviju. Oba sta bila učenca Antonia Smareglie (1854-1929), istrskega skladatelja, ki je bil med vodilnimi italijanskimi wagnerjanci. Prve Merkujeve skladbe kažejo na prehod med pozno romantiko in avantgardo 20. stoletja, nato pa preide k odkrivanju in vrednotenju ljudskega izročila. »Oziral sem se vsepovsod, a ohranil sem svojo samostojnost; kolikor sem mogel, sem skušal zgraditi svojo lastno identiteto.«

Kot skladatelj in kulturnik je v središče svojih iskanj postavil resnico: njegova knjiga "Poslušam" se začinja prav z ugotovitvijo, da je »srž vsake umetnosti resnica«. V umetnikovem, skladateljevem hotenju mora biti težnja k iskanju čistega predmeta, brez kompromisov in prilagajanj, nuja po poglobljanju. Postavlja se torej vprašanje umetnikove, skladateljeve ali glasbenikove vloge v času velikih sprememb, ko je razdalja med skladateljem in publiko vedno večja in ko začinja glasba pridobivati nove družbene funkcije.

Komu naj torej danes piše skladatelj? Zavedati se mora, da je pri njegovem delu ena od možnosti, ki jim gre naproti, lahko tudi osamelost, solipsizem: ne v smislu odsotnosti medosebnih stikov, ampak kot zavest, da bo njegovo iskreno in globoko izpoved doumel le zelo ozek krog in da bo njegovo sporočilo lahko hitro padlo v pozabo kljub temu, da bo prva izvedba ugodno sprejeta.

»Kljub pesimističnim izhodiščem in postavkam ne morem, ne znam biti pesimist. [...] Toda najprej se moramo skladatelji zavedati, da moramo pisati za ljudi, če hočemo, da bojo ljudje poslušali našo glasbo.«

Potrebno je torej razumeti potrebe občinstva in jim zadostiti, ne da bi se zato odpovedali tistemu globljemu iskanju, ki je pogoj za kvalitetno in zanimivo delo. V času velikih političnih in družbenih sprememb, kot so bila leta po drugi svetovni vojni, ko je prevladovala želja po obnovi in iskanju novih prijemov, lahko trdno in varno podlago nudi prav krajevno izročilo, ki je tesno povezano s teritorijem in ljudmi in ki se je oblikovalo v počasnem in postopnem procesu skozi čas.

V Merkujevi glasbeni produkciji izstopajo predvsem vokalne skladbe, ki delno izhajajo iz ljudske glasbe, delno pa so manj vezane na dane tematike. Skladatelj se je namreč že od vsega začetka posvečal lirskemu ustvarjanju ter uglasbil besedila raznih pesnikov (Srečka Kosovela, Prešerna, Roberta Piuminija). Močno so ga nato privlačila besedila Svetlane Makarovič tako zaradi vsebine, vezane na vojno in človekovo življenje, kot zaradi čistega, z arhaičnim izrazjem obogatene jezika. Pesnica mu je napisala libreto za opero "Kačji pastir". Z njo se je Merku kot prvi slovenski skladatelj predstavil v tržaškem opernem gledališču Verdi.

Poleg opere je Merku napisal še druge skladbe za odrska dela ter dve maši: rekviem "Pro felici mei transitu" in "Mašo o božjem usmiljenju".

Pisal pa je tudi instrumentalno glasbo za različna glasbila in komorne skupine. Znani so predvsem njegovi godalni kvarteti, številne pa so tudi solistične skladbe. Cenjena je tudi njegova komorna in orkestralna glasba, na primer "Koncert za violino in orkester", za katerega je leta 1972 prejel nagrado Prešernovega sklada.

Merkù in Matičetov, dobra prijatelja

ŽIVA GRUDEN

Po plodnem in sorazmerno dolgem življenju, v veliki meri povezanem z nami, sta konec leta 2014 odšla Pavle Merkù in Milko Matičetov. Bila sta si prijatelja, s tisto zdravo mero tekmovalnosti, ki se lahko pojavi ob raziskovanju podobnih vidikov življenja, a brez nevošljivosti in prehitovanj, ki v strokovnih krogih niso redek pojav.

Imela sta marsikaj skupnega. Merkù je v svojih spisih in izjavah izpostavljaj svoj narodnostno mešan meščanski izvor in odraščanje, ko je bila slovenščina v družini prikrita, a vendar vselej prisotna. Matičetov je pred leti razkril, da je sin italijanskega častnika, kateremu je neizmerno hvaležen za življenje in za nič drugega, vendar je odraščal na Krasu, kjer je kljub pritiskom slovenščina ostajala jezik okolja.

Oba sta bila prikrajšana za slovensko šolanje. Mlajši Merku je srečal slovenščino šele ob koncu gimnazije in na univerzi, starejši Matičetov šele ob doktoratu, če se seveda omejimo na formalno izobraževanje. Če je namreč Brinjevka (zbornik primorskih študentov) ilegalno poletela iz Tomaja leta 1938, torej na začetku Milkovega univerzitetnega študija, je to le eden od dokazov, da je pouk slovenščine vendarle tako ali drugače potekal, v tomajskem župnišču ali pa v kaki kleti.

Morda gre prav v odsotnosti formalne slovenske izobrazbe in v posebnih, a zato toliko bolj zavestnih in hotenih oblikah usvajanja jezika iskati vzroke za tisti poseben odnos do slovenskega jezika, ki jima je bil skupen in ki se je izražal tako v iskrenem, radoživem navdušenju nad odkritjem vsake prej

neznane besede ali fraze, vsakega že pozabljenega, a pristnega izraza, kot v ničti stopnji tolerance do jezikovne malomarnosti, centralističnega posploševanja in zgodovinsko jezikovne nevednosti. Milkove bedenice (kraško ime za tuje in učene narcise) in v zadnjem času škržadi – ki žgejo in jim zato pri nas pravimo žganci, ob katerih je za eno samo črko sprožil celo “vojsko” in se v njej poslužil prav vseh sredstev, s katerimi je bil po svoji široki razgledanosti opremljen, ali Pavletovo trmasto vztrajanje pri zgodovinsko upravičenih krajevnih imenih in oblikah – Viden, Gumin, čedajski – so morda za nepoučenega na prvi pogled čudaške muhe, v resnici pa izraz jezikovne poštenosti in uveljavljanja jezikovnih, s tem pa tudi splošnih pravic.

Oba sta bila tudi gospoda stare garde: ne samo, da sta nosila metuljček v časih, ko to že ni bilo več tako običajno, bila sta predvsem zelo pozorna in radodarna s prijateljstvom do drugih, tudi in predvsem do mlajših.

Res je sicer, da nas je v času našega študija bilo na etnologiji v vseh štirih letnikih le za malo predavalnico, da so zato profesorji poznali in tudi gojili vsakega od nas in da smo bili kot študentje vabljeni na razna strokovna srečanja. Tako sem kot bruc prvič videla Matičetova, ki mi je takoj naredil velik vtis s svojimi košatimi sivimi lasmi in predvsem z vehementnimi posegi v razpravo, čeprav sem pozabila, za katero od življenjskih vprašanj slovenske etnologije je takrat šlo (oziroma tega niti razumela nisem). Merkuja sem že na gimnaziji v Trstu, kjer me je učila njegova žena Marta, videvala na hodnikih, a je prav tedaj, ko je naš razred toliko zrasel, da bi prišel v njegove roke, odšel na radio.

Iz svojih študentskih let se nato spominjam kar pogostih, predvsem pa sproščenih in nikakor ne bežnih obiskov na ljubljanski akademiji – takrat čisto pod streho stavbe predsedstva, po strmih lesenih, močno škripajočih stopnicah – in na tržaškem radiu, kjer sem paberkovala po Merkujevih posnetkih, ki jih sam ni uspel vključiti v svoje oddaje. Isti prijateljski in kolegialen, do smrklje, kakršna sem bila, prav nič paternalističen odnos, isto nesebično razdajanje znanja in izkušenj, isto razkrivanje lastnega razisko-

valnega dela brez vsake ljubosumnosti: lastnosti, ki so danes vse redkejše. Oba sta bila terenska delavca, odprta do novih odkritij, prepričana, da je teorija sicer koristna in potrebna, da pa ne sme prevladovati nad dejstvi. Če pač podatki s terena ne ustrezajo teoriji, ne gre potvarjati ali prezirati podatkov, ampak je treba spremeniti teorijo. Kabinetno delo jima je bilo tuje, tudi odnos do take vrste znanstvenikov zelo kritičen, kar je pri Merkuju na primer prišlo do izraza ob predstavitvi črnjejskega rokopisa na Benečanskih kulturnih dnevih. Prav naravnost na teren oziroma primarne vire nasploh – Merku je rad rekel, da ga to zabava – je poleg raziskovalne natančnosti verjetno tudi vzrok, da določenih stvari nista uspela speljati do konca. Svoje neobdelano gradivo sta prepustila drugim raziskovalcem, kar je tudi poseben izraz osebne skromnosti in predanosti stroki.

Predvsem pa sta bila oba velika prijatelja naše skupnosti in se vanjo tudi povsem vživela, Milko predvsem v Reziji, Pavle v Terski dolini. Približala sta se domačim govorcem in tako od njih izvedela marsikaj, kar bi sicer tujcu ne povedali. Dosegla sta tudi, da se je za nas začel zanimati širši krog ljudi tako v Sloveniji kot drugod. Z Milkovimi Zverinicami je Rezija zaslovela daleč naokrog, Pavletove priredbe naših pesmi so danes v repertoarju mnogih zborov.

Vedno sta nam bila tudi pripravljena priskočiti na pomoč, pa naj je šlo za sodelovanje na naših prireditvah in predavanja kot za skrito, neopazno delo pri redakciji kakega teksta ali, še preprosteje, pri razvozlanju otroških prispevkov za natečaj Moja vas. V časih, ko spletnih povezav še ni bilo, je bila pot s terskimi besedili v Trst, kjer jih je Pavle navadno takoj pregledal in popravil, nekaj običajnega. Rezijanska besedila so navadno romala po pošti v Ljubljano in potem nazaj. Nekoč se je zelo mudilo in smo bili z Milkom domenjeni, da popravljene tekste dvignemo pri njem na Langusovi, ko smo že prišli v Ljubljano na neko prireditev. Oglasili smo se pred prireditvijo, a nas je prosil, da pridemo po koncu, nič hudega, če opolnoči – bil je namreč, kot se je rad pošalil, slavček, v nasprotju z ženo Vido, ki je bila petelinček. Opolnoči nas je čakala na mizi steklenica terana: »Tu si postrezite in malo počakajte, da razvozlam še nekaj stvari, ki

mi ne gredo v račun.« Naravnost pikolovska natančnost tudi pri majhnih, skoraj nepomembnih zadevah.

Merkujev prispevek je prisoten tudi v domala vseh naših glasbenih publikacijah, ki zajemajo iz ljudskega izročila, saj je bil – za razliko od Matičeto, ki je po oceni kolegov etnomuzikolov bil brez posluha – prav toliko glasbenik kot jezikoslovec.

Oba kot dobra prijatelja pogrešamo in bomo še pogrešali: ne nazadnje sta nam tudi pomagala premagovati naše zgodovinske manjvrednostne komplekse in graditi pozitivnejšo samopodobo.

Jezik in identiteta: sodobne pesnice v Beneški Sloveniji

EMMA GOLLES

“Jezik in identiteta: sodobni pesniki Beneške Slovenije” je naslov diplomske naloge, s katero je Emma Golles jeseni 2015 diplomirala na Filozofski fakulteti, na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo v Ljubljani. Mentor prof. dr. Vid Snoj.

Svoje delo je tako predstavila:

»V prvem delu bomo predstavili Benečijo prek izročila, zgodovine in seveda jezikov tega teritorija. V drugem delu diplomske naloge pa se bomo posvetili sami književnosti, in sicer kratkemu pregledu njene zgodovine v Beneški Sloveniji od prvih rokopisov do sodobnih avtorjev. Zgodovino beneške literature bomo razdelili v štiri generacije in za vsako obdobje omenili najpomembnejše avtorje. Takšen pristop je zelo pomemben, saj nam bo pomagal razumeti tudi sodobnejšo književnost. V zadnjem delu bomo analizirali četrto, sodobno generacijo, ki je sestavljena predvsem iz ženskih glasov. Beneška literatura je bila v starih časih povsem “moška”, to pomeni, da so bili predvsem duhovniki tisti, ki so pisali. Naj omenimo Petra Podreko, Ivana Trinka – Zamejskega, Valentina Birtiča – Zdravka med mnogimi drugimi, ki so se borili za slovenstvo, razumeli pomen starih izročil in navad ter se seveda skušali naučiti tudi matičnega slovenskega jezika.

V zadnjih letih prejšnjega stoletja pa se je zgodil preobrat, saj so se tudi ženske začele posvečati pisanju in izražanju osebnih čustev. Zato govorimo

o "četrtri" ali "ženski" generaciji, v katero spadajo glavne pesnice, ki se jim bomo posvetili, Marina Cernetig (1960), Claudia Salamant (1970) in Andreina Trusgnach (1961). Osredotočili se bomo na njihov način pisanja in jezik in skušali prikazati, kako se identiteta izraža skozi moč besed in jezika. Nazadnje bomo vsakič dodali tudi kratek intervju [objavljamo jih spodaj, op. ur.] s temi, da bomo lažje razumeli njihovo poetiko in dokumentirali njihove besede. Kot smo že povedali, se je v zadnjih letih uveljavilo veliko število pesnic, Marino Cernetig, Claudio Salamant in Andreino Trusgnach pa smo izbrali zato, ker so najbolj produktivne narečne avtorice tega območja in tega časa in ker najbolje izražajo življenje v Benečiji. Glavne teme njihovih pesmi so namreč spomini, pozabljene hiše, vrednost starih navad, pomen jezika, narava, okolica in simbolnost slovensko-italijanske meje.

Beneška književnost je bila dokaj raziskovana, a ugotovitev o "ženski" generaciji je nova in želi predvsem opozoriti na pomen novih glasov sodobnih pesnic.

Ženska literatura je bila veliko časa zanemarjena. Dejansko je število pisateljic manjše od števila pisateljev, ker je bilo ženskam v prejšnjih stoletjih svobodno izražanje prepovedano. S spreminjanjem družbe pa se je spremenila tudi mentaliteta in tako so se pisateljice uveljavile v svetu literature ... V Benečiji je vse bolj prisotna zavest, da je jezik bogastvo tega ozemlja, to, kar oblikuje identiteto človeka ... «

Intervju z Marino Cernetig

Kdaj in zakaj ste začeli pisati?

»San začela pisati po sloviensko brez tiet, kar Aldo Clodig, duša kulturnega društva Rečan, me je vprašu, če napišen no piesan za "Senjam beneške piesmi". San začela pisat takuo, ki san moglā an znala, brez še viedet, de so č, š, ž ... Potlè san začela sodelovat v Študijskem centru Nediža, ki je pripravju za mlade literarni natečaj "Moja vas" in poletne centre "Mlada brieza". Takuo san se zaviedla, de naš jizik se ga lahko tud piše. Puno san se naučila od Pavla Petriciga an Žive Gruden, s katerimi san začela die-

lat lieta 1980 na Zavodu za slovensko izobraževanje. Takuo san bila med ustanovitelji dvojezične šole in san začela dielat z društvu in z Beneškim gledališčem le po zaslugi Alda Clodiga, ki je pisu tekste in jih tudi režirau. Ljudje mojih liet, ki pišemo v slovenskem narečju, na poznamo dobro slovenskega knjižnega jezika, zaki v Videnski pokrajini parva šuola, kjer se je učil slovenski jizik, jo je odparu Zavod za slovensko izobraževanje šele lieta 1984. Takuo san začela, brez de bi se zaviedla, kakuo je važno pisat v svojim jiziku. San pošjala parve tekste na natečaj "Calla in poesia" al "Naš domači jizik", zaki san se bala, de bo manjku naš glas, glas naših dolin ... Donas je šele takuo, napišen no poezijo, zaki san vabljen na branje al za se vpisat na kakšen natečaj; predielan gledališki tekst, zaki ga nucamo za predstavo ... nie nikdar cajta za te pravo pisanje!«

Katera je vaša najljubša pesem? Ali obstajajo pesmi, ki si jih niste nikoli želeli napisati?

»Najljubše pesmi nieman, an tud nieman adne, ki jo na željejen napisati, zaki san jo že vargla«.

Koliko je vplival kraj, v katerem živite, na vaše ustvarjanje?

»Sada vien, de lahko nukan muoj jizik, zaki predstavlja menè an moje korenine, an ga nukan, zaki zad za vsako besiedo se skriva muoj sviet an muoj jizik, ki nie nič manj vriedan kakor drugi. Tuole vaja za vsakega avtorja an še vič za nas, ki pišemo an gledamo ga branit an ohranit, de bo še živu«.

Kateri pesnik/pesnica vam je najbolj blizu?

»Niman adnega, beren, kar iman cajt, slovenske avtorje, četudi rajši iman ženske pesnice. Moran pa povedati, de ko san začela pisati, san brala pesmi Marka Kravosa, ki san jih hitro zastopila, an tud donas prebieran buj rada tekste, ki jih hitro "ujemen".«

'Pa nič nie še umarlo' oziroma naslov vaše zbirke – kaj pomeni? Kako ga nam razlagate?

»Živimo na robu Italije in na robu Slovenije, v krajih, kjer meja je negativno vplivala zaradi kulture, ki predstavlja. V krajih, ki so jih pustili umierat pru zauojo soje identite. Pa nič nie še umarlo, tle smo šele, četud kajšan krat mislin, de gremo h koncu«.

V vaših tekstih čutimo rahel pesimizem ... Téma smrti je precej prisotna, kakor tudi téme grobov in opuščenih vasi. Kje ob teh témah najdete luč v življenju? Ali je življenje samo počasno in žalostno čakanje na smrt?

»Luč je vedno kje, se skriva saldu za kako besiedo al v spominih. Vse razpada, pa sanje so, an nam dajejo muoč gledat napri«.

Veliko vaših pesmi se povezuje s temo hiše, doma. Kaj za vas pomeni dom?

»Moja hiša nie samuo hram, kjer san se rodila in živiela, je Černeče, moja vas, ki se zgubja, ki se skriva v hosti, in vse ostale v naših dolin. Hiše kažejo, kakuo se upiramo usodi, ki zgodovina nan je naložla. Je an način za ga branit an ovrednotiti«.

Za našo analizo je zanimiva pesem 'Pieješ po taljansko'. Kako nam razlagate zadnja dva verza pesmi? Ali je pomemben vsak jezik?

»Pesem je pogled na današnje življenje, kjer se miešajo ljudje, kjer muoremo bit odparti na spremembe, gledat se zastopit. An biele suze kažejo našo "nadužnost", zaki smo vierval v tiste, ki so upravljal naše kraje, an biele zvezde pa nostalgijo tistega, ki je deleč od duoma an se ga spominja saldu lieušega, ku ki je.

Jizik je znak vsake skupnosti, v vsaki poezji se skriva dušica avtorja in sojih korenin, vsaka besieda ima no zgodovino. Se na smiemo bat srečanja drugih kultur in jizikov, zaki misli se povezujejo med njin, če utegnemo prestopiti mostove an zidove«.

Intervju z Andreino Trusgnach

Kdaj in zakaj ste začeli pisati?

»Vsi od mojih liet, po naših vaseh, smo guoril samuo po sloviensko an nie bluo pru obedne čude za tuole. Naše življenje je bluo popunoma upito samuo od maternega jzika, obedan nie ču potriebe preguorit po taljansko, kar smo bli med nam. Pa, glih ku je bluo navadno guorit v našin slovien-skim narečju, glih takuo niesmo imiel še tu pete, de bi se moglo po našim tud pisat. San začela pisat za te prvi natečaj "Moja vas", ki ga je biu razpisu Študijski center Nediža, kar san hodila v parvo al drugo lieto italijanske srednje šuole v Škrutovin. Moja sestra Lucia mi je jala "Napiš kiek", takuo

ist - an tud moji parjateljji - smo gledal se previdat, takuo k' smo mogli, za napisat, sevie po taljansko!, kar smo tiel poviedat po sloviensko: namest "k" smo napisal "ch", namest "š" smo napisal "sc", namest "nj" smo nuczal "gn", namest "lj" pa "gl" an takuo napri. Vsake lieto so nas nudli za napisat kiek družega za "Moja vas", an tuole je spodbudilo vic ku kajšnega. San začela čut vojo pustit kiek napisanega po sloviensko, posebno zauoj te parvih "Sejmu beneške piesmi", zak atu san se zaviedla, de se morejo pisat an nove piesmi po našin! Moji bratři an sestře so bli šli na "Senjam beneške piesmi" an so bli posnel vse piesmi. Tu malo cajta smo se jih bli navadli an smo jih pieli zvestuo. Takuo me je parjela posebna voja, de bi napisala moje misli. An takuo, zlo puna špota, san začela«.

Katera je vaša najljubša pesem? Ali obstajajo pesmi, ki si jih ne bi želeli nikoli napisati?

»Brez mislit previc, od mojih piesmi bi mogla bit 'Sa vieš?', tista od podarte pastieje, potle tud adna od te parvih, ki jo prebieran, kar gren kan, za opisat naše stanje, tle v Benečiji, ki je 'Pridejo ponoc', na žalost nimar aktualna. Piesmo, ki jo niesen bla tiela napisat, je šigurno tista, ki san jo posvetila moji najljubši parjateljji, ki v malo cajta je umarla. Zastopit, de kar smo nardile, smo nardile, kar smo se jale, smo se jale, mi je bluo pru žalostno«. Kateri pesnik/pesnica vam je najbolj blizu?

»Telo je no lepuo vprašanje, zak me zmisle, kar san bla šela majhana. Ist iman dvie sestře buj velike an obadvie so se učile za meštre v Špietre: zauoj ki so ble barke, vsake lieto tu šuol so jin šenkal kajšne bukva. No lieto so pustile doma adno antologijo, zlo debelo, puno taljanskih poezij. San imiela samuo tiste bukva od poeziji an san jih takuo rada prebierala, de je bluo ki! Kar san začela hodit tu srednjo šuolo, san se vickrat veselila, zak puno od telih poezij, ki san jih že poznala, san se jih muorla učit! Posebno na višji šuoli so mi bli všeč Giuseppe Ungaretti an Salvatore Quasimodo. Od naših pesnikih, z naše zemje an Laškega, pa mi je zlo všec Francesco Tomada. Potle, sevie, de zlo rada prebieran tud piesmi od mojih "kolegah", an se veselin za vsako novo, ki se rodi«.

Vaše pesmi so napisane z enostavnimi besedami - zakaj?

»Ist iman nimar potriebo zastopit tiste, ki pišejo te druz, čelih vien lepuo, de tuole, posebno v poeziji, bi ne imielo bit pru takuo pomembno. Če so piesmi pretežke, tud mene mi rata težkuo: ne moren se potalažt, če mislen, de niesan zastopila, kar je pesnik teu zaries poviedat! Zatuo mi je všec se stuort zastopit, čelih nie nimar takuo lahko, četud nucan primerjave an vsakdanje besiede. Puno liet se niesan upala pokazat druzin, kar san pisala, an kar so mi pravli: "Pišeš poezije", san nimar odguarjala: "Nee. Nieso poezije: pišen samuo tiste majhane reči, ki mi pridejo v glavu!". Dugo liet me je bluo sram an san se bala, kar so me povezal s tolo preveliko besiedo "poezija", pa pride cajt, de se naveličaš se opravičuvat an počaso se parvadeš!«

'Sanje muorejo plut vesoko' - kaj pomeni za vas ta citat oziroma naslov vaše zbirke? Kako pomembne so sanje v vašem življenju?

»Recimo, de sanje "morejo" plut vesoko an ne "muorajo", pride rec, de če ti jin pomagaš plut, bojo plule, za šigurno na morejo plut same par sebe. Je trieba se potruditi za dat možnuost sanjan plut vesoko, an samuo če plujejo, ti morejo pomat iti napri tu življenju no malo buj lahko. San dugo cajta študirala na naslov, konc koncu more bit nie duo vie ki parmieran, zak so zbrane piesmi, od kar san imiela 15 liet do kar san jih imiela 50, an ne guore dost od sanjah ... Ist pišen od resnice, vickrat sanje daržmo skrite tu gajuf, se na še zmislenu na nje, ma sanje morejo plut an morejo pomat, predvsen te mladine. Seviede, de nie zadost sanjat: tu življenju se mora imiet noge lepuo oparte na tleh. Vemo, de nie lahko, de kaka srecja ti pade od luhta, ma včasih sanjat je vsedno glih, zak če se ustaviš samuo na kar je resnica, je zaries buj težkuo«.

Koliko je za vas pomemben teritorij in koliko na vašo umetnost vpliva rodna zemlja, vaša Benečija?

»Mi smo part naše zemje, posebno tisti, ki imajo naše lieta. Ist mislen, de smo zaries part tele zemlje. Naš jizik, naše koranine, naše navade, naše znanje so zaries velik del našega življenja, bi na moglo bit drugač. Seviede, de v lietah puno stvari se preložejo, pa moja zavednost, na kar zaries smo - Slovenj - je ostala. Ist san part naše zemje, ku ona je part mene«.

V vaši zbirki je veliko razmišljanja o stanju sodobnega človeka, ki je ujetnik časa. Razmislek o času, ki teče, je eno izmed najpomembnejših tem evropske poezije. Kako preživite minevanje časa?

»Cajt muora iti napri! Samuo če gre napri, se morejo pobrat sadje, ki se je usadilo. Za kar se tiče naju, ku Benečane, cajt, ki gre napri, pride rec puno žalosti, zak 40 liet od tega obedan od nas nie biu mislu, de pridemo na tel punt, kjer smo sada: pruu na koncu naše zgodovine. Čast bogu je dvojezična šuola, ja, ki nardi no veliko dielo, an puno od nas smo navadli snuove, de jih ne muora bit špot bit, kar smo: znat po sloviensko, poznat naše navade, spoštuvat an se potrudit za našo kulturo, bit ponosni Benečani an kuo je važno guorit po našin. Pa vsedno, donašnji dan, te mladi, ki guore zaries lepuo, jih je nimar manj, an tu kaki vasi niemajo s kuon se preguorit po sloviensko. Buj cajt gre napri, nimar manj jih bo. Buj cajt gre napri, buj bomo zaries te zadnji. Za kar se tiče osebnost vsakega človeka, zgubjamo tu šleutarije paš duo vie ki dost parložnosti, zauoj ki na znamo nucat cajta takuo, ki se gre. An za tuole smo samuo mi krivi. Kar me narbuj straše an žaluje, je pa, de za vsakega našega človeka, ki umarje, zgubmo no veliko bogatijo: njega spomine, njega znanje, štihjace piesmi, besiede, imena od hostieh an od njiv, izkušnje an duo vie še dost reči, ki obedan drug na bo mu zaluožt. Za vsakega Benečana, ki umarje, zgubjamo an kos naše zgodovine, an kos našega sveta, an kos naše dušice«.

Intervju s Claudio Salamant

Kdaj in zakaj ste začeli pisati?

»Mi je bluo nimar všoč napisat moje čustva an misli na papir. Sam začela čut veliko potriebo pisat za pustit kiek, kadar so se rodil moji otroc, ki so prihodnost. Zadnje lieta življenja sam zgubila kakšno osebo, na katero sam bla zelo vezana, ki s sabo je nesla puno znanja, ki če je bluo napisano. je bluo ostalo tle.

Čujem potriebo pustit sledi ... takuo da dielo, misli, skarbi, sanje moje an vsieh tistih, ki so živiel pred mano, bojo h nucu kajšnemu. Ljudje, ki so živiel tle (blizu Idarje an v celi Benečiji) so muorli puno dielat an potarpiet,

an ni glih, da vse tuole gre tu nič. Pisava je Luč sveta, je ljubezen, je trpljenje, je odpartost do družega. Pisava je rešitev pruoť nezanimanju, pruoť individualizmu, ki vederbava svet«.

Katera je vaša najljubša pesem? Ali obstajajo pesmi, ki si jih ne bi želeli nikoli napisati?

»Moja najljubša pesem je 'Il sabato del villaggio' od Giacoma Leopardija. Sem se jo navadla na pamet, kar sam imiela 12 liet, mi je stuorla zastopit, da je poezija pogled na življenje.

Pesem, ki mi je najbolj všeč med mojmi, je 'Jih ne vidim', zak čujem zaries, da (na kajšan način) obstajajo med nami osebe, ki so pustile tel sviet, tudi če jih ne vidim an nobedan jih ne vidi.

Ne, ne obstajajo pesmi, ki bi si jih nikoli ne želela napisat. Pisat za me je potriebno, ker me pomaga živiet, an mislim, da tuole velja za vse tiste ljudi, ki pišejo an so kiek napisal«.

Koliko je vplival na vašo ustvarjalnost kraj, v katerem živite?

»Prestor, kjer živim, vpliva zelo na moje čustva an na moje besiede. Prestori prestavljajo trenutke življenja. So pun spominov, pun stvari, ki parnesejo na pamet vse, kar si v njih doživel: barve, luči, zvoki, duh. Prestori so pun čarovnije, te pejejo v preteklost, v cajt, ki za nje se ni spremenil.

Jist sam preživela veselo otroštvo v Idarski dolin, brez skarbi, an tle se čujem par mieru, sigurna, varjena. Samuo adna rieč me mot an me diela strah: se bojim, da teli prestori bojo pozabljeni an se bojo zgubil v garbido an v host«.

Kateri pesnik/pesnica vam je najbolj blizu?

»Mene so všeč Srečko Kosovel, Pablo Neruda an Dacia Maraini. Narbuj so me všeč nepoznani pesniki. Večkrat se zgodi, da otroc v šuol napišejo zlo lepe pesmi, ki me storijo ostat brez besied«.

'De b' mogle besiede' – kako nam razlagate naslov zbirke?

»Besiede so bogatija, imajo veliko muoč. Besiede vežejo, iz besied se rodijo čustva, besiede nam pomagajo težave premostit. Bi bluo pru žalostno, če bi na imiel možnost guorit, poviedat, kar mislimo, kar imamo tu sarcu, če ne bi mogli nucat besiede, ki nas vežejo na prostore, spomine, osebe.

Prve besiede, ki sam čula, prve besiede, ki so paršle uoz mojih ust, so ble v mojim jeziku, ki za me je glasba, je prostor ... je vezan na zemljo, kjer sam zrasla an preživela mojo otroštvo. Je vezan na pravce, na dogodke, na čustva, na pjesmi, na skrbi, na dielo, na trud od vseh tistih, ki so živiel pried ku midruz. Kar pišem, besiede tečejo uoz mene an jist se čujem par mieru, lahna. Tenčas ki pišem, cajt zgubi njega muoč an niema pomena, zak pisane besiede ostanajo».

Mnogo vaših pesmi je posvečenih reki, predvsem govorite o reki "Idarji". Kaj pomeni za vas ta reka?

»Idarja je rieka, v kateri sam se navadla plavat, sam zapoznala postrove an rake, sam se odhladila noge, kar sam grabla senuo blizu nje, sam kamlje metala. Idarja je moje muorje. Idarja je muost med preteklostjo an prihodnostjo. Muoj tata se je zabavau dol po Idarji an sada moji otroc poliete hodjo radi plavat an se norčovat, Idarja je simbol zgodovine moje družine an cele doline, je an part od mene«.

V pesmi 'Otročjo srce' pišete: »... so oči srce, ki meje ne pozna«. V njej najdemo témo minevanja časa in problem meje oziroma srce, ki ne pozna meja. Kaj je za vas meja?

»Meja za me je trpljenje. Loči, oddaljuje. Mislim, da narbolj velika meja za nas, za človeka, je cajt, ki vsak človek ima v življenju, cajt za me je velik sovražnik, teče an za sabo skor vse znese. V mojem srcu čujem, da cajt se je ustavu, velikokrat ist se čujem, ku kar sam bla majhana, an se čudvan sama sebe. Mislim, da edina stvar, ki se ne spremeni s cajtam, so čustva an ljubezen. Čustva an ljubezen premostijo vsako mejo«.

Vaša poezija se zdi poezija majhnih stvari, katere téme precej spominjajo na italijanskega pesnika Giovannija Pascolija; to je vidno v pesmih 'Kar lupim krompier', 'Mruje' ali 'Magle', kjer opisujete to, kar včasih vsi spregledujemo. Ali se strinjate s tem, da so najmanjše stvari največje?

»Se strinjam, da minimalne stvari so najvažnejše. Mislim, da življenje je nimar prekratko, tud če je kajšankrat žalostno an težko, zatuo se spleča živiet z odpartimi očmi an uh za ne zgubit nič«.

Med beneškimi rojaki v Kanadi

DEJAN VALENTINČIČ

Tudi v splošni slovenski zavesti se vse bolj utrjuje zavedanje, kako posebej težke čase so v preteklosti, posebej zadnjih 150 letih, preživljali Slovenci iz Benečije. Skromna zemlja, ki je rezala le zelo majhen kos kruha je številne pognala po svetu, iskati boljši jutri. Tako danes po svetu živi kar desetkrat več Benečanov, kot v rodni Benečiji. Za največje beneško mesto na svetu velja mesto Thunder Bay v provinci Ontario v Kanadi. Večje beneške skupnosti, ki so se uspele organizirati tudi v društva so v Kanadi še v Ottawi, Montrealu, Torontu (skupaj s Hamiltonom) in Vancouverju (skupaj z Powell Riverjem). Zanimivo je, da za razliko od Kanade v Združenih državah Amerike ne deluje nobeno beneško društvo, čeprav so Nadižani in Terjani tudi tam s priseljivanjem puščali svoje sledi. Tako so se v Cleveland, ki velja za največje slovensko izseljensko mesto, kjer naj bi živelo kar okoli 80.000 slovenskih izseljencev in njihovih potomcev, že pred prvo svetovno vojno izselili številni Benečani in ustanovili tudi ansambel The Trinko Brothers.

Sam sem imel med štirimesečnem raziskovalnem obisku na Clevelandski državni univerzi v Ohio v ZDA priložnost obiskati tudi beneške rojake v Thunder Bayu, Ottawi in Montrealu ter tako splesti številne pristrčne vezi. V Clevelandu mi je uspelo najti le eno gospo, ki izvira iz Livka, se opredeljuje za Benečanko in še vedno govori pristno nadiško narečje. A ker v Clevelandu ni beneških društev, so pa številne slovenske organizacije (osem

narodnih domov, dve župniji, dve farmi, trije regionalni klubi, dve sobotni šoli ...) se je vključila v slovenska društva ter tam našla številne prijatelje.

Ko Evropejec potuje po Severni Ameriki se zave, kako zgoščena in prenasočena je v resnici Evropa. Moja pot iz Clevelanda v Thunder Bay je pomenila dolge ure vožnje po pokrajini, kjer človek skorajda ne sreča žive duše ob zdi se skorajda neskončnih iglastih gozdovih in jezerih. Thunder Bay, mesto s 100.000 prebivalci je edino večje mesto med Torontom in Winnipegom v Manitobi. Leži približno na polovici poti med obema, zato služi predvsem kot postojanka šoferjem in popotnikom za počitek pri dolgi vožnji. Mesto je v preteklosti prebivalce preživljalo predvsem z gozdarstvom in papirnatno industrijo. Tudi večina naših rojakov je prvo službo našla prav v gozdovih.

Benečani imajo v Thunder Bayu organizirano svoje društvo, ki ima letno dva dogodka: poleti piknik in spomladi banket, ki sem se ga tudi sam udeležil. Večerja se je kot vsako leto odvila v italijanski kulturni hiši Da Vinci in se je letos udeležilo 56 ljudi, kar je bil menda zelo zadovoljiv obisk. Predsedovanje beneškemu društvu je lani prevzel mladi Giani Domenis, ki želi poživiti aktivnosti in očitno mu to dobro uspeva. Člani društva so v Kanado prihajali vse do 60. let prejšnjega stoletja, večinoma izvirajo iz Nadiških dolin. Za prvo generacijo velja, da se večina nikoli pravzaprav sploh ni dobro naučila angleščino, medtem ko druga generacija še, nekateri tekoče, drugi s težavo govorijo narečje, mladi iz tretje generacije pa vse pogosteje poznajo le še nekaj besed, čeprav so nekateri še tekoči v domačem narečju, posebej takšni, ki so jih kot otroke pogosteje pazili stari starši. Se pa tudi tukaj spet pozna uspešnejša italijanska politika do diaspore kot slovenska, kar nekaj mladih se odloča za učenje italijanščine namesto slovenščine oz. beneškega narečja. Tudi pridobivanje italijanskih državljanstev je priljubljenejša kot slovenskih.

Udeleženci večerje so me medse zelo prijazno sprejeli ter bili veseli mojega obiska in zanimanja. Z mano so delili številne zanimive, pogosto tudi

zelo tragične zgodbe o izredni revščini v "starem kraju", ki je nad njimi visela kot Demoklejev meč in o težkih časih po prihodu v novo domovino. Besede je prevevala melanholija ob misli, da so njihove nekdanje domačije, kraj otroških spominov, kjer je včasih vrelo življenje, le še ruševine ali zapuščeni zidovi in nič ne kaže, da bi v te odmaknjene beneške vasi spet prišlo življenje. Pogosta pritožba novih znancev je bila tudi, da ko se vrnejo na obisk domov sami govorijo v domačem narečju, a jih doma nihče več ne razume, saj mladi doma govorijo le še italijansko ali furlansko. To jih zelo moti in žalosti. Kljub temu smo večer zaključili prešerno, nekaj starejših možakarjev je z navdušenjem ugotovilo, da poznam kar nekaj ljudskih pesmi ter prepevanje seveda ni moglo uiti. Mladi pesmi niso več poznali, a jih je vzdušje nagovorilo in so dogajanje vestno snemali na svoje telefone.

Kako pa je z identiteto in zavednostjo beneških Slovencev na tem koncu sveta? Lahko si mislimo, da težava, ki se je niti doma ne more rešiti, tudi tako daleč, kjer se pri posamezniku priključi še odnos do nove domovine, ne more biti preprosto rešljiva. Ko sva s predsednikom društva Gianijem naslednji dan še malo pohajkovala po mestu, me je ta povsod ponosno predstavljal kot »profesorja s Slovenije, ki je prišel včeraj na našo večerjo«. Sledilo je presenečeno vprašanje znancev, ali je tudi on Slovenec, da tega niso vedeli in nato odgovor: »Ne, jaz sem Italijan, ki govori Slovensko« (Giani tekoče govori nadiško narečje, ne zna pa knjižne slovenščine, niti italijanščine). Pri tem ni bilo nobene polemčnosti, ali "političnosti" izjave, ampak je preprosto takšno razumevanje njegovega izvora, »saj starši prihajajo iz Italije«. Glede na to, da je med člani društva tudi nekaj Furlanov, sem med pogovorom z dekletom mojih let, ko mi je povedala, da ona govori angleško in italijansko, babica pa z mammo vedno govori v »svojem narečju« vprašal, ali gre za slovenščino ali furlanščino (glede na to, da babica prihaja iz furlanske vasi). Odgovora ni vedela. Ko sem jo vprašal, ali se mogoče spomni kakšne besede tega narečja, da bi to sam ugotovil, se tudi tega ni uspela. Si pa želi obiskati vasi iz katerih izhajajo njeni predniki, mogoče bo to povečalo njeno zanimanje za iskanje korenin.

Starejši možakar, Gianijev stric, me je ta večer povabil, da naj naslednje jutro pridem v McDonald's, kjer se vsako soboto na kavi dobijo s »pravimi Slovenci«, kot Benečani pravijo rojakom iz osrednje Slovenije. Prijatelj Giani, mladi predsednik društva, je na to presenečeno odvrnil, da mu stric še nikoli ni povedal, da pozna kakšne Slovence v Thunder Bayu. Naslednji dan sem na srečanje seveda šel in med petimi starejšmi gospodi zaznal veliko grenkobe. Tudi precej Slovencev iz Slovenije je živelo v Thunder Bayu, prišli so delat v gozdove, kasneje pa si našli boljše službe tudi v drugih panogah. Imeli so svoje društvo in farmo, to je prireditveni prostor izven mesta. Sem sta prišla nastopat tudi ansambla Lojzeta Slaka in Slavka Avsenika. Pred Božičem in Veliko nočjo so jih obiskovali slovenski duhovniki. A od tega ni nič več ostalo, saj starejši umirajo, mlajših pa to ne zanima. Zaradi služb se tudi vse pogosteje selijo na druge dele države. Duhovnikov ni več na obisk, farmo so morali prodati, društvo pa zapreti. A interesa, da bi se lahko udeležili tudi prireditev beneškega društva pa med njimi nisem zaznal, še nihče ni nikoli šel na kakšno prireditev beneškega društva. To se mi je zdela velika škoda. Mojega obiska so se zelo razveselili, prinesel sem jim košček izgubljene domovine in zato tudi precej podaljšali svojo običajno kavo. Na koncu so me vsi prosili, naj še pridem, kar naslednjo soboto najraje naj pridem, se bomo še kaj pogovorili.

Razkošja tako dolgega postanka v Thunder Bayu si žal nisem mogel privoščiti, ampak me je že naslednji dan pot vodila naprej. Naslednje mesto z močno beneško prisotnostjo, ki sem ga obiskal je bila Ottawa, ki je tudi prestolnica Kanade. Tako kot Gianija iz Thunder Baya sem tudi mojo gostiteljico v Ottawa Carmelo Prinzo spoznal že v Benečiji, na mladinskem seminarju, ki ga organizira zveza Slovenci po svetu. Dinamika beneške skupnosti tukaj je precej drugačna od situacije v Thunder Bayu. Prva razlika je ta, da je Benečanov tukaj manj, zato tudi društvo ni tako aktivno (glavna duša društva je predsednica Amy Vogrig), ampak vse temelji bolj na osebnih stikih. Druga razlika je ta, da je v Ottawi manj Slovencev, ki

izvirajo iz Slovenije in zato stikov med obema skupinama sploh ni. Tretja razlika (ki je verjetno tudi delno zaslužna za drugo razliko) pa je, da je v kanadski prestolnici zelo močna italijanska prisotnost, del mesta se celo imenuje Little Italy.

Beneški rojaki, ki sem jih obiskal so mi pripovedovali, da so se praktično vsi priseljenci iz Benečije vključili v eno izmed dveh italijanskih župnij v mestu, tja so tudi pošiljali otroke k verouku, sobotni šoli italijanščine, številni so se vključili v pevske zборе ali druge kulturne možnosti. Inkulturacija v italijansko okolje je bila torej tukaj, v primerjavi s Thunder Bayem, veliko močnejša. Značilnost vseh beneških društev je sicer, da zaradi majhnosti ne zmorejo imeti svojih prostorov, ampak se ob prireditvah poslužujejo italijanskih kulturnih hiš (edino beneško društvo po svetu s svojo stavbo je v Buenos Airesu). Koliko pa obe skupnosti skupaj kulturno živita pa je različno od mesta do mesta.

Zelo zanimiva izkušnja je bil obisk pri Carmelini babici. Moj prihod jo je zelo razveselil, že dan prej je večkrat telefonsko preverila pri vnukinji, če si nisem slučajno premislil. Končno se je spet lahko z nekom pogovarjala v maternem jeziku. Na začetku me je sicer prepričevala, da se zagotovo ne bova razumela ker jaz prihajam iz Slovenije, a pogovor je takoj stekel in njena skrb je popustila. Z veseljem se je spominajala svoje rojstne vasi in otroške igre na vasi, ko so vsi otroci govorili le slovensko, manj veselo pa težka vojna leta, poveljno zdomstvo v Belgiji in nato pot v Kanado. Beseda je seveda nanesla tudi na njeno identiteto. Takole se je samoopredeljevala: »Ja ne vjm, mi smo bli doma z Italije, gore z Benečije, ma smo goworil njeni podobnega ku jugoslavo, smo se šele pole naučil taljansko. Tudi žlahto smo mjl tm u Jugoslaviji«. Poleg naju s Carmelo je bil na obisku pri babici tudi Carmelin prijatelj, ki je priseljenc iz Indije. Po dveh minutah poslušanja je babico prekinil: »Ne ne, ampak to je slovensko kar vi govorite, torej ste Slovenka, le rojeni ste bili v Italiji. Vi ste Slovenka iz Italije«. Kot neobremenjena oseba je torej takoj povezal dejstva in razumel družbeno situacijo

v Benečiji. A babica ga ni razumela, kaj ji je govoril, to je bilo zanjo prezahtevno.

O tej tematiki sva se zelo zanimivo pogovarjala tudi s Carmelo, ki jo je babičina pripoved znova ganila in zbudila željo po še boljšem poznavanju korenin. Povedala mi je, da je to, da so beneška narečja pravzaprav del slovenskega jezika naučila na mladinskem seminarju v Čedadu. Njeni stari starši so vedno rekli le, da govorijo v dialektu in vedno je mislila, da gre le za zelo zapleten italijanski dialekt. Že njeno mamo, pa tudi njo so namreč poslali v sobotno šolo italijanščine in jezik tekoče govori, nikoli pa se niso trudili, da bi se naučila tudi beneškega narečja. Spomni se le priložnostih fraz kot je na primer »Genji sada Bepino, genji«. Stara starša sta se sicer med seboj pogovarjala izključno v domačem jeziku. Babica je odločitev za učenje italijanščine, ne pa slovenščine utemeljila v uporabnosti jezika. Carmela mi je povedala tudi, da doma ni nikoli slišala o vsem preganjanju, ki so ga bili starši deležni v stari domovini. Ko je o tem izvedela na seminarju v Čedadu je doma babico to vprašala in ji je vse grozne zgodbe potrdila, kar jo je zelo prizadelo. Prizna, da jo je malo sram, da beneškega narečja ne zna. Pravi, da je bilo v družini vedno prisotno, a premalo da bi se ga lahko naučila, danes, ko je živa le še babica, ki živi uro vožnje proč od nje pa ne ve, kako bi se s tem spopadla.

Zadnja beneška skupnost v Kanadi, ki sem jo obiskal, je bila v Montrealu. Provinca Quebec je res posebnost znotraj Kanade. Francoski nacionalizem prodira iz vsake špranje in obiskovalec takoj izgubi simpatije do njihovih teženj po samostojnosti. Zanimiva je bila miselna primerjava s Škotsko, argumentacija in ozadje istega končnega cilja sta diametralno nasprotna in ne čudi, da se Škoti ob njihovem referendumu niso razveselili obiska quebeške separatistične stranke, ampak so jih prosili, naj se ne vtikajo v to. V Quebecu je vse utemeljeno na skrajnem zavračanju angleških soprebivalcev, odklonilnem odnosu do priseljencev in domnevni ekonomski škodljivosti biti del Kanade (čeprav statistike tega ne potrjujejo). Tudi turist

pogosto ne more dobiti informacij oz. pomoči v angleščini. Francoščino varujejo preko “jezikovne policije”, kjer so le francoski napisi dovoljeni (celo zaželeni), če pa se kje pojavi le angleški napis sledi kazen. Kot priseljenci so tudi beneški Slovenci in Slovenci iz Slovenije čutili drugorazrednost, tako je bilo na primer otroke prepovedano vpisati v francoske šole, ker so bile te rezervirane za francosko govoreče otroke, ampak so jih lahko vpisali le v angleške šole. Nato pa je nenadoma prišlo do drugačne politike in je postal vpis v francoske šole za vse otroke obvezen, da je družina sploh lahko ostala v provinci. Tako so se številni priseljenci (tudi iz Benečije in Slovenije) raje izselili v druge dele Kanade. To pa je oslabilo obe skupnosti, ki nista več tako močni. Danes v Montrealu živi še približno 300 slovenskih družin, ki se združujejo v župniji sv. Vladimirja in z župnijo povezanim društvom. Obstaja tudi beneško društvo, a zaradi manjšega števila članov tudi tukaj vse temelji bolj na osebnih stikih. Vse težje je organizirati redne društvene dogodke, saj je udeležba vprašljiva.

Zelo zanimiv je bil pogovor z mojim stikom v Montrealu, mlado Sophie Predan-Chauvin. Čeprav je le njena mama Benečanka tekoče govori tudi narečje. Povedala mi je tudi, da pri njih doma nikoli ni bilo dvoma, da je to slovenščina. Zaznati je bilo tudi več interesa za stike s Slovenijo in tudi trdno odločenost ohranjanja identitete. A ob tem se realno zaveda, kako težko je to in koliko truda zahteva.

Vsaka izseljenska zgodba je nekoliko drugačna, a vse imajo tudi določene skupne točke: življenje takoj po priselitvi ni bilo lahko, trdo je bilo potrebno delati za preživetje. Prva generacija vse življenje pogreša prvotno domovino in čuti domotožje. A tudi ko pridejo domov jih to ne umiri in osreči. Kraji so se spremenili in tudi življenjske poti mladostnih prijateljev so šle po svoje. Pogosto pravijo, da se jim zdi, kot da bi prišli domov v drugi kraj. Pri drugi generaciji takšne čustvene navezave seveda ni več. A večina se jih še zanima za rojstne kraje staršev in se radi vračajo “domov” na obisk. Jezik in kulturo še poznajo, a na vrhuncu življenjskih moči morajo prav to

pustiti ob strani, saj izobražanje, zaposlitev in ustvarjanje družine zahteva celega človeka. Po 45. letu starosti pa se običajno želja po ohranjanju identitete spet okrepi. Za tretjo generacijo je značilno, da so nekateri že povsem asimilirani v večinsko okolje in želijo priseljski izvor prednikov čim prej pozabiti (to se včasih zgodi tudi že v drugi generaciji). Druge pa to zelo zanima, iskanje korenin je zanje še veliko bolj pomembno in zanimivo, kot je bilo za njihove starše. Zagotovo ne bodo vsi potomci izseljencev iz Benečije ohranili svoje identitete, a nobenega dvoma ni, da jo velik del bo. Stiki z njimi pa so velika obogatitev tudi za Benečijo.

Moj oče, rudar čez mejo

DANA IVANČIČ

Oče je bil rudar v rudniku svinca in cinka v Rajblju (Cave del Predil) celih petintrideset let.

Upokojil se je leta 1966. V jami je delal že pred drugo svetovno vojno. Tedaj smo bili še pod Italijo do leta 1943. Med vojno je bil interniran v nemško taborišče Dachau, od koder se je vrnil živ z božjo pomočjo in s pomočjo zaveznikov. Primorska je bila priključena k Jugoslaviji šele jeseni leta 1947. Tega leta se je oče poročil in v Bovcu ustvaril dom. Ker dela v domačem kraju ni našel, se je vrnil v Rajbelj v tamkajšnji rudnik in nadaljeval delo zračnega inštalaterja (tubista) v jami. Čez teden je bil nameščen v nekakšnem samskem domu, v kasarni, kot drugi rudarji iz naših krajev. Domov je prihajal ob sobotah popoldne z avtobusom. Ob nedeljah popoldne pa se je na delo vračal. Do Loga pod Mangartom je šel s kolesom. Kolo je oče parkiral pri prijatelju v Logu in potem se je skozi tunel z vlakcem prepeljal na italijansko stran prav do Rajblja – skupaj z drugimi rudarji tostran meje.

Sobota je bila zame najlepši dan v tednu. S sestro sva tata vsakič pričakale na avtobusni postaji na trgu. Kosilo ga je že čakalo in mamin topli objem. Mene pa je seveda zanimalo, kaj se skriva v nahrbtniku. Vedno je bila za naju s sestro v stranskih žepih čokolada ali druga slaščica; v nahrbtniku pa je bilo sadje in druga hrana. Mama je dobila vselej še kavo.

Nahrbtnik je bil sicer prepoln perila za oprati. Pogosto je prinašal še druge stvari, ki so mu jih naročili sorodniki ali znanci. Pri nas v Jugi je marsičesa

primanjkovalo ... Sprva po vojni – tega se spominjam po pripovedovanju domačih – je bila kriza, stvari so bile ‘na karte’.

Mama je pravila, da so pred trgovino v Bovcu čakale žene v dolgi vrsti celo noč, da so prve tri srečnice mogle kupiti likalnik, saj so bili naprodaj le trije kosi. Ostale pa so kupile, kar je še bilo naprodaj artiklov ...

Tudi oče ni mogel čez mejo prinesiti več, kot so velevali predpisi, saj so jih cariniki strogo pregledovali. Marsikdaj so jim zasegli blago in jim še zagrozili s kaznijo.

Mama je imela še osem sester in brata. Najstarejša sestra je odšla z možem v Ameriko in od tam pošiljala pakete oblačil za številno družino domov. Vendar so ti paketi romali na tetin ali očetov naslov v Rajbel v Italiji, saj bi doma v Jugoslaviji plačali visoko carinsko dajatev. Oče je potem vsaki teden nekoliko stvari iz ameriških paketov “prišvercal” med svojimi umazanimi rudarskimi oblačili, ki jih je prinašal za oprat domov ob sobotah. Vendar so mene in sestro najbolj zanimale sladkarije in igrače, ki sva jih takoj našli. Oče pa je naju opazoval in se je veselil najinega otroškega čebljanja.

Tako sva nekoč dobili celo punčko in medvedka, ki sta prepotovala dolgo pot čez lužo.

Kakorkoli že, moje otroštvo in mladost sem doživljala kot srečno danost v ljubeči družini, v skromnem a toplem domu. Škoda, da v tistih letih ni bilo organiziranega prevoza, da bi se oče lahko vračal z dela vsak dan. Je pa bila nedelja za nas vselej praznik Gospodov v pravem pomenu besede. Po maši je sledilo skupno kosilo. Popoldne pa se je oče že odpravljal. Nekoč mi je v spominsko knjigo narisal rudarja, ki vrta v steno jame, pod risbo pa je napisal: »Trd poklic rudar biti, v temnoti kruh služiti!« Kadar sem pogledala te vrstice, mi je bilo hudo pri srcu in solza je polzela po licu. »Ubogi tata!« Še dolga leta so bile na meji z Italijo stroge kontrole. Poznamo tudi na tisoče zgodb, kako so bili naši ljudje iznajdljivi, ko so potrebovali kako stvar, katera se je dobila le tam čez mejo. Zdaj se nasmejimo tem dogodivščinam s srečnim koncem. Takrat pa je bilo tako resno, da ti je na prehodu čez mejo kar sapo jemalo. Ko smo šli na italijansko stran meje smo trepetali,

kam skriti denar. Nazaj grede pa zopet strah, da nam ne dovolijo prinesti, kar smo kupili. V sedemdesetih letih, ko smo že imeli fičkote ali jugote, smo se vozili v Čedad, Čento in Trbiž po nakupih. Kupovali smo cenene stvari, največkrat kar na 'trgu'. Bili smo z vsem zadovoljni, posebno mladi, ki smo radi barantali za modne kose oblačil in obutve.

Čas pa gre naprej in naprej. Slovenija se je osamosvojila, postala članica Evropske unije in Nata, dobili smo Evro. Meje so odprte. Moj oče žal vsega tega ni doživel.

Vse se spreminja, spomini ostajajo. Zlasti tisti lepi.

Naši otroci se čudijo, ko jim pripovedujem, kako je pri nas primanjkovalo kave, banan, da smo imeli par - nepar dneve, ko nismo smeli voziti, da smo plačevali bencin z boni ...

Vnučki pa sploh ne verjamejo pripovedim, saj je sedaj vsega na pretek, kamor se oko ozre.

Ko sedaj gledam na ekranu begunce iz Sirije in drugih dežel, ki se kot deroče reke valijo proti 'obljubljeni deželi', se sprašujem, ali se zgodovina preseljevanja narodov ponavlja. Je sen o boljšem življenju, kjer se cedita med in mleko? Sen korenini znotraj in vztraja v upanju.

Zato mir in dobro vsem ljudem na svetu!

Ena lepa pravljica

JOŽICA STRGAR

An dugi jezik san videla donas du tisti butigi, ki predajajo mesuo, ji pravejo mesnica. Ma takuo ki morejo naj jo kličejo, zame je dobro, de tu nji predajajo mesuo za župo an tiste kar nucam.

Pravejo, de se ga na smie vič jest, telega mesa. Mi se store smejat zak pari, de je ku tkaj liet nazaj, kar smo tle v Jugoslaviji miel fabriko, ki je strojila mlieko v prahu.

Tekrat so naše kumare trucele, an mene, ki sem ratala na frišno mat moji čečic, de moje mlieko nie dobro, de niema zadost soštanc, de muoram nucat tisto prahovo.

Ma tekrat je zauriela beneška kri moji mater an jo j' lepuo podučila an mene.

»Vsi moji otroc, je jala, so zrasli go na sisu an tala bo. Če ne, je pa krava gu štal!«

An je paršu teremot, mene je ucjefu strah an je šlo mlieko. An naša Sivka gu štal je zredila mojo ščico: an part mlieka an tri parte uode. Zmieram vič mlieka an manj uode, pa je bluo.

Donas je šla tista fabrika, an hrovaška, deleč proč. An je “moderno”, de je sis od matere an nje mlieko narbuj zdravo. An pridne mame majo otročiče lepe, zdrave.

An glih takuo za an par liet bo za mesuo.

Oh mama moja, san napisala takuo na duzim, ku de bi šla par nogah cje v

Tarbi an nazaj. Na znam an na znam odriezati an na kratkim poviedat, al napisat.

Mi je takuo gorkuo, kar moja Lucija Trusgnach od Kd Trinkka al pa moja Karla Kofol go z Muzeja v Tminu, kiek napišejo, znajo tu par besied napisat puno puno.

Ma mi se pari, de an one berejo rade moje reči, podolgem in počeriez.

Ja, san začela s tistim velikim dugim jezicam gu mesnic, san ga jedla ta na ni ojcet. Je dober, so mi ga upartil go na tont ne dve vierice, flete. Ah, kulko liepih besied za dve rezine govejega jezika, ma na tontu nie biu vič bednemu podoban, je biu samuo "dobar" jezik. Se nie videlo, al je od praset, al je od muša, junca, takuo na uoč je samuo pisalo, čega j'. Jezik, però, kar ga nieso skuhal, osolil, olupil, je biu goveji jezik, se ga j' videlo.

Z našim jezicam je glih takuo. Dieľamo z njim ku svinja z miehan, ga zašpotavamo, ga na guormo vic ku je potreba, naš beneški jizik, naše narečje, je skuoz cajt gor na uoz basu niemške, furlanske, ungareške, hrovaške an še duo vie kake besiede.

Skuoz lieta se j' kera razbasala an druga nabasala. An tuole je biu "šugo" tle v moji Sloveniji, bi jal par starem "toč".

So te Benečani pošijal »čje v moda« ... So ti jal, de maš lip "gobac", tle par nas ma gobac krava, žvina, aldje imamo "obraz", ma lih zarad takih besied, ki se zgublajo je biu beneški jezik nieki posebnega.

»Štakanje se štaka,« je jala Lilijana Stulin, go na televižionu Ljubljana. »Če se na zastope, ka cje reč, naj se pride gor od tod tle tode tu kako "oštarijo" al "agriturismo", al pa na Burnjak ga jest.«

Takuo je tuole. Je prou, de se go na naš uoz dolože kaka besieda taz bukvi, takuo ku kor, ma na pozabimo, de je vsako narečje posebno, de gre na lohnim uon z ust zak je toje, si ga vajan. Lete same besiede po luhtu, jeh nič na ulječe nazaj.

O teli ljubezni do mojih korenin, ki se pledejo od Dreke, Dubenjega go

na Livške Ravne, v Hoste an na Komrieške, san tiste sabote pravla adni mladi čeči taz Amerike (iz Univerze Michigan State), ki san jo zapoznala du Furlaniji.

Je paršla tu Talijo ku študentesa, de se navade nomalo go miz vino telijan-ske zak, mi se zdi, de j' jala, de j' profesor tu Amerik doma s Talije bil ponosan na njega koranine, mi se pari. An je njega študentam rakomandavu, parporočavu, de pridejo dol tode.

Samuo triindvajst liet ma tala mlada bardka čeča, ob nedeljah sama du kuartierje. An sam jo povabila za mano damu za konac tiedna.

Do tekrat je buj malo čula o moji Sloveniji, o našem vinu, o naših Bricah, ki strojejo zlato vino, zlato rebulo ...

An popudan san šla po njo an sma naredle an kolač, de bi tu an popudan puno videla, sma šle čez Brda v dolino an po Soči gor do Svete Lucije, čez Volče go na Kolovrat gledat Muzej ta uone od prve svetovne vojske, go pruo Matajurju, de pogledamo še kak muzej.

Ma nie bluo bednega doma glih tist dan. Zatuo sma šle pit no kafe gor h mojim "Ruončanam", muoj fajmošter an njega brat Zuanella, ki so ku moji strici.

Bednega ta doma, ma sma potukla go na vrata od "Petra". Oh, kako veseje, suze tu oči, zak sta lohno govorila po merikansko; Petar je tam ankrat di-elu an še zmieram še more zguorit.

Nazaj grede sma šle čez Livk an damu. Sma šle v vas h "oženjeni lipi". V Topoluove nie bluo cajta. An sam ji tolo pravco o teleh livških novičah zaklenila tu sarce.

Ga na more zabit, na more zabit, de sma šle vsaj trikrat z Italije v Slovenijo an nazaj. Dvie daržave, tkaj konfinu, adno sarce an jizik.

Se j' dobro ostrašla, kar se j' an mož, ki stoji go nad mojo hišo, dobro ujezu zak mu je odgovorila po merikansko. Jo j' zamenju za mojo Lano, ščico od moje hčere, ki kar sam zaviedela, de ji je malo podobna, se nie maj v nje življenju srečala z no pravco, ki se ji porče jezik an ki zauoj njega se duo ujeze.

»Inmezin, inmmejzin« je dielala.

»Grem dol, je jau, an povijm toji noni, de na znaš vič po naše, a te nie špot?«
San bla rada, an če san se nomalo ujezla ta nanj, de vie, de moja hči bi na
maj zabila nje jezika, nje koranin, zak ji je nje mat tu zibijlo dala tolo doto.
Nie mogla zastopit, ka dielajo narobe moji Benečani, ki čejo ohranit njuh
narečje, jezik, kulturo.

»Wai? Wai?«, je bluo nje vprašanje.

Bi blo treba vprašat kerega družega, moja ščica, zak zdrava pamet na more
zastopit, kaka "bomba atomica", kak perikul je lohno jezik.

Tkaj aldi zapoznat, Slovinju, tkaj reči videt tu an popudan je bluo vse an
postcard, na cartolina, parjazneh posebnih je jala, je biu muoj šenk nji, de
ponese za sabo moje dvie identitete.

Se niesma vič videle, na žalost, samuo čule, kar je šla. Ma mi je par mojih
poznancah pustila no rieč, je jala, an mikin spomin.

Bluo je pismo.

»Na, san jala, sa se že poguorim po angleško, ma na bom zastopila telega
nje pisanja.«

Odprem, an zagledam.

»Jožica, hvala. Hvala, da si me pelja na vašemu domu ...«

Mi je padla karta do na tla an so me oblile suze.

Po moje, po sloviensko mi je pisala takuo, ku je rivala zastopit strica "go-
ogla".

Šenk? Spomin? Bogatija za moje sarce.

Za zastopit, kaj rišpet, spoštovanje, triandvajst liet ma tala ščica meri-
kanska, ki ma deleč nazaj an puolske koranine, se mi je zahvalila po našim,
po mojim, po slovensko.

Je pisala: »Hvala Bridget,« an blizu narisala srček.

Je napisala ona mene.

Hvala Lucija, zapišem ist tebe, zak vse kar s pajčuno veže moje dielo par
kolendarju od Trinka zahvalem tebe.

Hvala Jožica.

Nasmeh je vezava

CLAUDIA SALAMANT

Drievje zgubjajo perje, magla vse skriva, rahli daž pada, 'umidità' gre tu kosti an me pretrese. Pogledan oku mene, host ima tople farbe: ardečo, armeno, oranžno, arjavo. Zad za vrat je marzla an tamnena zima, ki parhaja.

Moje oči se ustavejo na adni briezi. So mi pru useč brieze. So vesoke, imajo srebarno deblo an perje v obliki majhanega srca. Brieza je skor naga, je ostalo samuo malo perji na koncu viej. Zdi se, de se daržjo z vso močjo na vieji, za ne past na tla, pa ... priet al potle, padejo vse an tiste buj močne.

»Priet al potle vse pride h koncu!«, je pravla moja nona, »an življenje usa-kega človeka!«

V nedeljo, 19. luja 2015, malo miescu nazaj, je za nimar zapru oči muoj tata. Na hitro je pustu tel sviet an vse nas. Za anj je zapihu močan vietar an ku no šibko pero je deleč odplu.

Muoj tata je biu navaden človek, je ljubu življenje, družino, navuode, dielo, parjatelje, lepe farbe sveta, lepe stvari, lepe kraje. Je ljubu svojo rojstno vas Salamant, riekó Idarjo, host, an drievje ...

Tata se je rad posmejau an mu je bla useč vesela družba. Njega nasmeh je nucu za pozdravt, kar je sreču kajšnega po pot, ga je nucu za začet guorit, za pohvalit ... an za pokregat. Nasmeh je bju zanj vezava z družmi, z ljudmi.

Je pru ries, vse pride h koncu priet al potle, samuo vezave ostanejo za nimar. Kajšankrat mislin, de naše življenje je ku pot v magli an za se ne zgu-

bit gledamo ušafat kajšan znak, kajšno vezavo, ki nan povie, kje smo an kan muormo iti ...

Če mislin na tat, se mi parkažejo njega nasmejan obraz an njega modre, čiste an bleščeče oči.

Sedmo oku velike mize. Smo finil jest kosilo. Nas je dost. Je nedelja. Tata je povabu kajšnega parjatelja an je zlo veseu, zak kupe se spominjajo na zabavne trenutke dol po Idarji.

Idarja je muost med preteklostjo an prihodnostjo. Idarja je simbol moje družine an družin cele Idarske doline. Idarja je rieka v kateri san se navadla plavat, san zapoznala postrove an rake, san ohladila noge, san kamje metala. Takuo je bluo za mojga tat an sada je za moje otroke.

Pru na Idarji je on preživeu najlepše trenutke, ku ist, ku niega navuodi. Tata je poznu usako skalo, usak verin, usak kanton Idarje. On an niega parjatelji so hodil cele popoldneve dol po nji.

Kar tata je biu majhan na Idarji je bluo puno malnu, ki so mliel sierak an ušenico. Tekrat otroc so pomagal te velikim. Popudan po šuol se je zgodilo, de so muorli nest sierak mliet v malin gor na Melin. Gor na Melin je biu an mlinar zelo zabaven. Je imeu rad otroke an če oni so mu dielal dušpiete. Vič ku kajsankrat so se skrili an so jabke metal ča v vrata. On je hodu uon gledat oku an oku malna za jih usafat, tenčas moka je šla pouserode an on je muoru gor s tli jo pobierat. Kar otroc so bli pridni, mlinar je napravu pogoujko. Je prašu usakega, naj parnese ki ta od duoma: cukur, jajca ... Kar je finiu mliet, je mlinar napravu an dobar fancel (sladka čvrča z moko) an otroc so imiel njih pogoujko, fešto. An tist fancel je muoj tata navadu napravt an navuodan.

Ankrat so šli plavat du Idarjo. Je bluo poliete, je bluo gorkuo an se je stalo pru dobro tu uod. Kar naenkrat se je začelo oblačit. Je garmielo gor pruo Meline; na koncu doline nebuo je bluo pru črno. Je začelo daževat, usegkih tata je ostu tu uod an je gledu ribe z rokan lovit.

Njega parjatelj Nino je biu na skal an je čaku, de mu varže kajšno postrovo. Tu an par sekundu se je uoda uzdignila, je paršla pouonja. Tata je začeu plavat za se parbližat skal. Uoda je bla previč vesoka an močna. Niega parjatelj mu je spregnu dno vjejo. Tata se je parjeu za njo an se je spliezu na skalo. Nino mu je dau roko an ga je veulieku uoz uode.

Blizu Idarje so ble majhane vasice, ki sada so prazne an tud hiše na samin, ki sada so podarte. Skaraboc je an prestor sada zapuščen pru na Idarji. Atu je živiela na velika družina.

Marjeta je imiela puno otuok an je gledala preživiet, kuo k' je mogla. Je dielala kontraband. Je uozila čez Idarjo žvino (krave, teleta) an cigarete an potle jih je tle v Italji predala.

An dan je bla že parpejala krave na našo stran Idarje an je zagledala financote, ki so se ji parbližal.

Je začela uekat ča v hčero: »Ah, pru barka si, se ne moren pru nič nate zanešt! San mislila, da boš pazla na žvino, pa če niesan bla tle paršla, tele naše krave so ble utekle, duo vie kam!«.

Financot so mislil zaries, de tiste krave so ble nje an ji niso nič jal.

Marieta je nosila an cigarete čez Idarjo. Pod šaroko krilo jih je skrila, jih je zašila z batonico na an trak. An dan je paršla na dogano Gor par muoste (Ponte Clinaz), so jo ustavli financot, ona je stopnila dol z bičiklete, jih je pozdravla, je jala an pokazala, da niema nič an oni so jo pustil iti napri.

Nomalo metru buj napri, Marieta se je pozabila na cigarete. Je uzdignila gor krilo an je skočnila na bičikleto. Takuo, brez tiet, je pokazala financotam vse škatle cigaret, ki je bla paršila pod krilo. Tekrat so jo ustavli an vse cigarete uzal.

Tiste cajte je bluo pru težkuo ljuden, ki so živieli na dveh strani Idarje. So bli parjateljji, sorodniki, tud bratje an sestre, niso mogli nosit, kar so tiel čez rieko, ki je bla meja an jih je ločila.

Sada je pru lepuo hodit, skakat, plavat od adne do druge strani Idarje brez se bat.

Tele an veliko drugih zgodb z nasmejanin obrazam nan jih je tata pravu. Šele iman tu ušes adno od te parvih pravc, ki mi jih je tata navadu an ki nomalo 'smardi'.

Nan je pustu veliko bogatijo: vezavo z rieko, z dolino, s hišo, s parjateljjan, z ljudmi.

Tata je znu se posmejat tud če suze so sil'le uoz oči an tu sebe je biu žalosten. Njega nasmeh bo nimar živeu v moji pamet, ku njega velika ljubezen. Nasmeh an ljubezen so višno dušica, ki nikoli ne umre. Ljubezen je muoč, ki darži perje na vieji.

Spomini parve ujske Bepcja Cekovega

STEFANO TOMASETIG – DORTIH

Kar moja mama, Andreina Cekova, je imiela parbližno moje lieta, je biu ostu še kajšan tle par nas, ki je preživeu te parvo ujsko an se je lepuo zmislu na njo an lahko kiek poviedu. Pru zatuso, ki takih prič je bluo nimar manj, jo je župan Bonini pošju, njo an adnega nje parjatelja, po usieh vaseh Garmiškega kamuna guorit s te starin, za jih prašat njih spomine, priet ku bi se zgubil za nimar. Telo dielo, lepuo prepisano, duo vie kan se je zamešalo tan na Kamune, pa ist san riešu manjku tiste, ki mama an nje brat Romano, so bli tekrat napisal od spominu njih oci. Mama an stric Romano sta mi poviedala, de vse kar je zapisano je sama resnica. So reči, ki so lepuo poznal, zak jih je puno krat pravu njih ocja, Bepo Ceku. Tekst san pustiu napisan, takuo k' je biu tenčas. Kjer guori od nona, pride rec, de je biu Mateuž Ceku, muoj nono bis rojen lieta 1874, kjer guori od tata, pride rec, de je biu pa muoj nono Bepo, ki se je rodiu 19.9.1903 an je umaru 1.1.1979.

»Pred 24. majan, Taljani so imiel njih 'Quartier generale' tu naši izbi, v Cekovin hrame, v Malin Garmike. Jih je komandieru an kapitan. Od začetka sudati, ki so bli venč part od južne Italije, so ušafoval še cajt za runat 'serenate' garmiškin čečan. Kar nieso viedel, kuo zamujat cajt, so tud pomagal riezat an kopat zemjo Garmičanan an Plačanan, posebno te potriebnin, sa so bli skor vsi kmet tan doma an tuolega vajeni. V tistin cajtu, ki sudatje so bli gu Garmic, so bli preril tu krasu tud an kos poti ta od korita do staze, ki peje v Platac, za no malo olajšat življenje vasnjanan.

Sudati an judje so se bli dobro parvadli mešat njih življenje an velikih zmot se nie zgodilo, čelih našin puoban nie dost šmekalo, de teli sudatje so pre-
vic cajta imiel za 'njih' čeče motit.

Pa kar tombetjer je zagodu 'allarme', vas bataljon je muoru na naglin se napravt an se hitro pobrat na front za rinforce. Puno od njih so kled an preklinjal, an dan družemu so se pravli: "Te parva kugla bo moja!". "Ne, te parva kugla bo moja!"

Druz so pa jokali an obupno se sprašaval: "Duo vie, če se varnemo odzat!". An na žalost tuole je ratala resnica, sa potle se je zaviedlo, de je biu zaries vas tist bataljon uničen.

Tist dan, k' so šli pruoť Kobaridu, mul so imiel težko stazo za pohodit. Glih atu, kjer je bluo korito v Malin Garmike, med Drejovo an Pičulnovo hišo, an mul se je strašnuo prevargu, an za njin se je potačila tud kana od kanona, ki je bla njega brieme.

Že priet ku je ujska začela, so se po usieh vaseh puno predajale barigle vina. Zlo hnuću za preživiet je biu kontraband, narpiet s Kobaridan an Liucin, pa še davja do Tolmina so hodil parnogah an nosil na ramanah barigle vina, jabuke, maslo an jajca, zak so jih lepuo placjoval.

Druga rieč zlo pomembna je bla, de tan po te kri so lahniejš ušafaval tabak za kadit an su, ki so tud zlo manj koštal, ku tle. Vse tuole so predajal na targe al pa po butigah an ošterijah.

Kar so imiel iti kontrabandavat, so se odpravjal od duoma že zjutra, zlo zagoda. Priet so se pa arspartil po skupinah. Te, k' je šu napri, je potegavu nimar vic sudu ku tisti, ki so bli odzat, zak so vsi lepuo viedel, de je bluo narbuj nagobarno bit te parvi, atu spriet. Je bluo trieba imiet stuo oči za se na stuort omerkat an vse kup tu nič zavriec.

An dan, kar je bla že ujska, je šu kontrabandavat barigle vina an naš nono Mateuž, k' je meu 'pizzo' an moštacje. Go za Konauc so jih ustavli Prajzi. Naš nono jih je prosu, naj ga puste iti na svojo potrebo, de nie mu udaržat, takuo je biu ustrašen. "Samuo za an minut," jih je prosu. Še bruoazar, de so ga pustil iti cja za an garem an takuo je samuo počepnu, glih za jin dat zastopit, pa brez dol potegniti bargešk ... an naglo je začeu letat vic ki je mu, tka de jin je uteku.

Ku j' parleteu damu, parvo rieč se je naglo na golo obru, sneu tist 'pizzo' an moštacje, ki je takuo daržu za nje! An potle je skočnu tu pastiejo, ku de b' na biu še ustu tisto jutro.

Malo cajta potle so paršli Prajzi v Mal Garmak an so poklical vse vasnjane go h koritu. Atu so prašal, če tu vas je živeu an mož s 'pizzan' an moštacji, pa obedan ga nie predau, ošpiju. An takuo golega, Prajzi nieso zapoznal, de je biu glih on tist, k' jin je biu uteku, čelih je biu cieu cajt ta pred njin an so le gledal tu anj.

Judje so se gledal parpommat, takuo, k' so mogli. Žene so uodo an hrano nosile na front. Sudati so jo nucal ne samuo za žejo potalažt, pa an za pomraznit kane od mitralji.

Kajšni so uozil darva go h Petarnielu, za jih predajat. S telin darvan so pekli kruh za sudate na frontu. Taz Sauodnjega so nosil predajat 'šnaps', takuo, k' so pravli Prajzi. Je bluo žganje, al pa aniče, za dat kuražo sudatan.

Sudati so imiel an velik akampament dol na Vodopiucovi planji, an po sanožetah dol Pod puojan. Zauoj, ki po sanožetah je bluo starmuo, kjer so tiel zgradit barako, so muorli skopat za narest an parložen plac. Takuo so ostale majhane planje po telih sanožetah, čelih sada se jih ne vide vic, zak je vse zaraščeno.

Tele sudate je komandieru an Maggior, Guido Moltedo, sa je ostalo njega ime na korite, ki ga je stuoru zazidat tu dore Vodopiucove hiše.

Tle tode so ble retrovie od kod so pošijal pomuoč na fronto. Dokjer sudati so bli tle, so zaries lepuo stal, so imiel usega za jest. Blaguo nie manjkalo, so ga parnašal še s kamjonmi. So imiel tud puno mulu an so uozil kanone z romanjuolskim uolan, tisti veliki, bieli, z velikim rogmi, ki jih nie bluo ankul priet videt tle tode.

Ankrat se je biu obarnu du rieko an kamion pun usenične moke, k' je bla namenjena v Petarnel. Tale novica se je naglo razglasila an od vsieh garmiških vasi so letiel du dolino za pobrat vse, kar je bluo moc rešit. Mokre žakje so nesli damu, moko naglih tu pec ložli, takuo k' je bla, brez fece, an potle jo sniedli, ku de b' bla pinca. Sa je bluo buojš ku nič!

Naš tata, k' je biu an poberin tenčas, je nosu du akampament dol Pod Puoja zamenjavat sadje an sladke pinčice, ki so jih doma pekli.

Za lon so mu dajal kajšan sud, al kiek družega pa narbuj pogostu tabak. Tabaka nie manjkalo an zauoj telega je tud Bepo začeu kadit, čelih je imeu samuo 13 liet.

An puob go z Velikega Garmika, k' nie meu nič za jest tan doma, je biu takuo pogostu dol par sudateh, de so mu bli šenkal še adno njih kapuzo, ku za rec, de je biu ratu malomanj njih. Od tekrat, dokjer nie umaru an šele potle, so ga nimar klical 'Buf'er', zak kapuza je bla od fantu, ki se vie, so jih klical 'fanteria buffa'.

Do na Bieli uod je biu an velik balon areostatik an glih ku na majhana mongolfiera je imeu parpeto no veliko pletenico.

Usak dan, nimar ob tisti ur, so storli adnemu sudatu se not nabasat, so spustil balon, ki so ga daržal z varcmi, an ga spustil počas v luht za gledat, ka se gaja na frontu.

Malo aroplanu je letalo tle tode, takuo samuo tel balon je mu dat možnuost videt, ka ratava. Pa ku Prajzi so ga zagledal, de je biu v luhtu, so začenjaj strejat pruot njemu. Takuo Taljani so ga muorli počas počaso dol na tla povlic. Nimar le tista, je bla: kumi balon je biu v luhtu, te druž so začenjaj strejat, pa teli tle so ga muorli dol ulačit. Te k' je biu tu pletenic, je muoru bit zlo nagu, za videt kiek, priet ku so začele kugle oku njega zvižgat.

Za viedet, ka ratava na frontu an za zastopit, kuo se obnašat, včasih so pošijal sudate par nogah gor na Kuk, pa samuo ponoc.

V naši hiš sta bla dva profuga taz Taliže, an če je bluo prepovedano jih daržat. So se bli zmenal, de če se je bluo pokazalo za nagobarno so jin bli nardil posebni sanjau z ustmi. Kar je zaries paršla nevarnost, de jih odkrijejo, naš nono Mateuž jin je naredu tist sanjau. Takuo tela dva buoga saromaka sta glih za cajtan utekla.

An drugi profugi so bli gor par Cekovin: so ble dvie žene taz San Donà del Piave, adna se je klicala Ida. Naš ocja Bepo je nimar pravu, de so dielale ku an mul, če ne vic. Tele saruote, brez duoma an brez nič, so ponavad stale ta

po družinah, k' so imiele puno sveta, takuo so pomale tu diele an za lon so imiele za jest an za spat pod strieho.

Tu naši hiš, le tu izbi, je po polomu biu pa prajzki 'Quartier generale'. Tata je pravu, de an go na jedile so oni komandieral: priet so skuhal za nje go na našin špurgete, šele potle je mogla skuhat pa družina za se. Cekov so gledal narest vse, kar jih je tel maggior prašu, da bi se ne zgodilo kiek slavega za vas. On pa, učasih, jin je dau kiek mesa 'flajš', če je ostajalo.

Kar po ritirat, so Prajzi lovil Taljane, naš ocja je pogostu pravu, de je vidu s svojin očmi nega generalja, k' je sam peju bielega konja za bruzdo an tuole mu se je čudno zdielo. Tega nie ankul priet vidu: sa Taljani so imiel nimar kakega 'attendent'a' ta za ritjo za usake sort diela, še obuteu nieso sami čedli!

Prajzi pa so se kazal, ku de b' bli glihani med sabo: general al pa samuo sudat, se je zdielo, de so bli vsi le takuo vriedni. Ankrat tel general je jau: "Za dva dni bomo pil kafe du Rime!". An nunac Macalotu je pod glasan odguoriu: "Le biežta, le, pa na pridta nazaj!"

Po kobariškem porazu so Prajzi snemal zvonove od cierkvi, tuole se je zgodilo an dol na Liesah. Otrac an te mlad so gledal pobrat kajšan koščic zvo- na za spomin. An naš tata ga je biu uzeu, pa an sudat mu je dau no cabado s kolienan an na varh mu je še uha potegnu. Takuo je uteku damu an od sile ga je po pot zgubu. Pa se je varnu, an ga je nazaj ušafu, samuo za ga zgubit, malo potle, tan doma.«

Dva kratka mamna spomina o parvi ujski

ADRIJAN BARČANJU

Kar Jur Tonču z Varha me je paršu z dviamam bučam, po pet litru bielega merikana, k' je šele ureu, gledat an me prašu, če imam kajšan mamni spomin o parvi ujski za lietošnji Trinku koledar, ki ga njega žena napravja, sam se ču nomalo parsiljen mu rec: »Pogledam!«.

Če ne družega, zak nie dugo, ki le ob prepisovanju mamnih spominu, se je zgodilo, de sam parvo zaviedu v mojim življenju, de z Jurjom Tončovim smo v drugo bratranca. Njega nona po oci, an moja le po oci, so ble sestre, Rusacove gor na Duzim.

Mama se j' rodila, ku četarta šestih otruok, lieta 1925 tu Kalutuovi hiš gu Gnjuduc, v Benečiji. Na jaunih, daržauno-uradnih bukvi, je bla zapisana ku Attilia Qualizza, pa vsa žlahta an znanci so jo le Tilja klical, an mene an bratru je ona nimar pošteno pravla, de smo Slovienji an sloviensko guormo, čeglih smo tu Italiji. An ankul nie pregenjala z nam sloviensko guorit, do nje smarti februarja 2014.

O parvi ujski, ku se nie bla še rodila, nie buogvie ki viedla, samuo dvie kratke reči sam ušafu, ki mi jih je bla ankrat poviedla. Jih je doma čula, od nje none an od oči.

Priet pa muoram poviedat, de glih go nad vasjo, Gnjuduca, – ki kar je mama gor lejdh bla, je varvala v nje naruočju kar štierandvajst odpartih hiš, – stoji Kalutuova sanažet za sedam sanasieku štietia, an gor je tud s "kolonam" zidan senik s korčuovno strieho.

Senik je biu zažgan v cajtu druge ujske od Niemcu, ki so vso Benečijo, tekrat, do kraja prečesoval za lovit an ubivat partizane. Potle ga j' nono, mamni ocja, prezidu an zadaru nazaj na konac. Oku an oku tele sanažet, ki jo domači kličemo Kuk, se vije an ulač trinčea, jarek parve ujske. Za kar sam mu sam zastopit, bi jarek postau druga obramba Italije, kier parva, z jarkom an jamam upikanim tu živi skali, bi imiela bit tista tam na Srienjsko-Kombrieškim, z varhom Globočak vmiez. An pru od tam, mislim, kar so ga avstro-uogarski sudatje preuzeli, so potle go na Gnjiduco s kanonmi strejal. Najmanj sam se takuo ist stvari parstavu, brez imiet na tekratno dogajanje v ujski, zadostno znanstveno-zgodovinsko znanje.

Preberimo pa mamne besiede:

»Je granata du hišo paršla bla.

Zak ... zak, jala nona, de mama j' prala do na pajuole, anta potle j' paršla 'granata' du Žuanove korca, hiša, k' stoji glih pod našo, Kalutuovo.

Anta tata jau mam: "Čica, jau, pumo tle od tuod, jau, ... pumo tle od tuod, zak usaki krat uzdignejo nomarc". An je ries, glih uoz hiše so šli, an tu našo hišo j' paršla 'granata'. Sa j' bluo vse zažgano, gor, takale jame so miel gor tu podu, takale jame so ble ... Naš tata j' tuol pravu!

So muorli vsi uon prit go z Germanije... vsi so muorli uon prit, zauoj ujske. Vsi dieluci so bli nazaj doma poklicani, zauojo ujske.«

Kar je bla mama otrok, an mlada čea, med parvo an drugo ujsko, je bluo gor v tistih štierandvajst Gnjiduških družin, kar stuanosamnajst otruoak an mladih, de se na tuol zdi donas ries, an še do malo miescu priet, ku j' mama umarla, mi jih je po imen, na pamet, vse zaštiela. Samuo za štier od njih se nie mogla zmisint, kuo so jih karstil, zak je jala: »Jih je bluo nieko puno tu tisti hiš, an so bli te narbuj buoz tu vasi, takuo, de so jih le majhane, kumi rojene, dali proč, na viem kam ... po družinah, tau Milane ... tu kajšno saruotiče, na viem ...«

O jarku s te parve ujske tu mamni hišni sanažet skopan, nad vasjo, pa, m' je sama pravla, de glih za konfina Kalutuovega gre, potle pa, de se obarne an presieče te narlieuš kos nad senikam, an peje od akuedota (vodovoda) do prestora, ki šele donas poznamo ku Rikovero. At so bli sudatje zazidal

Mama, šele mlada čeča, gu Gnjuduc.

an napravi, glih za briegam, majhan zasilen špita u za parvo pomuoč ranjencam: »Ja, zak takuo za briegam,« jala mama, »bombe na morijo past, so viedli, de atu je varno«.

Sam, ki sam tele zadnje lieta gor dielu, viem, de je na tisti planjici pokopano po dugjomač notar tu zemji, an ki dost debelih, liepih kamanu šele atu, tu travi, leži. Naobarni za ostrijo kose, če siečeš.

Kar sam duon po trinčjeji nieke garme čarnega gabra metu dol, sam biu omerku tud adan zabjen, z maham an z zemjo na pu pokrit, težki an arjav, sudaški bandon, ki so ga za šigurno v ujski nucal za strieho nad jarkom.

Mamni tata, Lojz Na briegu tih, rojen 1886 lieta s sudajško obleiko, je za zeta paršu h Kalutuovim.

Buj vesoko gor, skor na varhu Kalutuovega Kuka, an le vezano z zemjenim hodnikom, je še okouan prestor, skopan glaboko notar an obzidan, kjer je mama guorila, de j' biu mitraljez ... »prestor za metraljo«, je ona jala.

Vas Gnjuduca, na sončnem kraju ulegnjena, duon po Idarski dolin lepou gleda an nauredič nje, na pu brega, je mala vasica Močila, sada v Slovieniji takuo blizu, de če pieješ na glas al zaučeš, te bojo daj tam čul.

Buj deleč, arzstrosene po breguovih, so vasi: Kambrieške, Sriednje, Kostanjuca an Lig z Marijnino Celjsko cierku na varhu. Buj zad, pa, se ulačijo an že se miešajo z luhtom, narisane varste Banjske planote: »Tam na Banjšcah ...«

Glih nad vasjo, kjer jarek se vije oku sanažet, at je mamni ocja, muoj nono, takuo po ujski, pru tu trinčejo poluožu an zagrebu tiste dobre cimberje ar-mene, za žganje kuhat. Preca bo že stuo liet. Debel so ratal, an čeglih dost viej že posuhjava an pada, le napri poganjajo an dajejo sadje. Se j' za bat, de bo an atu hitro ratala host, zak od kar je bla mama težkuo oboliela, me nie bluo vic gor ... lietos muoram pogledat!

Tau Rikovero pa, go po tisti planjici an oku nje, je biu nono nasadiu še lepe, pitune jabuke seuke, ku tisti cimberij stare že, an ki tu opušč šele gledajo cvest an preživiet.

Te k' nie do donas preživeu, za šigurno, so vsi tisti buogi kumetje an saromak, ki so jih poglavari sveta pošijal umierat v ujski, samuo za njih gajufe punt z umazanim sudmi. An tuole nas še mama zmisle.

»Te martvi so se gibal.

Tam par Kuosih jih je bluo tkaj martvih, zak Cesar ... mores viedet, ujska j' bla ... anta je niešan špik, Go na Ruoze, diejo ... potle se gre go na Sriednje an go na Kambrieške ... anta jih je bluo tkaj martvih, atu, an jih je bluo za nosit proc. Pa adan sudat nie mu tuol dielat ... pru mu nie šlo, nie mu tiste dielat, an usedno jih je biu znes tu taso, jala naša ranca nona, anta potle jih je biu zažgau. Kar so zagoriel, so se začel gibat. Vsi steguval roke, gibal glave an tuol ... kar so se ugrieli ...

So jal, de od strahu, tist sudat, nie vic guorieu ... Ja, de nie guorieu vic!

Eeehh! ... A, de naš tata jau, de tam v nieki 'Val Sanlorenco', na viem kje j' tiste ..., jau, de tu an dan je bla sedam krat puščena an uzeta dolina, ki dieš ... ki sudatu je atu padlo?«

Mama tud, ku veliko Benečanu, je na soji koži prenesla to drugo ujsko, an tud ona ogledala se, ta na tleh martvega, ubitega človeika. Celuo življenje je težkuo kumetoške dielo opravjala an še tu tovarni, do na Manzane dielala za nas ... za otroke preživiet. Hiša ji je bla zgoriela, kar ist an brat sma bla šele majhana an pet liet potle smo bli kumi go na solar začel spat hodit, zak nieso še kambre ble obrajhane, ki ji je mož umaru v ciestni nasreci. An je

bla šele mlada tekrat. Ku puno naših judi, nie miela lahnuo življenje, ampa je nimar vse z dobro vojo prenesla. Kar je bla žalostna al se j' čula sama, je piela. Gaspuodje an čudna politika so mene an bratra, v nasreci, po laških zavodah deleč od mame pošijal, an še najo dva ločil. Za naše dobre ... so guoril, deleč od našega sveta an od našega jizika.

Kar smo bli z mamu kupe, doma, tiste kratke počitniške dneve, ona nas je nimar pametno učila: »Dielita takuo, de bota nimar z zadarto glavo mogli pred judi!« An še: »Zapustit domači, slovienski jizik an lepe stare navade, je naumnost.«

O ujski pa, če se jo je na tuo poprašalo, ki misle, naj parva, druga, al usaka nova, ki jo človek nimar kur na teli obuboženi zemji, nie miela besied, je samuo malo potresla glavo, žalostno pogledala tu tla an »... Ah! ...«. Se od-sopnila, ku za se otrest kiek gardega, an hitro se zgubila kiek družega dielat. Kar sam se z 'udrugobratrancem' Jurjem nazaj srecju, sam ga naštaku, ku de j' biu mu on sam kiek poviedat o parvi ujski, de lohni vie še vic on, ne mene prašat. Sa je gor z Varha an je celuo življenje živeu v Benečiji, ne ku ist, ki sam biu že otrok odtargan od sojga prestora an po sviete zagnan. Takuo m' je odguoriu.

»Po ja! Naš ocja se je 1907. lieta rodiu, je meu samuo danajst liet, kar je končala ujska, ka te j' meu pravt, premlad je biu, tekrat.

Anta potle judje nieso radi guoril od ujske, guoril so buj tisti, ki nieso nič 'praval', tisti, ki nieso ujsko tarpiel, tisti so guoril, viš, te druž so mučal!

Ja, an gu Varhu so 'trinčee', jame, an 'galerije' skopane tu čele s te parve ujske. Vasnjani so notar žganje kupal, ku po vsi Benečiji, za se 'financi' skrit. So tu jame metal krepane praseta an drugo krepano žvino.

Midruz, otroc, smo pa nimar at tode mešal, za ušafat kajšno kuglo an jo potle ta na ognju strejat. Kuglo smo parvezal gor na kako viejo, ta zdol smo paržgal kanelo, se diel h kraju, merkal an čakal žlah. Kar se je dobro ugriela, kugla je skočnila an dala žlah! Takuo smo se tolil, donašnj dan imajo pa petarde.«

Ta sinca od malaga jarbula Pravica za otroke

SILVANA PALETTI

Te nun Vitar, ki rudi dila nu ki nima mej ste ne čiz din, ne tuw nući Bug bo vedel, z kiroga kraja dan din an bil pobral, parnesal, saminčo nu nasijal dan jarbul war no ga klanca, tuw ni mu koto, ta mi dvema paćjami. Isi jarbul an ni tel mej se utegnul, se zdulgit, wrast tej wsi ti drugi jarbulavi. To bil dan riskokošatasti, visok no kuartico. Ta wilazej, ko wse se budi an se wzdignol dan pedej, wpwer nogice, wağal wokace nu wtegnul rokice za se jet, tuliko za widit ta stran ti pići, ko se dila po vasi. An se spustil smejat tuw svin serco, pa će sam an bil nu si rekal tuw nin vasaje:

– O kako lopo to mi je, žiw, žiw šćile ja si! –

Sam an bil tuw ti mu koto ta mi ti dvema paćjami nu kiri suhe bijo. Nišći ni ga gledal, nišći ni ga maral, ma pa nišći, ni vedel, da ke an je. Ta leti mara kada tuw sinci, si stal, nu pušlusal koj šumi, raboti, se glasi todi wokul. Sam si pravil:

– O kako lopo, nisi sam –, je šće du!

– Žiwjost je wuné! O kako lopo! – nu se smejal, ki lopo je. Ma an bil šćile bujé vesel ko daž ga mučil, ga lopo mwil, nu sunce ga jubilo nu vitar ga zibal, cumbulal ta nu se.

– Kako lopo to mi je, ko du mara po mle! Vsej kada mi je vasaje! –

Ko taw jeseni vetrave plešjo po dulinah, rawninah, po gora nu zamaćajo na writino listje nu wse to ka ni nalizjo woné, rudi kej gore w te kot je dušlo. Jarbulčić je se barjuwal:

– Ma kuce to mori bit, forči du bo zduvedel, da ke an je. Ma ja ni vin, da či to je. Bug mu lunej, za vse! –

Ko to počalo balanat nu wse bilo, wokul njaga, an parfin se pargnuwal za bušnut snig:

– Ma le! –

An si ġjal:

– Ma le, fis dardo izde! Kako lopo ta bila kultra će me pukrit, ćon wsanut, spat, snuwat, ćjon muret! –

Ma za né rivat pravice fis izde injen, ka vi vita! Ćjon wan nawadit, ma ni-mata rićet, da zakoj na mala, ćudna sinćica more zvasalet. Sinćica fis od to ga malaga jarbula.

Dan din ta leti, sunce to bilo karje visoko, nu to grelo, nu to toliko wogrelo, ka wse se putilo, kumuwj zihalo, pa tuw ti mu koto to se putilo, kapalo, brisalo. Ma jarbulćić mel swo sinćico nu vitar moholel nu ga veselel.

Na rusica, ka bila najvjana na itej poti trudna, pritrujana, ki wže zuda, iti din, lajfinala, šloginala, wutudila karje ne gore. Na fis ni mogla, boga bjeda itet bo dej:

– O lezde lale, tuw ti sinćiči ja man mus si pućet! Ko bon spućita ćjon vitodit šće, za spravit pod jerparha, za met za zimo za jest. Po kirin, bujše to će mi bit! –

Malo dopo, dan gromi skakej se dutegnul nu dan pajak kumuj spredal nu navil svoj kluwćić. Pa won sednul nu si zbrisal put. Na kosmata stara Wosa, dan Mušon, Bećule, muhe, nu ni sitni mušćinavi sfrunkuleli wokul, nu wokul, nu se nategnuli gore po ti par vijhi, ka jarbulćić je mel.

Bog njumu an kumuj se deržal na noga dan taki pejs, vidit tuliko folka, wse na dan bot:

– Kuce bej wse iso? Ma, fis izde! Wsi izde!! –

Ma tej to zagriwalo wsi, wsi so meli trebet se riparar. Pa na bila, brekasta pripilica, na vidala, da na war, bilo no mestaco, na se kumuj napojala. Itako tami te par vijacow wsi so meli no malo maha, nu si poćiwali.

Dan wtić na war, na visoko ta na ni veje od no ga buka, ćigal, gledal nu se barjuwal, da koj mori bit ta gore w tin koto, ka wsi wodjo gore. Nu to toliko rodarja, frunći. To ni ga najalo an zawpel gore:

– Ćin, – ćin, – ćin, kobej taw ti mu koto je!? Ko wsi so ta gore!? Ćin, – ćin,

– čin. Koj se dila, piji, ji, vasali!? Ke to mori bit liwči mesto, ki na vejé! –
Na kosmata Wosa, dan vliki Mušon mu rišpundane na glas od ta gorè:
– Tuv sinci mi simo, za si počet, za dan fregul pokoje! Kobej po glavi ti je,
ka ti ni gre na ti vieje. Pujdi pa ti lezde lale! Zapej, da celi gozd to zvasalej!
Pa mi bomo peli, wsen to nan bo buje!! –
Wosa, Mušon, Bečula pučne:
– Z – z – z – z – z –
pa wtić na veje:
– Čin – čin – čin – čin – zi fui – po celimo guzdu se pardijo glasići: – Čin
– čin, fui – fui – fui, kuku – kuku, vasaje, vasaje je tu! –
Po klanca, po rawnini se glasi:
– Koko – kokode, he, heee! –
Dna kokuš ka klunče, dna nise, ta na gnjizdi riče:
– Ke je to lipi vasaje?! –
– Krak – kwak – kwak –
Dan černi Wran ta za Radon ji riče:
– Tan ti mu koto je! Kwak – kwak, ni morin kapit: dan mali jarbul, na
mala, mala sinčica no taki lipi vasaje se rizbudilo po vasi!! Gremo vidit?! –
Tuw ti mu koto te mali jarbulčić se rizgleda, tu sve ramice se stisni, se na-
smejne, svin serco si riče:
– Ma le, na mala sinčica, je za wse, pokoja, će sa će, se wstavit nu numalo,
pučet. Guesnut te swit, ki nurò šumi za rizbudit tuw svin serco, vasaje!! –

Pravca od Guštine

ADA TOMASETIG

Kar san hodila go po naših dolinah brat naše stare pravce an poslušat življenje naših judi, san srečala, an dan, Guštinu goz Ofijana. Mi je poviedala tarkaj tistih reči, ki mi bo težkuo jih vse napisat.

Van povien, ka se ji je godilu an dan, ki go z Ofijana je šla h maš du Landar.

Je biu te parvi petak od miesca an zjutra, na tašče, je hitro šla do uon. Se je miela spovedat an obhajat.

Takuo, je hitiela an molila le grede.

Anta, vse tu an žlah, je vidla pred njo nu ženu, ki je miela kotul čarin an čarnu srajcu na liepe, biele rožce.

Nie vidla lepua glave, je bla ku skrita tu ni magli. Kotul je lepua vidla: je meu dvie plete velike.

Anta Guština je pomislila: »Tela gre, ku jest, se obhajat na te parvi petak.«

Tela žena je bla madla an tist žuot, Guština, ga je bla še vidla.

Kar Guština je parsla dol, tu k' se stopne če na krajšincu, atu žena se je zubila. Je nie bluo moč videt.

Guština se je ustabla, je pogledala lepua oku: žene je nie bluo nikodre.

An kar je paršla du Landar, je bla ta parva du cierkvi.

Kajšan cajt potle, nu nedieju, je srečala do pred cierkujo, Nerinu go z Varha an ji je tuole pravla.

An Nerina ji je jala: »Moja mama, kar je umarla, je bla glih takuo oblječena,

an kar smu ju parpejal damu do s špitala je umarla glih tu tistin prestoru, tu k' se stopne do na krajšincu, ki peje du Landar.

»Buoga žena,« je zaključla Guština, »je bla zubila an parvi petak tu nje življenju, zatuo je šla pred mano du Landar se obhajaj!«

Kamnita miza v Mašerah

BARBARA IVANČIČ KUTIN*

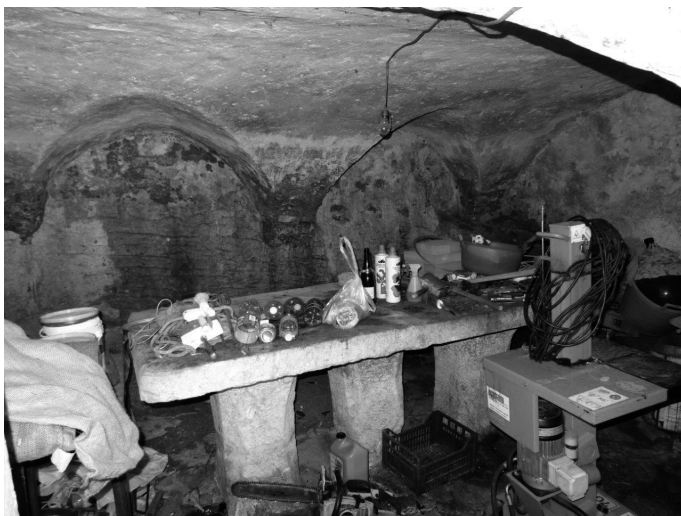
V okviru terenskega dokumentiranja zgodb o zbirkah in predmetih za projekt ZborZbirk sem poleti leta 2013 obiskala vas Mašere, saj je bila kot bodoča muzejska zbirka v projekt vključena muzejska kovaška delavnica, katere lastnik je g. Valentino Dus oz. njegov sin Damian. Kovačija je bila v družini že mnogo generacij, zato se je njihove hiše oprijelo ime pri Kovaču. Ohranili so se številni stari uradni dokumenti v zvezi s kovačijo, najstarejši je iz 1828, poleg teh pa tudi precej zvezkov, v katere so kovači vpisovali naročila in njih plačila. V Dusovi kovačiji je bil zadnji kovač Valentinov *nono* Miha Dus (1889–1951), po njegovi smrti pa so delavnico zaprli in dediči so jo ohranili v takem stanju, kot je bila. Danes si v njej lahko ogledamo kovaško orodje in opremo kovačije (npr. kovaško ognjišče) ter nekatere kovaške izdelke. Kovačija je bližnjo in bolj oddaljeno okolico oskrbovala s kovinskim orodjem in drugimi izdelki za vsakdanjo rabo. Zanimivost v zbirki je zobozdravniški pribor, saj je Miha Dus izdiral tudi zobe, če je kdo potreboval tovrstno zdravstveno oskrbo.

Po ogledu kovačije sem obiskala gospo Luiso Battistig, ki mi pripovedovala o lokalnih šegah in mi razložila vse v zvezi s *pušnjaci* (šopki), ki jih še danes pripravljajo za *rožinco* (praznik Marijinega vnebovzvetja, na 15. avgust). Nato mi je Valentino Dus razkazal vas in mi medtem povedal veliko zanimivih stvari o svoji družini, med drugim, da je njegova *nona* imela še dve sestri in vse tri so imele po 15 otrok, skupaj torej 45. Danes v vasi ni več

veliko stalnih prebivalcev, nekoliko bolj živahno je čez poletje, ko pridejo odseljeni domačini in njih potomci na dopust; nekatere hiše pa so že dolgo prazne in so že začele propadati. Med sprehodom po ozkih uličicah in tesnih prehodih med hišami sem občudovala kamnoseško delo, s katerim so grajene in okrašene stare vaške hiše. Najbolj pa me je prevzela ogromna kamnita miza, ki je – očitno povsem pozabljena, prekrita z raznovrstno šaro – stala v kleti neke zapuščene hiše.

Ob pogledu na vehementno kamnito ploščo, stoječo na treh masivnih kamnitih stebrih, sem pomislila na oltar; tudi stara, v skalo vsekana in v zemljo vkopana klet z obokanim (*velbanim*) stropom, je dajala vtis nekdanj obrednega prostora. O starosti kleti pričajo majhni apnenčasti kapniki na kamniti steni. Poizvedovanje, čemu je bila miza namenjena, takrat ni obrodilo sadov; ljudje so vedeli povedati samo, da je tam že od nekdaj. Na misel mi je prišlo, da je morda služila kot banka oz. laštra, saj me je nekako spominjala na kamnite mize v Landarju in Bjačah, slednja na primer tudi stoji na treh kamnitih blokkih, a mize te vrste so običajno stale zunaj, pod vaško lipo. O mašerski kamniti mizi mi hiter pregled po literaturi ni dal nobenih podatkov, prav tako ne poizvedovanje pri nekaterih kolegih, ki so že pred mano dokumentirali etnološko in folklorno gradivo v teh krajih.

Mašere sem nato obiskala še nekajkrat, vsakokrat sem ljudi povprašala tudi o mizi, a nisem izvedela nič novega. Marca 2015, teden dni pred odprtjem muzejskih zbirk “Kovačija” ter “Muzeja varha Matajurja” v Mašerah pa me je navdušilo, ko sem videla, da so vaščani mizo in klet temeljito očistili ter prostor uredili tako, da si ga bo mogoče ogledati kot eno od vaških zanimivosti. Na otvoritveno slovesnost je prišlo veliko ljudi; obiskovalci so poleg ogleda dveh zelo lepo urejenih muzejskih zbirk za povrh lahko vstopili še v čudovit prostor z nenavadno kamnito mizo. Domačini zaslužijo vse pohvale za trud in delo, ki so ga vložili v predstavitev in ohranjanje kulturne dediščine njihovega kraja!

Za kamnito mizo v Mašerah so do nedavnega vedeli samo domačini.
Foto: B. Ivančič Kutin, 30. 7. 2013.

Klet s kamnito mizo v Šturminovi hiši v Mašerah si je zdaj mogoče ogledati
kot eno od vaških zanimivosti. Foto: B. Ivančič Kutin, 14. 3. 2015.

O kamniti mizi mi je tisti dan uspelo zbrati nekaj drobcev iz spominov ljudi.

G. Giovanni Coren iz Petjaga, ki je svoj čas vodil v Mašere šolarje, je povedal, kaj so stari domačini pravili o mizi in prostoru: tam se je hranilo mleko, ki so ga predelovali v sir; pa ne le lastniki kleti, pač pa tudi drugi vaščani, ki niso imeli primerne hladnega prostora za shranjevanje.

G. Renato Massera iz Mašer pa je povedal, kaj so prejšnji dan, ko so se vaščani pripravljali na otvoritev muzejev, govorili o kamniti mizi. Vsi so se spraševali in ugibali, čemu je v vasi taka nenavadna miza. Starejši so se spominjali, da so v prostoru hranili meso, potem ko so ubili kakšno ovco, prašiča ali kravo. Prostor je bil namreč hladen in v časih, ko še ni bilo hladilnikov, je dobro služil za shranjevanje. Eden starejših domačinov pa je se spomnil še ene stvari, ki jo je že dolgo tega slišal od starejših ljudi v vasi. Pripovedovali so, da so v tem prostoru v davnih časih, morda dvesto, tristo ali še več let nazaj, shranjevali mrliče. Miza je bila torej mrtvaški oder. Nekdaj so namreč umrle iz vseh okoliških vasi nosili pokopavat v Špeter. Ko mrliča niso mogli dovolj kmalu odpeljati na pokopališče v dolino, so ga lahko v tej kleti hranili tudi po več dni. To je prišlo prav poleti, pa tudi pozimi, ko je bilo veliko snega. Šele pozneje so naredili *britof* na Tarčmunu, v Mašerah pa še pozneje. Mrliče so pogrebci nosili, zato so se morali po poti odpočivati. Ustavili so se pri Mrtvaškem studencu, tam preden prideš »dol na Rouko« pred Čeplesiščem.

O namenu in zgodovini mašerske kamnite mize torej vemo (oz. šele domnevamo) bolj malo, zato ta tema kar kliče po podrobnejšem in poglobljenem raziskovanju.

* Barbara Ivančič Kutin, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana
b.ivancic@zrc-sazu.si

Kada bojo tudi naši kostanji lahko živeli v mieru?

VALENTINO FLOREANCIG – KOKOC

Lietos smo se vsi veselil velikega zaroda kostanja. Bluo je ries lepuo videt vieje nazaj bogate grič an krošnje pune listja, ne ku zadnje lieta, kar je bluo ostalo le malo sience pod kostanji, zatuo ki so bli vic al manj povsierode nazaj zboliel. Tel pozitivni znak je dau tudi nov pogum organizatorjem našega Burnjaka v Gorenjim Tarbije, ki je po kajšnih lietih nespametnih odločitev, za srečo ponovno oživeu an parklicu puno ljudi.

Donašnji dan se kostanj uporablja buj po riedko, predvsiem na praznikih v jeseni. Muora pa pomislit, de je gojenje kostanja predstavljalo stuolietja adan pomiemban vir preživetja za ljudi tle par nas an po drugih hribovitih območjih. V prejšnjem stuolietju je na žalost rak kostanja (*Cryphonectria parasitica*), parva glavnih boliezni telega dreva, zlo prizadeu stuolietne kostanjove nasade al “tije”, ki so bli postopoma zapuščeni tudi zauoj množičnega izseljevanja mlade delovne sile. Kostanjev rak je še donas najpogostejša boliezan, ki se jo lahko opazi na kostanjih. Čeglih je nardila puno škode poieli Evropi, je v večini hosti paršlo do niekega ravnotežja an drieveje, ki ga je v preteklosti okužil kostanjev rak poganja spet mlade vieje.

Kar se sprehajamo po mešanih hostieh, kjer rasejo tudi kostanji, lahko videmo čarnjavgaste dele oluba skor na vsakem drievu. Če gor na varh krošnja je še živa pomeni, de tela so ozdravljena rakasta drevesa. Tajšni kostanji lahko šierejo hipovirulentne seve parazita, ki pomagajo daržat telo boliezan pod kontrolo. Zatuo je zlo pomiembno pustit rast tela drevesa an odstranit

a) Rak kostanja (slika V.F.)
b) Zdravljenje rane kostanjevega raka (slika V.F.)

tiste, katerih krošnja, al pa vso deblo, se je zasušilo. Tudi z Univerzo v Vidne smo pomagal šierit hipovirulentni virus. V laboratoriju so ga razmnožili an prostovoljci smo ga nastavli gor na buna drierija blizu prestora, kjer se je rak šieru. Rezultati so bli pozitivni, saj kjer smo tuole opravli se je rana ustavlja an v cajtu malo liet ponovno zarasla.

Sada kostanji na rasejo sami ku ankrat sredi sanožet. Kostanjeve tieje so pogosto zapuščene an je puno drugih varst drierija, ki konkurirajo kostanju. Tuole šigurno na pomagata, saj je kostanj drier, ki ima potrebo puno sonca an na prenese lepuo sience, ku kajšni drugi drieriji. Vpliv kostanjevega raka na stara drevesa je v telih hostieh očiten od debelih suhij viej, ki so usahnile zauoj že starih infekcij. Tele vieje so ble samuo riedko oklieščene, takuo de se jih lahko vide še donišnji dan.

Drugi udarec za naše kostanje je biu pa pojav kostanjeve šiškarice (*Dryocosmus kuriphilus*), zaradi katere se je proizvodnja kostanja mocnuo zmanjšala. Kostanjeva šiškarica je žuželka, ki izvira iz Azije an je parvič paršla h nam v Furlanijo Julijsko Krajino lieta 2008. Parbližno od lieta 2009-2010 napri smo doživiel tudi tle v Benečiji hude posledice njenih napadu.

Šiške na kostanjevih listih an v sredini protiškodljivec *Torymus sinensis* (slika V.F.)

Tela varsta parazitu je sestavljena izključno od samic, ki ležejo jajca v pope mladih kostanjevih mlaj. Tuole ostane neopazljivo do naslednje pomladi, kar se parkažejo šiške, ki na pustjo zrast listu an rož, kar pride rec manj pardiela an zmanjšana rast lesa.

V nekaterih krajih so že puno liet od tega spustil v naravo adnega specifičnega naravnega naspruotnika kostanjeve šiškarice imenovan *Torymus sinensis*. Tela je parazitska osica, ki odlože jajca v šiške na kostanjah. Ličinke, ki izležejo iz jajc pa se potle hranijo na ličinkah kostanjeve šiškarice. Obstaja pa puno raziskav, ki dokazujejo, de je puno naravnih antagonistu, že obstoječih v naravi, ki so že začel pokušat tel nov hranilni vir. V obeh primerih pa je potrebno čakati vic ku kajšno lieto, ponavad ne manj ku deset, priet ku je moc opaziti konkretne rezultate.

Dežela FJK je edina v Italiji, ki ni uvedla nobenega posega za boj pruoti

šiškari. Morda tudi zauoj tega je adna narbuj reprezentativnih lovskih organizacij odločila uvesti na lastne stroške po naših hostieh nekaj izpustov parazitske osice *Torymus sinensis*, da bi pospešili zatiranje škodljivca an okrevanje napadenih kostonju. Tuole pa brez vsakega dovoljenja, ki je v teh primerih potrieban, saj je tel parazitoid tujerodna vrsta. Ries je, de v zadnjem lietu se je situacija izbuojšala. Gotovo vse lahko pomaga, pa se na more pričakovat, de posamezni maloštevilni izpusti v naravo tega protiškodljivca lahko riešejo problematiko teh prostoru v celoti.

Lieta 2014 so strokovnjaki spejal adno drugo raziskavo po hostieh FJK an dokazal, de so bli avtohtoni protiškodljivci v stanu zmanjšat delež parazita za parbližno 40%, kar nam store lepuo upat, de v prihodnjih lietih se bo tel delež le napri poveču. Če pomislimo, je tudi razumljivo, de kajšno lieto od tega je bla škoda velika, saj je bla kostonjeva šiškari. nova za tel prestor. V naravi je vedno trieba počakat kako lieto, priet ku se pride do novega ravnotežja, saj za naravo 10 al 20 liet so ku an magnjen, ne ku za nas.

Še kako lieto an upamo, de bo še buojš ku lietos. Takuo, priet ku mislit, de kostonji so že zmagal, bo trieba še počakat za videt, če bojo kostonji vic liet zaporedoma rodili puno plodov an šele takrat bo moc tardit, de za kostonje gre buojš. Trieba je vseglh viedet, de tel škodlji. bo za vedno ostu v naših hostieh. Kar je važno pa je, de ostane pod tajšno miero, de kostonji utegnejo sobivat z njim. Vsekakor je očitno, de se je situacija ries zbuojšala v primerjavi s tisto, ki smo jo imiel parve lieta po prihodu telega škodljivca.

Adna druga boliezan, ki lahko škoduje kostonju je takuoimenovana črnilovka pravega kostonja (*Phytophthora cambivora*), ki kupe s kostonjevim rakom je donasnji dan adan glavnih omejujočih dejavniku za obstoj kostonju v nekaterih pokrajinah. Škode, ki jih povzroča so zlo riesne an tuole strokovnjaki opazujejo vedno buj pogosto. V zadnjih lietih se ponovno šieri po Italiji, priet nie obstajala na severu, sada pa so jo lieta 2007 na žalost že opazil v bližnji deželi Veneto. Tela boliezan peje do smarti kostonju an se hitro šieri. Sam škodlji. se na šiere na velike razdalje, lokalno ga lahko šierejo gume avtu, al tisti, ki premikajo okuženo zemljo.

Rana, ki jo je morda povzročila črnilovka
(slika V.F.)

Trikotna okužena površina na spodnjem delu
debla (slika V.F.)

Parazit napade mlajše koranine, ki zagnijejo. Potle pa zagnije tudi spodnji del debla. V parvi fazi se lahko vide uozke podugnjene špranje v olubu, ki se s cajtan razširijo po obsegu dreva an ustvarijo trikotne površine ob robu katerih se lahko opazi, de drier skuša zarast tole rano. Iz telih ran izteka puno čarnega tanina, zatuo ki se rastlina skuša branit. Od telega fenomena pravemo teli boliezni “črnilovka”.

Parvi način za zmanjšat šierjenje tele boliezni je preprečevanje. V tem smislu lahko skarbmo, de kjer gojimo kstanje voda na leži na duzin ampak pa de tista, ki je odvic se veteče. Važno je tud, de naša tieja ima gosto travno površino an de jo gnojimo s kravjim an kakošjim gnuojam. Vsekakor za sada narbuj učinkovit način zatiranja črnilovke je posiec mocnuo prizadeta drierjva, an kjer je tuole mogocjo, tudi odstranjevanje štoru. Kar je zanimivo je, de če je okužba v parvi fazi, je še moc jo ustavn, al jo vsaj upočasnit z iniekcijami kaljievih fosfitov kar v deblo.

Osebnostno san že opazu v določenih prestorih kostanje, ki imajo čarne podgnjene madeže na spodnjem delu debla. Važno bo preverit, al gre ries za črnilovko, al pa, ku vsi upamo, za kajšan drug manjši problem. Pomiembno bi bluo monitorirati an nadzorovati območja, kjer je par nas kostanj razšierjen, ku dielajo naprimer že v Venetu.

Puno kostanjevih drevesih se je že zgubilo zauoj boliezni an pomanjkanja delovanja oku njih. Lahko se vide, de tam kjer kajšan skarbi za nje an imajo luč oku sebe an ne druga driebja, ki nadlegujejo njih krošnje, rasejo lepua an kažejo njih mocne vieje. Nie pa zadost ovrednotiti an skarbiet za stara kostanjeva drevesa, ampak muora tudi nove ucepit, saj se na moremo nanašat samuo na dielo naših predniku. Ta ideja je bla razvita v sklopu mednarodnega projekta "Prostor kostanja", ki so ga pred kakim lietam daljnovidni upravitelji spejal v občini Sriednje v sodelovanju s Kmečko Zvezo.

Valoriziranje kostanja an drugih lokalnih pardielku je lahko sredstvo za promocijo an razvoj vic al manj zaostalih hribovitih območjih ku je Benečija. Prodaja kostanja bi lahko predstavljala dodatni zaslužek za naše kmetije, seviede po pošteni ceni. Cajti so donas drugač od kar se je hodilo po Laškem zamenjavat kostanj za sierak, bluo je skor ku pekjat.

Ku za druga "buoga" jedila, obstaja donošnji dan novo zanimanje za kostanj. Kostanj je adan pomiemban vir za našo prehrano, puno ljudi pa se tega na zavieda. Dost krat je kostanj buj cenjen od ljudi od zuna, saj nie riedko dobit jeseni marskajšnega, ki ga hode v večji al manjši mieri krast. Tuole je adan dodatni faktor, ki lahko lokalno vpliva na količino kostanja na razpolago za lastnike an divjad. Četud pustmo stat dejstvo, de so hosti v Benečiji skor stuoodstotno v zasebni lasti, je tole dejanje še buj negativno, kar se dobi ljudi, ki pobierajo kostanj, kjer je lepua posiečeno an obdielano pod deblom. Če že muorjo tuole dielat, naj gredo vsaj cja, kjer je očitno, de je kostanjev nasad zapuščen! Kar me je še lietos posebno presenetilo je, de poleg običajnih "nepovabljenih jesenskih gostu" naših hosti iz dežele FJK, san lietos opazu vic ku kajšan avto tudi iz Slovenije parkiran ob robu gozdnih cest. Tudi v tej situaciji so posamezni lastniki hosti zapuščeni sami.

Obrezovanje suhih vej an čiščenje opuščene kostanjeve tieje (slika G.F.)

Obnovljena tieja an obriezani kostanji (slika V.F.)

Vzdrževanje kostanju, ki so del našega okolja na splošnem je važno za ohranitev biodiverzitete an pomaga še posebno ljudem, ki na tem teritoriju živijo. Za sada je tudi tuole v večji mieri odvisno od dobre voje posameznika, oblasti bi muorle nam zatuo posvetit vic pozornosti zatuo ki, če bo šlo napri takuo, se bo raznolikost našega okolja še buj zmanjšala.

Ries lepuo bi bluo, če bi se ku naši kostanji, tudi Beneški Slovenci uperjali šierjenju raznih boliezni, ki se vsako an tarkaj parkažejo, branil an razvijal le napri našo slovensko kulturo. Na žalost tele kulturne boliezni, ki so se množično pojavile pu stuolietja od tega bojo ostale, na bo ankul moc jih popunoma izkoreniniti. Muora pa usegkih brez obednega strahu ustrajat za živiet svobodno, ku dielajo tudi kostanji.

IZ NAŠEGA DELA

Iz našega dela

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2015

Čedad, gledališče Ristori
52. Dan emigranta

29.1.2015

Špeter, Slovenski kulturni dom
predstavitvev Trinkovega koledarja 2015
nastop Davida Tomasetiga (učitelj
klavirja GM Špeter)

19.2.2015 – 20.2.2015

Kobarid 2015: Benečija v skupnem
slovenskem kulturnem prostoru
organizacija: Občina Kobarid, Fundacija
Poti miru v Posočju, JSKD OI Tolmin,
Inštitut za slovensko kulturo, KD Ivan
Trinko, Beneško gledališče, KD Rečan

19.2.2015

Kobarid, Fundacija Poti miru v
Posočju
Benečija – Posočje: en sam kulturni
prostor
predstavitvev knjig Benečija, kjer se
mala an velika zgodovina srečata in

Dnevnik Antona Cuffola pogovor z
Giorgiom Bankičem
predstavitvev Trinkovega koledarja
2015 in pogovor z urednico Lucijo
Trusgnach
sodelovali: Zdravko Likar, Giorgio
Banchig, Lucia Trusgnach
nastop Mladinskega zbora Sedlo

20.2.2015

Lese, Telovadnica
Benečija – Posočje: en sam kulturni
prostor
Spevoigra Rafaele Dolenc
»Magdalena«
nastop Igralske skupine Drežnica

14.3.2015

Vartača, Sovodnja
razstavní prostor Muzejske zbirke
Grablje (Projekt ZborZbirk)
»Trinkov kotiček« z izborom knjig, slik
in razglednic
organizacija: Ivan KD Trinko

14.4.2015

Nova Gorica, Grad Kromberk
Muzejski torkov večer

MI SMO TU ..tuka, ..izdē, ..kle, ..tle
Slovenci na oni strani pod Matajurjem
in Kaninom

Predstavitev življenja in dela slovenske
skupnosti v Videnski pokrajini,
predstavitev Trinkovega koledarja 2015
in pesniške zbirke Sanje morejo plut
vesoko

sodelovanje: Marina Cernetig, Lucia
Trusgnach, Andreina Trusgnach
organizacija: Goriški Muzej, ISK, KD
Ivan Trinko

14.6.2015

XXI. mednarodni pohod prijateljstva
Čeniebola-Robidišče-Podbela – VIII.
Memorial Ado Cont

organizacija: Združenje Alpincev in Pro
loco Lipa iz Čeniebole, Kamp Nadiža iz
Podbele, Fundacija Poti miru v Posočju
sodelovanje: KD Ivan Trinko, SKGZ
Čedad

pokroviteljstvo: Občine Fojda, Ahten in
Kobarid ter Upravna enota Tolmin

19.7.2015

Topolove – Postaja Topolove
predstavitev projekta Koderjana,
predstavitev knjige Miha Mazzinija:
“Ricordare vuol dire creare una storia /
Spomniti se pomeni narediti zgodbo”
organizacija: Društvo Topoluove,
Postaja Topolove

sodelovanje: KD Ivan Trinko, Zadruga
Novi Matajur

19. – 21.06.2015

Čedad, Mittellibro 2015
organizacija: Galleria d'arte GRID-O, La
Libreria, KD Ivan Trinko
pokroviteljstvo: Mittelfest

19.6.2005

Čedad, Galerija GRID-O
srečanje s pisateljem Pino Roveredo

20.6.2005

Čedad, Spazio Cortequattro
literarna delavnica za otroke na temo
vode

Čedad, Galerija GRID-O

predstavitev knjig Cesareja
Tomasetiga in Enza Martinesa

21.6.2005

Čedad, Galerija GRID-O
predstavitev zbirke Miroslava Košute
La ragazza dal fiore pevinca

Čedad, Palača Costantini

glasbeno pesniški koncert

Maurizija Mattiuzze

Cantata per la donna del chiosco

sul Po

nastop: Gli Alberi di Argan poetry

Quartet

organizacija: KD Ivan Trinko

21.11.2015-13.12.2015

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
fotografska razstava
»Ažlanji – fotografije iz dna predala«
organizacija: KD Ivan Trinko,
Občina Čedad, Študijski center Nediža
sodelovanje: Inštitut za slovensko
kulturo
pokroviteljstvo: Občina Čedad

21.11.2015

otvoritev fotografske razstave
»Ažlanji – fotografije iz dna predala«

3.12.2015

Špeter, Slovenski kulturni dom
"Odkrivanje izročila na slovenskem
zahodu"
Poklon Milku Matičetovemu in Pavletu
Merkuju
ob 60-letnici KD Ivan Trinko
uvodna poročila:
Živa Gruden: Matičetov in Merku, dobra
prijatelja
Roberto Dapit, Univerza v Vidmu: Pavle
Merku, poslušalec primorskih ljudi
Barbara Ivančič Kutin, Inštitut za
slovensko narodopisje ZRC SAZU:
Milko Matičetov, mož, ki je ujel
zverinice
sodelovali:
MePZ Nediške doline, Silvana Paletti,
Luigia Negro, Liduina Cencig, Luisa
Cher, Ada Tomasetig
organizacija: KD Ivan Trinko

Gledališka sezona SSG v Benečiji
2015/2016

organizacija: SSG, Inštitut za slovensko
kulturo-Špeter, KD Ivan Trinko,
Beneško gledališče

10.10.2015

Špeter, Slovenski kulturni dom
Kako postati Slovenci v 50. minutah

Projekti

sodelovanje pri Standardnem projektu
LEX - Analiza, izvajanje in razvoj
zaščite narodnih skupnosti v Sloveniji in
Italiji (2011-2014) sofinanciran v okviru
Programa čezmejnega sodelovanja
Slovenija - Italija 2007 - 2013 iz sredstev
Evropskega sklada za regionalni razvoj
in nacionalnih sredstev.

Projekt »digitalizacije časopisov
Matajur/Novi Matajur in Trinkovega
koledarja«.

Projekt, ki ga KD Ivan Trinko izvaja
s finančno podporo Dežele FJK
predvideva digitalizacijo časopisa
Matajur /Novi Matajur ter Trinkovega
koledarja, raziskavo, popis in pridobitev
gradiva o Slovencih Videnske pokrajine
in najvidnejših osebnosti skupnosti.
Vse številke časopisa Matajur, vse številke
časopisa Novi Matajur (do junija 2015)
ter vsi Trinkovi koledarji (od 1953 do
2015, razen 1985-1991, ko ni izhajal) so
že dostopne na spletni strani Digitalne

knjižnice Slovenije (<http://www.dlib.si>)
s tem da v »DLIB ZBIRKE« se izbere
»časopisje in članki«, nato pa »Matajur«,
ali »Novi Matajur«, ali »Trinkov koledar«.

Publikacije

Miha Mazzini: Ricordare vuol dire
creare una storia / Spomniti se pomeni
narediti zgodbo

(Zbirka Koderjana, IX)

izdali: KD Ivan Trinko, Društvo

Topoluove, Zadruga Novi Matajur

Trinkov koledar za leto 2016

Claudia Salamant: De b' mogle besiede

Album Jussig (zbirka Fotonicchie #8)

izdano ob razstavi

Ažlanji – fotografije iz dna predala

izdali: Študijski center Nediža,

KD Ivan Trinko

Razglednice z življenjepisom in

izbranimi besedami Ivana Trinka

Društvena spletna stran **www.kries.it**

Knjižnica KD Ivan Trinko

spletni katalog:

<http://www.winknj.si/OPAC/10005>

e-mail:

kdtrinko.bib@kries.it

**SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
LETO 2014**

KSENIJA MAJOVSKI
(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopic oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje 430 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.knjiznica.it>.

0 ZNANOST IN ZNANJE NA SPLOŠNO

1.

GALEB : 1954-2014. - [Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2014]. - Str. 34-64 : ilustr.
; 20 cm

P. o.: Galebov šolski dnevnik 2014/2015

COBISS.SI-ID 8246508

05 SERIJSKE PUBLIKACIJE

2.

ALL'OMBRA del Canin = Tau Cianynove sinze : bollettino parrocchiale di
Resia . - Udine : Parrocchia di Resia, [196-]-
87 (2014), 1-1 [i. e. 2]

Četrletnik. - Popis po Anno 66, No. 1 (1993). - Vzpor. nasl. se spreminja. - Večkrat
spremeni štetje letnikov

COBISS.SI-ID 3369522

3.

BENEŠKI dnevnik. - 2005- . - Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa
Most, 2005-
2014

*Letnik. - Nadaljevanje stenskega koledarja Beneški kolendar. - Je pril. k
štirinajstdnevniku Dom*

COBISS.SI-ID 54486785

4.

ČRKOVNA nevihta . - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2009?]-
2014

Občasno. - Popis po l. 2010. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 8217068

5.

DAL "San Martino" : bollettino parrocchiale . - [Ljesa : župnija, 1962?-]
53 (2014), n. 1-3

Trikrat letno. - Popis po štev. 1, letn. 12 (1973). - Pretežno v it. z besedami ali stavki v beneškoslovenskem narečju
COBISS.SI-ID 2758124

6.

DOM : kulturno verski list . - Cividale : Dom, 1966-
49 (2014), št. 1-22

Štirinajstdnevnik. - Dostopno tudi na: <http://www.dom.it>
ISSN 1124-6472
COBISS.SI-ID 30191873

7.

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia
Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije . - Orbe : [Zveza
Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine], 1969-
31 (2014), n. 1, 2/3, 4, 5/6

*Občasno, nato dvomesečnik. - Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l.
1981 izhaja v Čedadu (Italija). - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Od l. 1982 se
podnasl. spreminja. - Format se spreminja. - Pril k št. 5/6: Koledar 2015*
ISSN 2039-876X
COBISS.SI-ID 29808641

8.

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga
Novi Matajur, 1954-
60 (2013/2014), št. 5-8, 9/10
61 (2014/2015), št. 1-4

*Mesečnik (10 št. letno). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo
tržaškega tiska*
ISSN 1124-6480
COBISS.SI-ID 29761793

9.

GALEBOV šolski dnevnik : [priloga mladinske revije "Galeb"]. - 1983/1984-
- Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983
2013/2014
2014/2015

*Letnik. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiberna editore; leto 1993/1994 - Gruppo
Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen leta 1997/98) - Zadruga Novi
Matajur
COBISS.SI-ID 28987904*

10.

MLADINAMIT : šolsko glasilo = giornalino scolastico. - 2010/2011, št. 1-
- Špeter : Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom,
[2010]-
2013/2014
2014/2015

*Občasno. - Besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 4378348*

11.

NĀŠ glas = La nostra voce : periodico del Circolo culturale Resiano "Rozajanski
dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale
Resiano "Rozajanski dum", 2005-
10 (2014), n. 1

*Trikrat letno. - Besedilo v rezijanščini in it.
COBISS.SI-ID 231738112*

12.

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- .
- Čedad : ZTT, 1974-
2014, št. 1-49

*Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju. - Od št. 20 [i. e. 22], leto
1992 (20. jun.) dalje založnik: Soc. coop. Novi Matajur. - Dostopno tudi na: <http://www.novimatajur.it>. - Je nadaljevanje: Matajur*

ISSN 1124-6626
COBISS.SI-ID 29265409

13.

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999) - . - Cividale del Friuli : Most, 1999-
16 (2014), n. 1-11 = 194-204

Dostopno tudi na: <http://www.dom.it/category/slovit/>. - Mesečnik

ISSN 1826-6371

COBISS.SI-ID 100705024

14.

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto - 1953- . - [S.] : samozal.,
[1952]-
2014

Letnik. - *Nasl. se spreminja:* za leta 1968-1985: *Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...;* za leta 1993-1998: *Trinkov koledar za leto ...;* za leto 1999 in dalje: *Trinkov koledar ...* - *Založniki se spreminjajo:* za leta 1954-1960: *Rev[erendo] Val[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji;* za leta 1968-1981: *samozal.;* za leta 1982-1985: *Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad;* za leta 1992-1999: *Zadruga Lipa, Špeter;* za leto 2000 in dalje: *Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad.* - *Format se spreminja:* za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992 in dalje: 21 cm. - *Koledar za leta 1986-1991 ni izšel*

ISSN 1124-6790

COBISS.SI-ID 28988160

15.

La VITA cattolica : settimanale del Friuli . - Udine : La Vita cattolica, 1923-
92 (2014), št. 1-50

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - *Vsako prvo ali drugo št. v mesecu stran v slov. ali beneškoslovenskem narečju z nasl. Po slovensko*

ISSN 1120-9399

COBISS.SI-ID 30742272

16.

VITAINSIEME = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001-13 (2014), n. 1

Trikrat letno. - Pretežno v it. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Živjetkupe, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. Živjetkupe. - Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo
COBISS.SI-ID 2226156

2 VERSTVO. BOGOSLOVJE

17.

OBREDI, ki jih opravljajo v cerkvi svetega Janeza Krstnika na Trčmunu = Riti che vengono celebrati nella chiesa di San Giovanni Battista di Tercimonte : 1855 / uvod, introduzione di Loris Della Pietra ; [a cura di Giorgio Banchig ; slovenski prevodi, traduzioni in sloveno Jelka Daneu Cvelbar]. - Čedad : Združenje don Eugenio Blanchini = Cividale del Friuli : Associazione [don Eugenio Bianchini], 2014. - 79 str. : faks. ; 24 cm

Vzpor. faks. rokopisa v lat. in prevod v slov. in it. - Opombe z bibliografijo
COBISS.SI-ID 8013036

18.

QUAGLIA, Sandro

Ta solbaška cirkōw ano te svete wuže po nes = La chiesa di Stolvizza ed i canti religiosi in resiano / [autore Sandro Quaglia ; revisione dei testi in resiano Luigia Negro, Janoš Ježovnik e Matej Šekli ; traduzione dei testi resiani in italiano Silvana Paletti ; con la collaborazione del gruppo "Giovani slavisti" dell'associazione don Eugenio Bianchini] ; [izdajatelj] Parrocchia di San Carlo Borromeo di Stolvizza, Associazione culturale Museo della gente della Val Resia, Associazione don Eugenio Bianchini. - Rezija [i. e.] Čedad = Resia [i. e.] Cividale del Friuli : Associazione don Eugenio Bianchini, 2014 (Tolmezzo : Moro Andrea). - 72 str. : ilustr. ; 24 cm

Avtor naveden v kolofonu. - Besedilo pretežno v it., cerkvene pesmi v rezijanščini z vzpor. prevodom v it. - Na nasl. str. tudi: na to jīmë böawö ano svetaa Karlina
COBISS.SI-ID 7665644

32 POLITIKA. MANJŠINSKO VPRAŠANJE

19.

LINGUE e turismo : le varianti locali delle lingue minoritarie come elementi di richiamo turistico : atti del convegno, Centro culturale "Rozajanska kulturna hiša», Ravanca/Prato di Resia (Vidan/Udine), 27 settembre 2008 / a cura di Luigia Negro. - Rezija = Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", 2014. - 88 str. ; 24 cm

Bibliografija pri dveh prispevkih

COBISS.SI-ID 7592684

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

20.

CERNETIG, Marina

Kovačija = Bottega del fabbro ; Grablje = Rastrelli ; Muzej varha Matajura = Il Museo del Matajur / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig, Mojca Ravnik, Andrej Furlan ; prevod, traduzione Marina Cernetig, Neva Makuc, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgbanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 3.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj

COBISS.SI-ID 37950253

21.

FIABE resiane = Rezijanske pravljice = Pravice po rozajanskin : dall'archivio dell'Istituto di etnologia slovena ZRC SAZU e dalla raccolta privata di Roberto Dapit = iz arhiva Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in privatne zbirke Roberta Dapita / [registrazioni, posnela] Milko Matičetov, Roberto Dapit ; [premessa, scelta del materiale sonoro e traduzioni, spremno besedilo, izbor zvočnega gradiva in prevod Roberto Dapit, Monika Kropej ; elaborazione dei documenti sonori, zvočna obdelava Peter Vendramin]. - Ljubljana : Založba ZRC, 2014. - 59 str. ; 21 cm + 1 CD (ca 66 min). - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v it. in slov. prevedeno iz rezijanščine. - 500 izv.
COBISS.SI-ID 273531392

22.

FURLAN, Andrej, 1966-

Zbirka Riccarda Ruttarja = Collezione di Riccardo Ruttar ; Zbirka Odda Lesizze = Collezione di Oddo Lesizza / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig, Mojca Ravnik, Andrej Furlan ; prevod, traduzione Neva Makuc, Marina Cernetig, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgbanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 2.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37949741

23.

GLIHA Komac, Nataša

Glasovi Kanalske doline = Voci della Val Canale / [besedilo, testo Nataša Gliha Komac ; fotografije iz monografije Karmen Kenda Jež Shranili smo jih v bančah ; prevod, traduzione Neva Makuc]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgbanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorica navedena v kolofonu. - 1.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37946413

24.

GLIHA Komac, Nataša

Ljudska religioznost v Kanalski dolini : o umiti in v prt zaviti lobanji / Nataša Gliha Komac ; [kartografija Rok Ciglič, Andrej Bandelj]. - Ljubljana : Založba ZRC SAZU, 2014 (Žirovnica : Medium). - 111 str. : ilustr., zvd. ; 25 cm. - (Zbirka Studia mythologica Slavica. Supplementa, ISSN 1581-9744 ; suppl. 9)

600 izv. - Bibliografija: str. 99-102. - Summary. - Kazalo
COBISS.SI-ID 274524672

25.

KOLEDAR 2015 [Slikovno gradivo] / slike Giorgia Zufferli. - [S. l.] : Slovenci po svetu Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2014] ([s. l. : Juliagraf]). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 32 x 23 cm. - (Emigrant, ISSN 2039-876X ; 2014, 5/6)

Stenski koledar s fotografijami lesenih pustnih mask rezbarja Toninaca - Antonia Trinca, ki nadaljujejo tradicijo pustnih mask v vasi Ruonac v Beneški Sloveniji. - Besedilo v slov., imena mesecev tudi v furl. in it. - Stenski koledar izšel kot priloga k št. 5/6 (2014) glasila Emigrant
COBISS.SI-ID 8144876

26.

OBČINSKA kmečka zbirka = Casa rurale del territorio / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig ... [et al.] ; prevod, traduzione Marina Cernetig, Neva Makuc, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zbirka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 1.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37947437

27.

PRIČEVANJA kmečke kulture = Testimonianze della civiltà contadina / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig ... [et al.] ; prevod, traduzione Marina Cernetig, Neva Makuc, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zbirka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 2.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37947181

28.

QUAGLIA, Sandro

Muzej brusačev = Museo dell'arrotino ; Muzej rezijanskih ljudi = Museo della gente della Val Resia / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Sandro Quaglia, Pamela Pielich, Luigia Negro ; prevod, traduzione Neva Makuc, Marina Cernetig]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgibanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 2.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37946669

29.

RAKARJEV hram = Casa Raccaro ; Muzej blumarjev in vasi = Museo dei blumari e del paese / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig ... [et al.] ; prevod, traduzione Marina Cernetig, Neva Makuc, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgibanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 2.000 izv. - Projekt Zborzbirk je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013, iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37950509

30.

ZBIRKA Elia Qualizze - Kaluta = Collezione di Elio Qualizza - Kalut ; Zgodovinski muzej Balus = Museo storico Balus / [besedilo in fotografije, testo e fotografie Marina Cernetig ... [et al.] ; prevod, traduzione Neva Makuc, Marina Cernetig, Živa Gruden]. - Ljubljana ; Nova Gorica : ZRC SAZU, 2014. - 1 zgibanka ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm. - (Zborzbirk : kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso)

Besedilo v slov. in prevod v it. - Avtorji navedeni v kolofonu. - 2.000 izv. - Projekt ZBORZBIRK je sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-

Italija 2007-2013, iz sredstev Eropskega sklada za regionalni razvoj
COBISS.SI-ID 37946925

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

31.

DA to bodi na tö jímë böğawö [Slikovno gradivo] : testimonianze ed espressioni della religiosità popolare in Val Resia : náš kolindrin 2015. - [Ravanca] : Te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" = Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" ; z Čawdada : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura [Ivan Trinko] ; [S. l.] : Muzej od tih rozajanskih judi = Associazione culturale "Museo della gente della Val Resia, [2014]. - 1 koledar (14 listov) : barve ; 30 x 21 cm

Vzpor. besedilo v rezijanščini in it. - Koledar s fotografijami in podatki o znamenjih v Reziji

COBISS.SI-ID 7578348

32.

SREČNO novo leto 2015 [Slikovno gradivo] / koledar so pripravili Anna Wedam, Osvaldo Errath, Luciano Lister. - Naborjet ; Ovčja vas : občina ; [s. l.] : Združenje - Associazione don Mario Černet : Združenje - Associazione don Eugenio Blanchini, [2014]. - 1 koledar (13 listov) : barve ; 53 x 23 cm

Vzpor. besedilo v slov. in it. - S fotografijami in krajšimi opisi kapel v Kanalski dolini. - Z oznako: Iz knjige Religiosità popolare in Valcanale (Raimondo Domenig)

COBISS.SI-ID 7905516

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

33.

COLONIA d'arte Alpe Adria (4 ; 2014 ; Lusevera)

Planet Bardo : esplorazioni artistiche in Alta Val Torre, 20.-27.07.2014 / 4a Colonia d'arte Alpe Adria, Lusevera = 4. Umetniška kolonija Alpe Jadran, Bardo. - [Bardo : občina, 2014]. - [24] str. : ilustr. ; 15 cm

Ov. nasl. - *Besedilo pretežno v it., del besedila z vzpor. prevodom v slov.*
COBISS.SI-ID 8099052

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

34.

KOLENDAR 2015 [Slikovno gradivo] : ščine Rečanske doline / realizzazione Margherita Trusgnach Tarbjanova ; fotografie Lucia Coszach Fugelnova. - Liessa : Circolo culturale Rečan = Liesa : Kulturno društvo [Rečan], [2014]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 45 x 23 cm

Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Koledar s fotografijami in pesmimi Andreine Trusgnach, Alda Klodiča, Margherite Trusgnach

COBISS.SI-ID 7625452

35.

KORUN, Barbara

Čečica, motnjena od ljubezni = Čečica, turbata d'amore / Barbara Korun ; [disegni, risbe Serafino Loszach ; curatore e traduttore, urednik in prevajalec Michele Obit ; [izdajatelj] Associazione Topolò = Društvo Topolove, Circolo di cultura = Kulturno društvo Ivan Trinko]. - Cividale del Friuli : Cooperativa Novi Matajur = Čedad : Zadruga [Novi Matajur], 2014. - 95 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana Koderjana = Zbirka [Koderjana] ; 8)

Vzporedno it. in slov. besedilo. - V kolofonu tudi: Stazione di Topolò-Postaja Topolove, XXI edizione-21. izvedba. - O avtorici: str. 90-91

COBISS.SI-ID 6940140

36.

KORUN, Barbara

Čečica, turbata d'amore = Čečica, motnjena od ljubezni / Barbara Korun ; [disegni, risbe Serafino Loszach ; cura e traduzione, urednik in prevajalec Michele Obit. - Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko ; Grimacco : Associazione Topolò = Čedad : Kulturno društvo [Ivan Trinko] ; Garmak : Društvo Topolove, 2014 (Cormons: Poligrafiche San Marco). - 95 st. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana Koderjana = Zbirka [Koderjana] ; 8)

Vzporedno it. in slov. besedilo. - V kolofonu tudi: *Stazione di Topolò-Postaja Topolove, XXI edizione-21. izvedba. - O avtorici: str. 90-91*
COBISS.SI-ID 6940396

37.

SENJAM beneške piesmi (31 ; 2014 ; Lesa)

[Enaintrideseti]

XXXI. Senjam beneške piesmi = XXXI. Festival della canzone delle Valli del Natisone / Kulturno društvo Rečan = Circolo culturale [Rečan]. - Lesa : Kulturno društvo Rečan = Liessa : Circolo culturale [Rečan], 2014 ([s. l.] : Juliagraf). - 17 str. ; 21 cm

Ov. nasl. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 7554796

38.

ZNANSTVENI posvet Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi (2014 ; Špeter)

Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi : povzetki referatov / Znanstveni posvet Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi, 19. junij 2014, Špeter (UD) ; [uredil David Bandelj ; prevod v italijanščino Tamara Lipovec]. - Trst : Slovenski raziskovalni inštitut = Istituto sloveno di ricerche = Slovene research institute ; [Špeter] : Inštitut za slovensko kulturo = Istituto per la cultura slovena ; Udine : Università degli studi = V Vidnu : Univerza, 2014. - [17, 17] str. ; 21 cm

Vsebuje tudi it. besedilo, tiskano v obratni smeri: La letteratura contemporanea nella Slavia Friulana tra tradizione e nuove sfide / a cura di David Bandelj

COBISS.SI-ID 6955500

821(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

39.

CARMINATI, Chiara

Il diavolo e la gubana = Hudič in gubanca = Il diaul e la gubane / [testi, besedila, tescj] Chiara Carminati ; [illustrazioni, ilustracije, ilustrazions] Pia Valentinis ;

traduzione in sloveno a cura di Michele Obit con la collaborazione di Tjaša Gruden, traduzione in friulano a cura di Priscilla De Agostini ; [pubblicazione a cura della Biblioteca civica di Cividale del Friuli = publikacija je uredila Čedajska knjižnica = publicazion par cure di Biblioteche civiche di Cividât]. - Roma : Sinnos, 2014 (PL [i. e. Poljska] : Olsztynskie zaklady graficzne). - 37 str. : ilustr. ; 22 cm

Vzpor. it. besedilo in prevod v slov. in furl.

COBISS.SI-ID 7598316

40.

PETRICIG, Paolo

Olga Klevdarjova : un racconto storico / Paolo Petricig ; a cura del Centro studi Nediz̃a. - Cividale = Čedad : Cooperativa Novi Matajur, 2014 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 523 str. : ilustr. ; 22 cm

Bibliografija: str. 497-523

COBISS.SI-ID 8246764

41.

TOMASETIG, Gianni

I miei ricordi si tengono per mano / Gianni Tomasetig. - Roma : CISU, 2014 (Fonte Nuova (Roma) : Grafica 11). - 124 str. : ilustr. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 7762412

42.

TOMASETIG, Paolo

E batte forte il cuore --- / [parole] Paolo Tomasetig ; [immagini Giorgia Zufferli]. - [S. l. : s. n.], 2014. - [54] str. : ilustr. ; 21 cm

Ov. nasl.

COBISS.SI-ID 7359212

908 DOMOZNANSTVO

43.

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2015 / fotografie, slike Maurizio

Buttazoni, Igor Baloh Parin (ottobre, oktober), Jernej Bric (novembre, november).
- Tipana : Comune = Tipajski komun ; Kobarid : Občina = Caporetto : Comune ;
[Čedad] : Most : Dom, [2014] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 1 koledar (8
listov) : barve ; 48 x 33 cm

*Vzpor. besedilo v it. in slov. - S krajinskimi fotografijami Terske doline in okolice
Kobarida ter fotografijami divjih živali*
COBISS.SI-ID 1012040

44.

GARIUP, Mario

Un popolo in estinzione : 1.000 pagine per 1.400 anni di storia degli Sloveni
della Val Canale fra Tedeschi, Friulani e Italiani : documenti, testimonianze,
pettegolezzi e polemiche / Mario Gariup. - Ugovizza - Val Canale : [samozal.] M.
Gariup, 2014 (Basaldella di Campoformido : Designgraf). - 1013 str. : ilustr. ; 24 cm. -
(Communitas Conica)

Bibliografija: str. 1005-1012
COBISS.SI-ID 7650540

45.

LIETO 2015 [Slikovno gradivo]. - Bardo : Center za kulturne raziskave =
Lusevera : Centro di ricerche culturali ; Čedad : Združenje don E. Blanchini =
Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2014] (Salt di Povoletto :
Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 31 x 22 cm

*Tersko narečje. - Koledar s fotografijami prebivalcev Terske doline in kratkimi zapisi o
uporabi zdravilnih rastlin*
COBISS.SI-ID 7764972

46.

LUOMO, la guerra, la pace = Človek, vojna, mir : (1914-2014) : gocce di storia
e di cultura = gotis di storie e culture = kapljice zgodovine in kulture = Tropfen der
Geschichte und der Kultur : Cividale-Cividât-Čedad-Cividale, 10.10.2014. - [Čedad etc.]
: Famiglia G. Costantini [etc.], [2014] (Cividale : KD Ivan Trinko). - 20 str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. slov. in it. besedilo
COBISS.SI-ID 8244972

91 ZEMLJEPIS

47.

BASSANESE, Valentina

Istria slovena e croata / di Valentina Bassanese e Marco Vertovec ; [cartografia Federica Moro, Alessio Trainiti]. - 1a ed. - Udine : Odòs libreria editrice, 2014 (Piazzola sul Brenta : Papergraf). - 428 str., [16] str. pril. : zvd. ; 17 cm. - (Adriaest)

Zvd. na notr. str. ov. - Kazalo

COBISS.SI-ID 7354604

48.

PULFERO = Podbonesec : natura, tradizione, ospitalità = nature, tradition, hospitality = narava, tradicija, gostoljubnost / [foto A. Dorbolò. G. Banchig, M. Domenis]. - Pulfero : Comune, [med 2000 in 2014]. - 1 list : ilustr. ; 42 x 60 zložen na 21 x 15 cm

Vzpor. it. besedilo in prevod v angl. in slov.

COBISS.SI-ID 8122860

93/99 ZGODOVINA

49.*

BANCHIG, Giorgio

Benečija : ko se mala in velika zgodovina srečata / Giorgio Banchig ; ilustriral Moreno Tomasetig ; [slovenski prevod Jelka Daneu Cvelbar ; analitična kazala Ilaria Banchig]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most ; [s. l.] : Združenje-Associazione don Eugenio Blanchini : Svet slovenskih or[ganizacij] = Confederazione organizza[zioni slovene], 2013 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 385 str. : ilustr. ; 22 x 26 cm

Prevod dela: Slavia - Benečija. - Bibliografija: str. 363-366. - Kazali

COBISS.SI-ID 7536876

50.*

BANCHIG, Giorgio

Slavia - Benečija : una storia nella storia / Giorgio Banchig ; illustrazioni di

Moreno Tomasetig ; [indici analitici Ilaria Banchig]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most : Združenje-Associazione don Eugenio Blanchini ; [Trieste = Trst] : Svet slovenskih or[ganizacij] = Confederazione organizza[zioni slovene], 2013 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 385 str. : ilustr. ; 22 x 26 cm

Bibliografija: str. 363-366. - Kazali
COBISS.SI-ID 7578092

51.

COOS, Sandrino

Sfascio : testimonianze dopo l'8 settembre 1943 / Sandrino Coos. - Udine : Aviani & Aviani, <2014->. - Zv. <1-2> : ilustr. ; 22 cm

Dosedanja vsebina:

Vol. 1 : Carnia e Val Torre. - 2014. - 175 str. - Opombe z bibliografijo

Vol 2 : Val Cornappo. - 2014. - 197 str. - Opombe z bibliografijo

COBISS.SI-ID 7813356

52.*

PESSINA, Andrea

Prazgodovina v Furlaniji / pripravila Andrea Pessina in Gaetano Vinciguerra ; [risbe Roberto Zanella ; fotografije Direktorat za arheološke najdbe Friuli Venezia Giulia, Gaetano Vinciguerra ; integralni prevod Euroservis, Trst]. - 1. izd. - [Udine] : Univerzitetni konzorcij Furlanije, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 250 str. loč. pag. : ilustr. ; 30 cm

100 izv. - Na vrhu nasl. str.: Jezik/Lingua. - Izšlo v okviru Projekta Jezik/Lingua : večjezičnost kot bogastvo in vrednota čezmejnega slovensko-italijanskega območja. - Del naklade izšel z ov. nasl.: Prazgodovina v Friuli

Vsebuje tudi:

Prazgodovina v Furlaniji : moj delovni zvezek / delovni zvezek uredil Gaetano Vinciguerra ; ilustracije Roberto Zanella

Preistoria in Friuli / a cura di Andrea Pessina e Gaetano Vinciguerra

COBISS.SI-ID 8036844

NASLOVNO KAZALO

All'ombra del Canin 2

Benečija 49

Beneški dnevnik 3

Bottega del fabbro 20

Calendario 43

Casa Raccaro 29

Casa rurale del territorio 26

La chiesa di Stolvizza ed i canti religiosi in resiano 18

Collezione di Elio Qualizza - Kalut 30

Collezione di Oddo Lesizza 22

Collezione di Riccardo Ruttar 22

Čečica, motnjena od ljubezni 36

Čečica, motnjena od ljubezni 35

Čečica, turbata d'amore 36

Čečica, turbata d'amore 35

Človek, vojna, mir 46

Črkovna nevihta 4

Da to bodi na tö jîmë böğawö 31

Dal "San Martino" 5

Il diaul e la gubane 39

Il diavolo e la gubana 39

Dom 6

E batte forte il cuore --- 42

Emigrant 7

XXXI. Senjam beneške piesmi 37

Fiabe resiane 21

Galeb 1, 8

Galebov šolski dnevnik 9

Glasovi Kanalske doline 23

Grablje 20

Hudič in gubanca 39

Istria slovena e croata 47

Koledar 43
Koledar 2015 25
Kolendar 2015 34
Kovačija 20

La letteratura contemporanea nella Slavia Friulana tra tradizione e nuove sfide 38
Lieto 2015 45
Lingue e turismo 19
Ljudska religioznost v Kanalski dolini 24

I miei ricordi si tengono per mano 41
Mladinamit 10
Museo dei blumari e del paese 29
Il Museo del Matajur 20
Museo della gente della Val Resia 28
Museo dell'arrotino 28
Museo storico Balus 30
Muzej blumarjev in vasi 29
Muzej brusačev 28
Muzej rezijanskih ljudi 28
Muzej varha Matajura 20

Náš glas 11
La nostra voce 11
Novi Matajur 12

Občinska kmečka zbirka 26
Obredi, ki jih opravljajo v cerkvi svetega Janeza Krstnika na Trčmunu 17
Olga Klevdarjova 40

Planet Bardo 33
Podbonesec 48
Un popolo in estinzione 44
Pravice po rozajanskin 21
Prazgodovina v Furlaniji 52
Pričevanja kmečke kulture 27
Pulfero 48

Rakarjev hram 29
Rastrelli 20
Rezijanske pravljice 21
Riti che vengono celebrati nella chiesa di San Giovanni Battista di Tercimonte 17

Sfascio 51
Slavia - Benečija 50

Slovit 13
Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi 38
Srečno novo leto 2015 32

Ta solbaška cirkōw ano te svete wuže po nes 18
Tau Cianynove sinze 2
Testimonianze della civiltà contadina 27
Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto ... 14

L'uomo, la guerra, la pace 46

La Vita cattolica 15
Vitainsieme 16
Voci della Val Canale 23

XXXI. Festival della canzone delle Valli del Natisone 37

Zbirka Elia Qualizze - Kaluta 30
Zbirka Odda Lesizze 22
Zbirka Riccarda Ruttarja 22
Zgodovinski muzej Balus 30

Življenjekupe 16

IMENSKO KAZALO

Associazione culturale Museo della gente della Val Resia 18
Associazione don Eugenio Blanchini (Cividale del Friuli) 18

Baloh Parin, Igor (fotograf) 43
Balus, Matteo (avtor, fotograf) 30
Banchig, Giorgio 17, 48, 49, 50
Banchig, Ilaria (avtor dodatnega besedila) 49, 50
Bandelj, Andrej (1980-, kartograf) 24
Bandelj, David (urednik) 38
Bassanese, Valentina 47
Biblioteca civica (Cividale del Friuli) 39
Bric, Jernej (1978-, fotograf) 43
Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 43

Carminati, Chiara 39
Cecutti, Alan (avtor, fotograf) 27
Centro studi Nediža (San Pietro al Natisone) 40

Cernetig, Marina 20, 22, 26, 27, 28, 29, 30
Ciglič, Rok (kartograf) 24
Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 11
Clodig, Aldo (avtor) 34
Colonia d'arte Alpe Adria (4 ; 2014 ; Lusevera) 33
Coos, Sandrino 51
Coszach, Lucia (fotograf) 34
Cvelbar, Jelka (prevajalec) 17, 49

Dapit, Roberto (zbiratelj, avtor dodatnega besedila, prevajalec, urednik) 21
De Agostini, Priscilla (prevajalec) 39
Della Pietra, Loris (avtor dodatnega besedila) 17
Domenis, M. (fotograf) 48
Dorbolò, Amerigo (fotograf) 48
Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom (Špeter) 10

Errath, Osvaldo (urednik) 32

Furlan, Andrej (1966-) 20, 22, 26, 27, 29, 30

Gariup, Mario 44
Gliha Komac, Nataša 23, 24
Gruden, Tjaša (prevajalec) 39
Gruden, Živa (prevajalec) 20, 22, 26, 27, 29, 30

Ivančič Kutin, Barbara (avtor, fotograf) 27

Ježovnik, Janoš (prevajalec) 18

Kenda-Jež, Karmen (avtor dodatnega besedila, recenzent) 24
Korun, Barbara 35, 36
Kropej Telban, Monika (urednik, avtor dodatnega besedila) 21, 24
Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 14
Kulturno društvo Rečan (Lesa) 37

Ledinek Lozej, Špela (avtor, fotograf) 26, 27, 29
Lipovec, Tamara (prevajalec) 38
Lister, Luciano (urednik) 32
Loszach, Serafino (ilustrator) 35, 36

Makuc, Neva (1978-, prevajalec) 20, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30
Matičetov, Milko (zbiratelj) 21
Moro, Federica (kartograf) 47

Negro, Luigia (prevajalec, avtor, fotograf, urednik) 18, 19, 28

Obit, Michele (prevajalec, urednik) 35, 36, 39

Paletti, Silvana (prevajalec) 18

Parrocchia di San Carlo Borromeo (Stolvizza) 18

Pessina, Andrea 52

Petricig, Paolo 40

Pielich, Pamela (avtor, fotograf) 28

Poljak Istenič, Saša (urednik) 20, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30

Quaglia, Sandro 18, 28

Ravnik, Mojca (avtor, fotograf) 20, 22, 26, 29, 30

Senjam beneške piesmi (31 ; 2014 ; Lesa) 37

Šekli, Matej (prevajalec) 18

Terčelj, Marija Mojca (avtor, fotograf) 30

Tomasetig, Gianni 41

Tomasetig, Moreno (ilustrator) 49, 50

Tomasetig, Paolo 42

Trainiti, Alessio (kartograf) 47

Trinco, Antonio (z enoto povezano ime) 25

Trusgnach, Andreina (avtor) 34

Trusgnach, Margherita (urednik, avtor) 34

Valentinis, Pia (ilustrator) 39

Vendramin, Peter (tonski mojster) 21

Vertovec, Marco (avtor, fotograf) 47

Vinciguerra, Gaetano (avtor, fotograf) 52

Wedam, Anna (urednik) 32

Zanella, Roberto (ilustrator) 52

Znanstveni posvet Sodobna literatura v Beneški Sloveniji med tradicijo in novimi izzivi (2014 ; Špeter) 38

Zufferli, Giorgia (fotograf) 25, 42

Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine 7

KAZALO

5 **KOLENDAR 2016**

- 18 • LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA,
Leto 2016

ZGODOVINA, LJUDJE, JEZIK, IZROČILO

- 23 • IOLE NAMOR,
Se bomo utopili v laško morje?
- 32 • FABIO BONINI,
Volče in Dreka: 1000 let
- 38 • BRANKO MARUŠIČ,
Z zahodnih slovenskih meja v letu 1866. Ob 150-letnici
- 47 • GIORGIO BANCHIG,
»Ob zvoku remonike«. Ob 150-letnici plebiscita v Benečiji
- 56 • Tridesetletna uspešna zgodba Dvojezične šole v Špetru
- 60 • IOLE NAMOR,
25 let 'novega' Trinkovega koledarja
- 65 • LUIGIA NEGRO,
Dwisti lit Muzea tu-w Reziji
- 68 • MARIO GARIUP,
Don Mario Cernet pod nadzorom, ker je bil Slovenec
- 78 • JOŽE ŠUŠMELJ,
Beneški slovenec Anton Klodič, vitez Sabladoski, in dve njegovi povesti
- 83 • ZDRAVKO LIKAR,
Vojna pot beneškega partizana Marka Redelonghija
- 95 • IOLE NAMOR,
Aldo Klodič, človek, ki je dielu za ljudi an z ljudmi
- 98 • ANDREINA TRUSGNACH – CEKOVA,
Bi bluio lepuo narest tuole an tuole, ki dieta?
- 102 • Marjan Bevk, mentor Beneškega gledališča
- 104 • CECILIJA BLAZUTIČ,
Marjanu v spomin

- 106 • RUDI BARTHATOT,
Salvatore Venosi in memoriam
- 108 • ORSOLA BANELLI,
Pavle Merku. Kultura in glasba na italijansko-slovenski meji
- 113 • ŽIVA GRUDEN,
Merku in Matičetov, dobra prijatelja
- 117 • EMMA GOLLES,
Jezik in identiteta: sodobne pesnice v Beneški Sloveniji
- 126 • DEJAN VALENTINČIČ,
Med beneškimi rojaki v Kanadi
- 134 • DANA IVANČIČ,
Moj oče, rudar čez mejo
- 137 • JOŽICA STRGAR,
Ena lepa pravljica
- 141 • CLAUDIA SALAMANT,
Nasmeh je vezava
- 145 • STEFANO TOMASETIG – DORTIH,
Spomini parve ujske Bepcja Cekovega
- 150 • ADRIJAN BARČANJU,
Dva kratka mamna spomina o parvi ujski
- 156 • SILVANA PALETTI,
Ta sinca od malaga jarbula
- 159 • ADA TOMASETIG,
Pravca od Guštine
- 161 • BARBARA IVANČIČ KUTIN,
Kamnita miza v Mašerah
- 165 • VALENTINO FLOREANCIG – KOKOC,
Kada bojo tudi naši kostanji lahko živeli v mieru?

173 **KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO**

IZ NAŠEGA DELA

179 **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE**

LETO 2014

FINITO DI STAMPARE NEL DICEMBRE 2015
PRESSO LA LITHOSTAMPA DI PASIAN DI PRATO